

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

EGEMENLİK YETKİSİNİN DEMOKRASİ AÇISINDAN SINIRLANDIRILMASI

ÇİĞDEM PANK

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 10.09.2012

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 15.08.2012

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ayşe Yıldız ÖZSALMANLI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ercan BALDEMİR

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

AĞUSTOS, 2012

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 25/07/2012 tarih ve 561/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Çiğdem PANK'ın "Egemenlik Yetkisinin Demokrasi Açısından Sınırlandırılması" adlı tezini incelemiş ve aday 15/08/2012 tarihinde saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine .aybirtkiz ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK



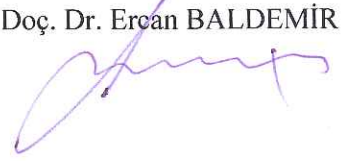
Üye

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Yıldız ÖZSALMANLI



Üye

Doç. Dr. Ercan BALDEMİR



YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “EGEMENLİK YETKİSİNİN DEMOKRASİ AÇISINDAN SINIRLANDIRILMASI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15.08.2012

ÇİĞDEM PANK



YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : PANK

Adı : ÇİĞDEM

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : EGEMENLİK YETKİSİNİN DEMOKRASİ AÇISINDAN SINIRLANDIRILMASI

**Y. Dil : LIMITATION OF THE AUTHORITY OF SOVEREIGNTY IN TERMS OF
DEMOCRACY**

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite :

Fakülte :

Enstitü :

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 15/08/2012

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : KEMAL ÖZTÜRK, NAMIK

Ünvanı : PROF. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE TEZİN SAYFA SAYISI: CXXIII-123

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. EGEMENLİK YETKİSİNİN DEMOKRATİK YANLARI
2. EGEMENLİK DEMOKRASİ İLİŞKİSİ
3. EGEMENLİK YETKİSİNİN DEMOKRATİK KULLANIMI

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER:

1. EGEMENLİK
2. DEMOKRATİK EGEMENLİK
3. EGEMENLİĞİN SINIRLANDIRILMASI
4. EGEMENLİK TEORİLERİ
5. ULUSLARARASI HUKUK VE EGEMENLİK
6. KÜRESELLEŞME VE EGEMENLİK

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER:

1. SOVEREIGNTY
2. DEMOCRATIC SOVEREIGNTY
3. THE LIMITATION OF SOVEREIGNTY
4. THEORIES OF SOVEREIGNTY
5. INTERNATIONAL LAW AND SOVEREIGNTY
6. GLOBALIZATION AND SOVEREIGNTY

- | | |
|---|---|
| 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum | ● |
| 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir | ○ |
| 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir | ○ |

Yazarın İmzası :



Tarih : 10/09/2012

ÖZET

Egemenlik devlet düzeni açısından önemli bir kavram olduğu için yoğun tartışmaların ekseninde her zaman yer almıştır. Bu konuda çok çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Egemenlik yetkisinin mutlak, genel ve sınırsız bir anlayış doğrultusunda olması gerektiğini ileri sürenler olduğu gibi, bu yetkinin sınırlı bir anlayış çerçevesinde olması gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Bu iki karşıt görüşün değerlendirilip, genel anlamda nasıl bir egemenlik anlayışının olması gerektiği araştırmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Araştırma, egemenlik yetkisinin tarihsel gelişim aşamalarında ne gibi değişiklikler geçirdiğini, mutlak egemenlik anlayışından sınırlı egemenlik anlayışına geçişin nasıl olduğunu ve bu konuda fikirler geliştirmiş düşünürleri, egemenlik yetkisinin kişi hak ve özgürlükleri karşısında ne şekilde sınırlandırılması gerektiğini ve günümüzde gelinen noktadaki boyutunu konu almaktadır.

Araştırma, egemenliğin ulus devletin ve ulus egemenliğinin ortaya çıkışıyla birlikte geçirdiği dönüşüm sürecinden hareketle hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, insan hakları, küreselleşme gibi kavramlarla olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Bu kavramların egemenlik yetkisi üzerinde yarattığı sınırlandırıcı etkiden bahsedilmektedir. İnsan haklarının evrensel düzeyde ele alındığı günümüz dünyasında sınırsız bir egemenlik anlayışının söz konusu olamayacağından hareketle küreselleşmenin egemenlik üzerindeki sınırlayıcı etkileri de araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Uluslararası alanda devletler anlaşmalar yapıp birbirleriyle diplomatik ilişkiler çerçevesinde bağlantılar kurarak ilişkilerini geliştirip güçlendirmektedirler. Devletlerin bu şekilde birbirleriyle bağlantılı olduğu bir ortamda sınırsız bir egemenlik anlayışı doğrultusunda hareket etmeleri birbirleriyle ilişkilerini zedeleyecek duruma gelmelerine neden olacağından hareketle araştırmanın kapsamı dâhiline uluslararası ve ulusalüstü örgütlerin egemenliğe getirdiği sınırlamalar da dahil edilmiştir.

ABSTRACT

Sovereignty has always been in the axis of intense debate as it is a fundamental concept of the government system. Various ideas have been proposed in this regard. There are people who argue that the sovereignty is absolute, general and unlimited and the others who believe that sovereign authority should be limited. The study focuses on these two opposing arguments by giving an evaluation that how the concept of sovereignty should be.

The study states what changes took place in terms of sovereign authority in history, how the transition from absolute sovereignty to limited sovereignty developed and philosophers who developed ideas on this issue, how the sovereign authority should be limited in order to protect individual rights and freedoms and the contemporary debates about this issue.

The study states the relation between constitutional state, separation of powers, human rights, globalization, in respect of the transformation process of national sovereignty from the emergence of nation state. The restrictive effect of these concepts on sovereignty is also mentioned. The study also includes the restrictive effects of globalization on sovereignty as there can be no unlimited sovereignty since the human rights are regarded in the global context today.

States develop and strengthen their relations by making agreements and conducting relationship in terms of diplomatic relationship. The study also includes the restrictive effects of international and supra-national organizations on sovereignty where the states become interrelated in this way, regarding that it became hard for each state to act with an unlimited sovereignty perspective as it would damage the relation among them.

KISALTMALAR

- AÜHFD** : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AYD : Anayasa Yargısı Dergisi
TDK : Türk Dil Kurumu
AÜSBFD : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
ILO : International Labour Organization
AB : Avrupa Birliği
BM : Birleşmiş Milletler
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
CÜSBD : Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İÇİNDEKİLER**ÖZET****ABSTRACT****GİRİŞ.....1****BİRİNCİ BÖLÜM****EGEMENLİK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ**

1.1.Egemenlik Kavramı	4
1.1.1. Etimolojik Kökeni	4
1.1.2. Tanım Sorunu	6
1.1.3. Egemenliğin Nitelikleri, İç Egemenlik ve Dış Egemenlik Ayrımı	13
1.2.Egemenlik Teorileri	19
1.2.1. Teokratik Egemenlik Teorileri	20
1.2.1.1. Doğaüstü İlahi Hukuk Doktrini	22
1.2.1.2. Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini	23
1.2.2. Demokratik Egemenlik Teorileri	24
1.2.2.1. Milli Egemenlik Teorisi	25
1.2.2.2.Halk Egemenliği Teorisi	27
1.3. Egemenlik Teorilerinin Sınırları	29
1.4. Egemenlik Yetkisinin Sınırına Yönelik Görüşler	30
1.4.1. Mutlak, Genel ve Sınırsız Egemenlik Anlayışı	32
1.4.1.1. Niccolo Machiavelli : (1469-1527)	34
1.4.1.2. Jean Bodin : (1530-1569)	41
1.4.1.3. Thomas Hobbes : (1588-1679)	47
1.4.2.4. Jean Jacques Rousseau : (1712-1778)	52
1.4.2. Sınırsız Egemenlikten Sınırlı Egemenlik Anlayışına Geçiş	55
1.4.2.1. John Locke : (1632-1704)	55

1.4.2.2. Montesquieu: (1689-1755)	59
1.4.2.3. Benjamin Constant : (1767-1830)	63
1.4.2.4. John Stuart Mill : (1806-1873)	64

İKİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

2.1. Ulus Devletin Ortaya Çıkışı ve Ulusal Egemenlik	67
2.1.1. Fransız Devrimi ve Yeni Egemen Birim Olarak Ulus Devlet	68
2.1.2. Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği	71
2.1.3. Stephen D.Krasner'in Egemenlik Tasnifi	74
2.1.3.1. İç Egemenlik	74
2.1.3.2. Sınır ve Karşılıklı Bağımlılık Egemenliği	75
2.1.3.3. Uluslararası Hukuk Egemenliği	76
2.1.3.4. Westfalyan Egemenlik	77
2.2. Klasik Egemenlik Anlayışı Yerine Sınırlı Egemenlik Anlayışının Kullanılmasını Zorunlu Kılan Durumlar	79
2.2.1. Hukuk Devleti	80
2.2.2. Kuvvetler Ayrılığı	84
2.2.3. Federal Devlet	87
2.2.4. İnsan Hakları	88
2.2.5. Uluslararası Sözleşmeler ve Uluslararası Kuruluşlar	92
2.2.6. Küreselleşme ile Birlikte Egemenliğe Getirilen Sınırlamalar	95
2.2.6.1. Küreselleşmenin Tanımı	96
2.2.6.2. Küreselleşme ve Egemenlik İlişkisi	97
2.2.7. Egemenliğin Uluslararası ve Ulusalüstü Örgütler Çerçevesinde Sınırlanması	98
2.2.7.1. Birleşmiş Milletler ve Devletlerin Egemenliğe Etkisi	100
2.2.7.2. Avrupa Birliği ve Egemenliğe Etkisi	101
2.3. Egemenliğin Yeniden Tanımlanması ve Yeni Anlamı	103
SONUÇ	106

KAYNAKÇA

GİRİŞ

Sosyal bilimlerde soyut kavramlarla ilgilenen ve tartışmaya son derece müsait alanlar üzerine yoğunlaşan konular bulunmaktadır. Egemenlik de soyut bir kavram olduğu için ortaya çıktığı günden günümüze kadar tartışıla gelen bir konu olmuştur ve pek çok disiplinin temelinde yer almıştır. Dolayısıyla egemenliğin genel geçer bir tanımı mevcut olmamıştır. Egemenlik kavramı çeşitli tanımları bünyesinde toplamıştır. Egemenlik üzerinde belirtilen fikirlere ve yapılan tanımlara genel olarak bakıldığında hepsinin kendi içinde bir tutarlılığı mevcuttur. Sadece bazı tanımların ya da fikirlerin eleştirilecek yanı diğerlerine göre daha fazla niteliktedir.

Egemenlik yetkisi üzerinde yapılan en önemli tartışmalardan biri de, bu yetkinin sınırlı olup olmayacağı üzerine odaklanmaktadır. Egemenlik yetkisinin mutlak ve sınırsız olması günümüzde geline nokta mümkün gözükmemektedir. Günümüz dünyasında birçok konuda olduğu gibi egemenlik konusunda da demokrasinin, insan haklarının ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda olunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Egemenlik genel anlamda ele alındığında son derece geniş bir çerçevede değerlendirilmesi gereken bir konu olacaktır ki, bu da çalışmanın kapsamını aşabilecek bir boyuta gelmesini sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmanın boyutu, egemenlik yetkisinin demokrasi bağlamında ne şekilde olması gerektiği ve bu konuda ortaya konulmuş fikirler doğrultusunda çerçeveselmiştir. Yapılan değerlendirmelerde insan haklarının ve demokrasinin gelişimi temel alınmıştır. Güçlü ve güçsüz ilişkilerinin var olduğu her ortamda egemenlik yetkisinin tartışılması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü egemenliği elinde bulduran kesim zaman zaman demokrasi sınırları içerisinde kalmakta zaman zaman da egemenliği güç gösterisi yapacak bir unsur olarak kullanmaktadır. Tam da bu noktada egemenliğin sınırlı olması gerekliliği tartışılır noktaya gelmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak egemenlik kavramının etimolojik kökeninden bahsedilmiştir. Daha sonra kavram üzerinde yapılan tanımlar ele alınarak değerlendirilmiştir. Egemenlik teorilerinden kısaca bahsedildikten sonra bu teorilerin egemenliğe getirdiği sınırlar üzerinde durulmuştur. Egemenlik yetkisinin sınırına yönelik görüşler üzerinde durulmuş ve bu konuda fikir belirten

düşünürlerin çalışmalarından yararlanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle egemenliği kavramlaştıran Bodin'in fikirleri üzerinde geniş bir şekilde durulmuştur. Sınırsız egemenlikten sınırlı egemenlik anlayışına geçiş sürecinde yaşanan gelişmeler tek tek değerlendirilmiştir. Bu süreçte katkısı bulunan düşünürlerin fikirleri demokrasinin gerekleri bağlamında ele alınmıştır.

İkinci bölümde genel olarak egemenliğin dönüşüm süreci anlatılmaktadır. Ulus devletin ortaya çıkışı ile birlikte ve Fransız Devrimi'nin etkisiyle oluşan ulusal egemenlik ve halk egemenliği kavramları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Stephen Krasner'in iç egemenlik, sınır ve karşılıklı bağımlılık egemenliği, uluslararası hukuk egemenli ve westfalyan egemenlik tasnifinden yararlanılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Daha sonra klasik egemenlik anlayışı yerine zorunlu egemenlik anlayışının kullanılmasını zorunlu kılan hukuk devleti, federal devlet, kuvvetler ayrılığı, insan hakları, uluslararası anlaşmalar ve uluslararası örgütler, küreselleşme gibi kavramların değerlendirmesi yapılmıştır. Bu kavramların demokrasi bağlamında egemenlikle ilişkisi ele alınmıştır. Özellikle küreselleşmenin egemenlik ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Küreselleşmenin ulus devletin birçok özelliğini ortadan kaldırdığını ileri süren görüşler değerlendirilmiştir. Uluslararası alanda devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin egemenlik yetkisinin sınırlandırılmasını zorunlu kıldığı görüşü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda uluslararası ve ulusal üstü örgütlerin egemenliğe getirdiği sınırlamalar ifade edilmiştir. Bu örgütlerden en önemli olan Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler egemenlikle ilişkileri ve egemenliği sınırlandırmaları bakımından değerlendirilmiştir. Bölümün son kısmında da egemenlik yetkisinin günümüzde geldiği konum bakımından değerlendirilmesine gidilmiştir. Bu bağlamda egemenliğin sınırlı olmasını gerekli kılan siyasal partiler, sivil toplum örgütleri gibi birtakım siyasal aktörlerden bahsedilmiştir. Günümüzde tartışılan egemenlik yetkisinin geçmişte tartışılan egemenlik yetkisiyle benzerlikleri ve farklılıkları da bu kısımda ele alınan konular arasında yer almıştır. Bu bağlamdaki görüşler değerlendirilerek çıkarımlarda bulunulmuştur ve neticede egemenlik yetkisi konusundaki uygulamaların demokrasi ile ne kadar bağdaşır nitelikte olduğu üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın genelinde anlatılan tüm konularda egemenlik yetkisi ele alınırken bu yetkinin özellikle demokrasi ve siyaset bilimi çerçevesinde

değerlendirilmesine ağırlık verilmiştir. Çünkü egemenlik son derece geniş bir alanı kapsamaktadır. Çalışmanın kapsamı egemenliğin bütün yönleri ile ele alınmasını içine alabilecek boyutta değildir. Çalışmadaki başlıklara bakıldığında hemen hemen hepsi tek başına geniş bir şekilde ele alınabilecek konu niteliği göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1. 1. Egemenlik Kavramı

1. 1. 1. Etimolojik Kökeni

Egemenlik, anlamsal tarih bakımından oldukça zengin kelimelerden biridir. Her medeniyet kendi bakış açısı ölçüsünde egemenliğe değişik anlamlar yüklemiştir. Hepsinin ortak noktası, egemenliği “en üstün güç” olarak görmeleridir.

“Egemenlik” kelimesi Türkçede “hakimiyet, hakim olma” karşılığı olarak kullanılmaktadır.¹ “Hakimiyet” Arapça bir kelimedir ve “kendi dışındaki tüm kudret ve güç sahiplerine engel ve üstün olma” anlamına gelmektedir.² Egemenlik kavramının Fransızca karşılığı “souverainete” kelimesidir. Bu kelime, kökünü Latince “en üstün iktidar” anlamına gelen “superanus” sözcüğünden alır.³ Egemenlik en basit anlamı ile bir gücün, bir iktidarın en üstün olma özelliğidir.⁴ Bodin “Devletin Altı Kitabı” adlı eserinde bu gücü Latinler’in Maistatem, Yunanlılar’ın Akran Eksusian, Kurian Arkho ve Kurion Policeuma, İtalyanlar’ın Segnorìa, İbraniler’in de Tomah Şevet, yani “en üstün emretme gücü” olarak nitelendirdiklerini belirtmiştir.⁵

Roma’nın Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, egemenlik kelimesi kuramsal ve kavramsal anlamda tartışılmamıştır. Ancak, bu sözcüğün ifade

¹ Türkçede ne “ege” kökü, ne de “man, men” şeklinde isim yapma eki vardır. “Egemenlik” kelimesi “lik” eki hariç ek ve kök olarak yanlıştır. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayınları, s. 323

² Talip TÜRCAN, *Devletin Egemenlik unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, 1.Baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001, s. 78

³ Münci KAPANI, *Politika Bilimine Giriş*, 15. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003, s. 56

⁴ M. Aydoğan ÖZMAN, “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, *AÜHFİD*, Cilt: 21, Sayı 1-4, 1964, s. 56

⁵ Mete TUNÇAY, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi*, 2.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 183

ettiği düşünce, yani ast iradeler üzerinde hüküm süren bir üstün kudret düşüncesi, Romalılar tarafından ortaya atılmıştır. Onlara göre, böyle bir iradenin hüküm sürebilmesinin tek nedeni, onun “üstün kudret” olmasından başka bir şey değildir. Romalılar egemenlik gibi bir kavrama sahip değillerdi. Bu olguyu belirtmek için “imperium” sözcüğünü kullanmışlardır. “İmperium”, Roma Cumhuriyet dönemi öncesinde bazı yöneticilerin, daha sonra da Roma imparatorlarının yetkilerini anlatmak için kullanılmıştır.⁶ Roma’daki bu anlayış, Fatih ile birlikte Osmanlı siyasi düşüncesine geçmiştir. Daha sonra Batı’da modern egemenlik düşüncesinin doğuşunda esin kaynaklarından biri olmuştur.⁷

Egemenlik bilimsel bir kavram olarak ilk kez 13. yüzyıldan itibaren Fransa’da kullanılmaya başlanmıştır. Fransa’yı 14. yüzyıldan itibaren de takip eden İngiltere olmuştur. 13. yüzyılda Fransa’da Philippe de Beaumanoir ilk kez egemenliği iktidar ilişkileri için kullanmıştır. Kralı egemen (souverain), krallık içindeki pozisyonunu ise egemenlik (souverainete) olarak nitelendirmiştir.⁸ Ancak, egemenlik modern siyaset teorisinin bir kavramı olarak ilk kez 16. yüzyılda feodal düzenin yıkılışı ve güçlü merkezi krallıkların kurulması sürecinde ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹ Yani egemenlik, Fransa’da devletin varlığını tehdit eden birtakım güçlerin görülmesi ile ortaya çıkmıştır. Fransa krallarının feodal beylerle mücadelesinde egemenlik kavramı güçlü bir destek olmuştur. Ayrıca, kralcı hukukçular kilise hukukçularına karşı çıkmışlar ve kralın otoritesinin yerleşip benimsenmesinde krala yardımcı olmuşlardır.¹⁰ Bununla birlikte, Orta Çağ’da, egemenlikten farklı olarak, devletin üstün gücünü belirtmek için “summa potestas” veya “plenitudo potestatis” kavramları kullanılmıştır.¹¹

Kamu hukuku yazarları devlet kudretini göstermek üzere “hakimiyet” veya “egemenlik”, “emretme gücü”, “kamu iktidarı”, “kamu gücü”, “devlet iktidarı” gibi terimler kullanmışlardır.¹² Bu terimlerden hangisinin tercih edilmesi yerinde

⁶ Leon DUGUIT, **Kamu Hukuku Dersleri**, Çeviren: Sühep Derbil, AÜHF Yay. , Ankara, 1954, s. 56

⁷ Mustafa KOÇAK, **Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik**, 1.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006, s. 44

⁸ Ece GÖZTEPE, **Avrupa Birliğinin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu**, 1.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 20, 21

⁹ Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, 2.Baskı, İstanbul: Beta, 1991, s. 117

¹⁰ Özman, a.g.e. , s. 56

¹¹ Türcan, a.g.e. , s. 83

¹² Recai G. OKANDAN, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 743-746

olacaktır? sorusuna Zabunoğlu: “Devlet gücü” veya “devlet iktidarı” cevabını vermiştir. Zabunoğlu’na göre, günümüzde devlet iktidarı içerde ve dışarıda bir takım sınırlarla çevrilmiş olsa da bu durum, devletin egemen olmasına engel oluşturmaz. Ancak “hakimiyet” veya “egemenlik” teriminin kullanılmasının isabetli olmayacağı görüşündedir. Çünkü egemenlik iktidarın sınırsızlığı ve mutlaklığı olarak anlaşılırsa modern devlet gücüne uzak olunur. Modern devletin iktidarı mutlak ve sınırsız değildir. Terim modern anlaşılışına uygun olarak kabul edilirse, devlet gücünü göstermek için kullanılabilir.¹³

Görüldüğü gibi Zabunoğlu önemli bir noktaya değinmiştir. Devlet iktidarının içerde ve dışarıda bir takım sınırlarla çevrilmiş olması egemenliğin keyfi kullanımını biraz da olsa engelleyecektir. Yazarın da belirttiği gibi, bu durum devletin egemenliğine engel değildir. Zabunoğlu’nun bu anlayışı günümüz şartlarına uygun şekilde sınırlı egemenlik anlayışını yansıtmaktadır. Böylece, uygulamalarda özgürlüklerin yok sayılması engellenmiş olacaktır.

1. 1. 2. Tanım Sorunu

Egemenlik konusu uzun süre tartışılan bir konu olmuştur. Hatta aydınlatılmaya çalışıldıkça daha da karmaşık bir durum almıştır. Egemenlik üzerinde hala bir fikir birliğine varılamamıştır. Egemenlik; Anayasa Hukuku, Genel Kamu Hukuku, Devletler Hukuku, Siyaset Bilimi, Siyaset Felsefesinin ana kavramlarından biridir.¹⁴ Sosyal bilimlerde genellikle kavramların tek bir tanımı yoktur. Çünkü sosyal bilimler, inceleyen bakış açısına göre değişen, yoruma açık konular üzerinde yoğunlaşır. Bu nedenle, egemenlik de birçok tanım çerçevesinde aydınlatılmaya çalışılmıştır. Tanımlardan bazıları egemenliği bütün yönleriyle yansıtmaya çalışırken, bazıları ise birçok bakımdan eksik kalmıştır. Egemenlik, devlet düzeni açısından önemli bir kavram olduğu için de yoğun tartışmaların ekseninde hep yer almıştır ve almaya da devam etmektedir.

Üzerinde çok tartışmalar olan, devlet kavramı ile birlikte düşünülen egemenlik çok yönlü bir kavramdır. Bu nedenle kamu hukukçuları egemenlik

¹³ Yahya Kazım ZABUNOĞLU, *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1973, s. 112, 113

¹⁴ Kapani, a.g.e. , s. 54

hakkında farklı görüşlere sahiptir. Egemenlik hakkında tarih boyunca çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Egemenlik üzerine yapılan tartışmalar, içinde bulunulan kültüre, sosyal ve siyasal yapıya uygun olarak sürüp gitmektedir.¹⁵

Egemenlik kavramı emretme konusuyla ilgilidir. Ancak sıradan bir örgüt içerisindeki ilişkilerle değil, devlet içerisindeki emretme ilişkileriyle ilgilidir. Bu nedenle egemenlik, siyasallaşmış insan toplumlarında kendisini gösterir.¹⁶ Tarihsel süreç içerisinde egemenlik kavramı için ilkin, “klasik” ya da “mutlak” egemenlik gibi ifadeler kullanılmıştır. Günümüzde gelinen noktada ise, klasik egemenlik anlayışı yerini “sınırlı” egemenlik anlayışına bırakmıştır. 1789 Devriminden sonra ulus egemenliği ve halk egemenliği şeklinde farklı kullanım biçimleri de ortaya çıkmıştır. Yani 17. yüzyıl egemenliği ile günümüz dünyasının egemenliği birbirinden farklıdır. Egemenlik kavramı, nitelikleri açısından önemli değişim geçirmiştir.¹⁷ Bu değişikliklerin nedeni kuşkusuz ki, yaşanan dönemin şartları ve özgürlüklere bakış açısındaki gelişmelerdir. Esasen, insan haklarının evrensel düzeyde ele alındığı günümüz dünyasında sınırsız bir egemenlik anlayışını uygulamak artık mümkün gözükmemektedir.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre egemenlik; “milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hakimiyet, hükümlanlıktır.”¹⁸ Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğünde egemenlik; “hukuken hakim olan güç, meşru kaynağını kendisinde bulduğu, diğer güçlerin kendisinden çıktığı siyasi güç” şeklinde tanımlanmaktadır. Devletlerarası ilişkiler bakımından ise egemenlik, hukuken, bir devletin diğer devletlere ve otoritelere karşı mutlak bağımsız olması anlamındadır.¹⁹ Ansiklopedik Hukuk Sözlüğünde egemenlik, yine bir devletin başka bir devletin boyunduruğu altında bulunmamasıdır. Yani kendi kendini yönetebilmesidir.²⁰ Bu tanımlara baktığımızda, eksik yönler olduğunu görmekteyiz. Felsefi Doktrinler ve Terimler sözlüğünde yapılan tanımda, devletin bütün baskılardan arınmış şekilde iktidar gücünü serbestçe kullanabilmesi son derece keyfi uygulamalara meyil

¹⁵ Atilla ÖZER, “Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu”, *AYD*, Cilt: 20, 2003, s. 1

¹⁶ Türcan, a.g.e. , s. 79-81

¹⁷ Yusuf Şevki HAKYEMEZ, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, 1. baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 53

¹⁸ TDK (Türk Dil Kurumu), *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara: TDK Yayınları, s. 604

¹⁹ S. Hayri BOLAY, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 8. baskı, Akçağ Yayınları, 1999, s. 131

²⁰ Hüseyin ÖZCAN, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, 5. Baskı, Ankara: Olgaç Matbaası, 1980, s. 183

verebilecek niteliktedir ki yaşadığımız dönemin anlayışını yansıtmamaktadır. Sınırsız egemenlik anlayışı ile uyuşmaktadır. Çünkü meşruiyetinin kaynağını kendisinde bulması, onu sorgulayacak bir gücün olmaması anlamına gelmektedir. Daha doğrusu kendi kendini sorgulama durumu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir uygulamanın demokratik olmayacağı son derece açıktır. Ansiklopedik Hukuk sözlüğünün egemenlik tanımı ise tek yönlüdür. Yani, egemenliğin dış boyutunu ele almış, iç boyutuyla ilgilenmemiş ve bu yönüyle de eksik kalmıştır.

Egemenlik kavramını ilk olarak tanımlayıp sistemleştiren ve belirli bir teori haline getiren Jean Bodin'dir. Bodin, egemenliği, "bir ülkede yaşayan tüm insanlar üzerinde devletin yasayla kısıtlanamayan en üstün iktidarı" olarak tanımlamıştır.²¹ Bodin egemenliğin iç boyutunu yani, devletin kendi sınırları içerisindeki emretme gücünü ele almıştır. O dönemde Batı devletlerinin iç karışıklıklarını düzeltme endişesi bunda etkili olmuştur. Burjuvazi ile krallar arasındaki mücadele Bodin'in ana hareket noktasını oluşturmuştur.

İktidarın egemenliği, bir yandan devlet içinde bulunan kuruluşlar üzerinde hakimiyet biçiminde; diğer yandan uluslar arası alandaki kuruluşlara karşı bağımsızlığı biçiminde ortaya çıkar.²² Egemenlik, bir devletin hukuk sistemini belirleyen en önemli ve en yüksek otoritedir. Devletin unsurlarından olan siyasal iktidar başka bir otoriteye bağlı olmamalıdır. Yani örgütlenmiş bir kamu otoritesi ve bu otoritenin bağımsız olması gerekir.²³ Egemenlik, devletin ayırt edici bir niteliğidir ve kayıtsız şartsız emretme gücüdür. Toplumda bu gücü kullanan devlettir. Devletin bu özelliği nedeniyle, siyasal düşünürler uzun süre egemenlik üzerinde önemle durmuşlardır.²⁴ Kısacası, devlete özgü otorite "egemenlik" ile ifade edilmektedir. Buradan hareketle egemenlik, "bir ülke içerisindeki devlete ait otoritelerin en üstünü" olarak tanımlanabilir.²⁵ Egemenliğin kayıtsız şartsız olduğunun belirtilmesi, ilk bakışta, sınırsız egemenlik anlayışını yansıtır gibi görünmektedir. Burada asıl mesele, kayıtsız şartsız olan egemenliğin sahibinin kim olduğudur. Egemenlik, bu şekilde, tek kişinin ya da belirli bir kesimin kullanımında olursa, sınırsız nitelikte

²¹ Ali ÖZTEKİN, *Siyaset Bilimine Giriş*, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 16

²² Esat ÇAM, *Siyaset Bilimine Giriş*, 4. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 1995, s. 332

²³ Hasan KARAKÖSE, *Siyasal Düşünce Tarihi*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 180, 181

²⁴ Gencay SAYLAN, *Çağdaş Siyasal Sistemler ve Düşünceler*, Ankara, 1978, s. 12

²⁵ Özkan TIKVEŞ, *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1982, s. 100

olur. Ancak, egemenliğin sahibi “millet” olursa, sınırsızlık ortadan kalkar, çünkü egemenin keyfi uygulamalarını sorgulayacak bir mekanizma oluşmuş olur.

Teziç’e göre egemenlik, devletin kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilmesidir. Diğer taraftan, devlet silahlı zorlama yetkisini elinde bulundurduğundan kamu gücünü harekete geçiren de devletin kendisidir.²⁶ Kanaatimizce, devlet kendi yetkilerini ve hukuk kurallarını belirlerken özgürlükleri yok saymayacak şekilde hareket etmelidir. Yani, devletin serbestçe hukuk kurallarını belirleyebilme düşüncesinin altında tam bir serbesti olmamalıdır. İnsanların doğuştan sahip olduğu haklar ve özgürlükler, devletin yol göstericisi olmalıdır. Devlet, hukuk kuralları koyarken de anayasa ve kanunlarla bağlı olmalıdır.

Özer egemenliği; “asli ve en yüksek emir ve kumanda ehliyet veya yetkisi” olarak tanımlamaktadır. Özer’e göre, devlet içinde egemenlikten daha üstün bir otorite yoktur. Devlet, kendi içinde kendinden daha üstün bir otoriteye izin vermez, verirse o otorite devletin yerini alır ve devlet yok olur.²⁷

Başka bir tanıma göre egemenlik, meşru otoriteyi elinde bulunduran organı belirten soyut bir ilkedir. Devlet, gerektiğinde zor kullanma tekeli olan örgütlenmiş bir iktidardır. Bu yetkiye sadece devlet sahiptir. Yetkinin kapsamı şöyledir: Hukuk kuralları koyma, ona saygıyı gerekirse zor kullanarak sağlama, bunu resmi olarak örgütlü şekilde yapma. Klasik anlayışta egemen olan devlettir. Klasik döneme ilişkin özgün egemenlik tanımı Profesör Julien Laferriere tarafından yapılmıştır. Laferriere, egemenliğin “asli ve üstün bir hukuki iktidar” olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde tanımlanan klasik egemenliğin sonuçlarına baktığımızda, devletin kendi kendini örgütleme iktidarına sahip olduğunu görmekteyiz. Yani, görev ve yetkilerini belirleme ve onları kullanma konusunda kendini düzenleme yetkisine sahiptir. Ayrıca, devlet hukuk kuralları yapıp; organları, anayasayı esas alarak hukuk düzenini geliştirir.²⁸ Egemenlik kavramı, ilk kez tanımlandığı ve hukuki saptamalarla modern siyasi düşüncenin temeline yerleştiği dönemden sonra da bir değişim yaşamıştır. Bugün modern liberal devletin ayrılmaz öğeleri olarak değerlendirilen hukuk devleti ilkesi, kuvvetler ayrılığı, insan hakları ve uluslar arası hukuktan doğan

²⁶ Teziç, a.g.e. , s. 117

²⁷ Özer, a.g.e. , s. 2

²⁸ İbrahim Ö. KABOĞLU, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 3. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2006, s.

yükümlülükler dolayısıyla klasik yaklaşımda değişiklikler olmuştur.²⁹ Sözü edilen kavramlar, egemenliğin sınırlı olarak kullanılması gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Türcan, egemenliği, “belli bir ülke üzerinde yaşayan insan topluluğuna siyasi nitelik kazandıran, devlet ve devlet içindeki tüm kurumları oluşturup meşruiyet bahşeden; söz konusu toplumun anayasal ve yasal düzeyde pozitif hukukunun ve bu hukukun yürütülmesinin yetkisel kaynağını teşkil eden üstün irade” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre egemenlik hukuki bir kavramdır. Yani, hukuk içinde bir egemenlik anlayışı söz konusudur. Egemenliğin hukuki yönünü, ülkede pozitif hukukun ve buna bağlı olarak kanunların oluşturulması teşkil etmektedir. Egemenliğin siyasi yönü ise, egemen irade tarafından ortaya konulan kanunların yürütülmesinde söz konusudur. Kanunlar, egemenin iradesine göre yapıldığından, aynı şekilde, kanunların uygulanması da egemenin iradesi doğrultusunda olmaktadır. Egemenlik, hukuki incelemeye konu olabilecek bir kavramsal düzeyde ve çerçevede ele alınmalıdır.³⁰

Hakyemez, egemenliği, “bir devletin vatandaşlarının, ülkesel sınırları içersinde aslen sahip olduğu ve bir siyasal varlık olarak bu sınırlar dâhilinde özgürce kullanabildiği, meşru, sürekli ve nihai nitelikteki üstün emretme gücü yanında, o devletin, uluslar arası alanda diğer devletlerle hukuken eşit haklara sahip bir aktör olarak, onların müdahalelerinden muaf biçimde, kendi rızası ile girmiş olduğu uluslar arası taahhütleri de dikkate alarak, kendi ilişkileri bağlamındaki tüm konularda tek başına karar verme yetkisine sahip olmak” şeklinde tanımlamıştır. Hakyemez’e göre, egemenliğin üstün olması her zaman sınırsız ve keyfi biçimde uygulanacağı anlamına gelmez.³¹ Oldukça kapsamlı olan bu tanımda, egemenliğin hem iç, hem de dış boyutu ele alınmıştır. Devletlerin uluslar arası alanda birbirleriyle olan ilişkilerinin son derece önemli olduğu günümüz dünyasında, egemenliğin dış boyutuna da yer verilmesi gereklidir. Egemenlik, bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Kapani, egemenliğin devletin ayırt edici temel niteliğini oluşturduğu görüşünü bir yana bırakarak, egemenliği siyasal iktidar kavramı ile birlikte incelemeyi uygun bulmuştur. Yani, Kapani, egemenliği, devletin ayırt edici ölçütü

²⁹ Zabunoğlu, a.g.e. , s. 42, 43

³⁰ Türcan, a.g.e. , s. 90, 91

³¹ Hakyemez, a.g.e. , s. 59

olarak görmemektedir. Egemenliğin siyasal iktidar kavramıyla çok yakın ilişkili olduğunu düşünen Kapani, çoğu zaman, bu kavramların birbiriyle karıştırıldığını belirtmektedir.³²

Kanaatimizce, egemenlik, devletle iç içe olan bir kavramdır. Genel olarak baktığımızda siyasal iktidar devletin kurucu unsurlarından birisidir. Yani devletin olmazsa olmazıdır. Egemenliği kullanan da devletin unsuru olan bu siyasal iktidar olduğuna göre, egemenlik devletin ayırt edici temel bir niteliğidir. Siyasal iktidar, zor kullanma tekeline ve üstün emretme gücüne sahip olmalıdır. Bu niteliklere sahip olmayan siyasal iktidardan yoksun bir devlet düşünülemez. Böyle bir devlet, vatandaşlarının güvenliğini sağlayamaz, onlara özgür bir yaşama ortamı oluşturamaz ve dolayısıyla adı devlet olmaz. Bu nedenle devlet ve egemenlik bir arada olmalıdır. Ancak burada belirtmemiz gereken önemli bir nokta vardır: Zor kullanma tekeline ve üstün emretme gücüne sahip olan siyasal iktidar bu gücünü bireyin temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmeden kullanılmalıdır. Aksi bir durum sınırsız egemenlik anlayışını yansıtır ki bu özgürlükler açısından sakıncalıdır.

Hakyemez'e göre, hukuken kurucu iktidar egemenlik kavramı ile aynı anlamda değildir. Kurucu iktidar genellikle egemenin pek çok yetkisini kullanır ancak egemenlik, ondan çok daha farklı bir kavramdır. Hem asli kurucu iktidar hem de tali kurucu iktidar her zaman süreklilik arz etmez ancak egemenlik sürekli bir niteliğe sahip olmak zorundadır.³³

Egemenliği, üstün iktidarı kullanan kişi veya organ ile karıştırmamak gerekir. Çünkü egemenliğin sahibi diye bir şey yoktur, söz konusu olan üstün iktidarın kullanılmasıdır.³⁴ İktidar bir eşitsizlik ilişkisidir. Bu eşitsizlik zorlama, baskı ve müdahaleyi beraberinde getirir.³⁵

Egemenlik, siyasi niteliği ve işlevi çerçevesinde devletle ilişkisi açısından düşünülürse, "devletin yönetme yetkisine kaynaklık eden ve bu itibarla siyasi gücün kullanımını meşrulaştıran" bir kavram olarak belirmektedir. Bu

³² Kapani, a.g.e. , s. 55

³³ Hakyemez, a.g.e. , s. 54

³⁴ Özman, a.g.e. , s. 58

³⁵ Halis ÇETİN, "Siyasetin Evrensel Sorunu : İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı", AÜSBFD, Cilt : 58, Sayı : 3, 2003, s. 63

doğrultuda egemenliği, toplumu yöneten ve düzenleyen bir güç olarak, devlet iktidarının nasıl var olduğunu açıklayan bir faktör olarak değerlendirebiliriz.³⁶

Beriş'e göre, egemenlik "ulus-devlet olgusunun hukuksal ve siyasal açıdan düşünülmesini sağlayan temel kavramdır" ve bu nedenle gereklidir. Hukuk olmadığında yalnızca iktidarın kullanımını sınırlayacak kendiliğinden işleyen bir mekanizma olması imkânsızdır. Egemenlik, devlet ile hukuk arasındaki köprünün temel dayanağıdır.³⁷

En basit anlamıyla egemenlik "mutlak ve sınırsız iktidar" ilkesidir.³⁸ Ancak bu anlayış günümüz egemenliğini çok fazla yansıtmamaktadır. İnsan haklarının evrensel düzlemde ele alınması başta olmak üzere, egemenliğe birçok noktada sınırlamalar getirilmiştir.

Devlet, yasalarına itaat edilmesini ve ihlalcilerin cezalandırılmasını sağlama gücüne sahip olmalıdır. Bu nedenle "meşru şiddet" tekeli devlet egemenliğinin pratik ifadesidir. Egemenlik, devletin genel ve uyulması zorunlu kamusal kurallar koyma yetkisi olarak adlandırılırsa, bu durum "sınırsız yetki"yi çağrıştırdığından, hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmaz.³⁹ Burada şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: Devletin genel ve uyulması zorunlu kamusal kurallar koyma yetkisinin sınırsız bir yetki olması için, devletin bu kuralları koyarken hiçbir durumla bağlı olmaması gerekir. Böyle bir durum, Erdoğan'ın da belirttiği gibi hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmaz. Ancak devlet, uyulması zorunlu kuralları koyarken bireyin temel hak ve özgürlükleri ile kendini sınırlarsa ve özgürlükleri ihlal etmezse hukuk devletinin gereğince hareket etmiş olur. Çünkü böyle bir durumda sınırsız bir yetki söz konusu değildir, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunması hukuk devletinin en temel gereklerinden biridir.

Egemenlik konusunda yapılan tüm tanımları değerlendirdikten sonra, egemenliği, şu şekilde tanımlayabiliriz: "Egemenlik, bir devletin oluşumunda önemli bir paya sahip olan, devlete ülkesel sınırları içerisinde kendi vatandaşları ve kuruluşlar üzerinde üstün emretme gücüne sahip olma yetkisi veren ve aynı zamanda vatandaşları tarafından da aslen sahip olunan, devletin uluslar arası alanda diğer

³⁶ Reyhan SUNAY, *Tartışılan Egemenlik*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2007, s. 27

³⁷ Hamit EMRAH BERİŞ, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2006, s. 12, 13

³⁸ Mustafa ERDOĞAN, *Anayasal Demokrasi*, 6. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s. 352

³⁹ Mustafa ERDOĞAN, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Orion Yayınevi, 2005, s. 23

devletlerle eşit konumda olmasını sağlayan ve diğer devletlerin işlerine müdahale etmeden, onların da müdahalesine izin vermeden taahhüdü altına girmiş olduğu uluslar arası anlaşmalar çerçevesinde hareket etmesine imkân tanıyan, hukukla sınırlı bir yetkidir.” Bu tanımın unsurlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Egemenlik, bir devletin oluşumuna katkı sağlayan bir yetkidir.
- Egemenlik; devletin kendi vatandaşlarının, ülkesel sınırları içerisinde, aslen sahip olduğu bir yetkidir.
- Egemenlik; üstün emretme gücüne sahip ve hukukla sınırlı bir yetkidir.
- Egemenlik, devletin uluslar arası alanda diğer devletlerle eşit statüde olmasına imkân veren bir yetkidir.
- Egemenlik, devlete uluslar arası alanda diğer devletlerin işlerine karışmadan, onların müdahalesinden bağımsız olarak hareket etme imkânı veren bir yetkidir.
- Egemenlik, devletin uluslararası alanda yükümlülüğü altına girdiği uluslararası anlaşmaların verdiği sorumluluk çerçevesinde hareket etmesine imkân veren bir yetkidir.

1. 1. 3. Egemenliğin Nitelikleri, İç Egemenlik ve Dış Egemenlik Ayrımı

Egemenliğin doğası konusunda iki farklı görüş vardır. Bunlardan birincisi “monist egemenlik”, diğeri ise “düalist egemenlik”tir. Monist egemenlik anlayışına göre; egemenlik mutlak, zorlayıcı güç kullanır, sınırsız ve bölünmezdir. Düalist egemenlik anlayışına göre ise egemenlik sınırlıdır. Monist egemenlik taraftarları, erken modern döneme aittirler ve klasik egemenlik teorisini savunmaktadırlar. En önemli temsilcileri Bodin, Hobbes, Rousseau ve Hegel’dir. Düalist egemenlik taraftarlarının en önemlileri ise Gierke, Laski, MacIver’dir. Düalist egemenlik anlayışını savunanlara göre, bireyin özgürlüğü bütün güçlü devletlere karşı bile korunması gereken değerli bir şeydir. Düalistler mutlakçılığa

karşıdır ve örgütlü siyasal mücadeleyi desteklerler.⁴⁰ Günümüzle kıyaslayacak olursak, düalist egemenlik taraftarlarının savunduğu sınırlı egemenlik anlayışı hakimdir.

Egemenlik, sürekli tartışılan bir kavram olmasından dolayı çeşitli nitelikleri içinde barındırır. Egemenliğin genel olarak iki farklı boyutu vardır. Bunlar; iç egemenlik ve dış egemenliktir. Egemenliğin niteliklerini ortaya koymak için öncelikle iç egemenlik ve dış egemenlik kavramlarının açıklanması gerekmektedir.

İç egemenlik, devletin kendi sınırları içindeki bütün öteki sosyal ve siyasal gruplara karşı üstünlüğünü ifade eder. Anayasal bakımdan egemenlik, devletin hukuk düzenini belirleyen en yüksek iradedir. 1982 Anayasası'nda egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğu belirtilmiştir. Bunun anlamı; egemenliğin herhangi bir kişi, sınıf ya da zümreye ait olamayacağı, yalnızca ulusa ait olabileceğidir. Dış egemenlik ise, devletin herhangi bir devlete bağlı olmadan tüm devletlerle hukuken eşit olduğunu ifade eder. Uluslar arası hukuk da devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır. Dış egemenlik bağımsızlık kavramıyla ifade edilebilir.⁴¹

Devletin hukuki varlığı mutlaka zorlayıcı bir güce sahip olmalıdır. Devlet gücü olarak adlandırılan egemenlik, devletin içte en üstün emretme gücüne sahip olması, dışta ise bağımsız ve diğer devletlerle eşit olması anlamına gelmektedir.⁴²

Egemenlik kavramı ilk olarak iç egemenlik boyutu bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu süreçteki egemenliğin en önemli özelliği, bir devletin içinde en üstün güç olmasıdır. Bu en üstün gücün nitelikleri ve yetkileri, uzunca bir süre kamu hukukunu meşgul eden konular arasında yer almıştır. Bu nedenle iç egemenlik daha çok anayasa hukuku ile ilgilidir.⁴³

Koçak'a göre iç egemenlik, devletin ülke sınırları içinde tüm sosyal ve siyasi gruplara karşı olan üstünlüğünü ifade eder. Devlet, kendi ülkesinin sınırlarından giren ve çıkan mallar, insanlar vb. üzerinde mutlak şekilde kontrol

⁴⁰HAKYEMEZ, a.g.e. , s. 60

⁴¹TEZİÇ, a.g.e. , s. 117

⁴²İbrahim KAPLAN, " Demokrasi-Hukuk-Otorite", AÜSBFD, Cilt: 49, Sayı: 1, 1994, s. 267

⁴³HAKYEMEZ, a.g.e. , s. 79

sahibi olmalıdır. Egemen bir ulus, hem parlamenter, başkanlık, yarı başkanlık; hem de monarşi, cumhuriyet, otoriter ve demokratik yönetim biçimlerini seçebilir.⁴⁴

İç egemenlik, devletin ülkesi içindeki egemenliğidir. İç egemenliğin de iki değişik anlamı vardır. İlk olarak devlet iktidarının içeriğini, yani kapsadığı yetkileri ifade etmek için kullanılır. Mesela, Jean Bodin'e göre egemenlik; devletin kanun yapmak, savaş veya barış ilan etmek, yargılama yapmak, para basmak, vergi toplamak gibi yetkilerinden meydana gelir. İkinci olarak, egemenlik devlet iktidarının bazı niteliklerini belirtir. Bu nitelikler şöyle sıralanabilir⁴⁵:

- Egemen iktidar başka bir iktidardan türememiştir; yani “asli”dir.
- Egemen iktidar en üstün iktidardır.
- Egemen iktidar sınırsızdır.
- Egemen iktidar tektir ve bölünemez.
- Egemen iktidar devredilemez.

İç egemenlik, kullanım sürecinde “kesin” ve “bağlayıcı” niteliklere sahip kararlar ile şekillenmektedir. Bunlar; kanun çıkarma, yasaklar koyma, zorlayıcı güç kullanma, cezalandırma ve vatandaşa birtakım yükümlülükler getirme şeklindeki kararlardır.⁴⁶ Devlet, egemenlikten kaynaklanan zorlayıcı güç kullanma yetkisini, yasal sınırlar içinde kullanır. Bu meşruluk anlayışı, devleti teröristlerden ayırt eder.⁴⁷ Devlet egemenlik yetkisini kullanırken kendisini hiçbir yasal sınır içersine koymazsa bu durum devletin, gücünü istediği her şeyi yapabilecek derecede kullanabileceği anlamına gelir. Böyle bir durumda devlet, bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı ve hatta yok edici pek çok karar alabilir ki, bu da devleti zorba güç kullanan durumuna sokar.

Devlet yönetimi, kendisini ne kadar çok geliştirirse o kadar çok, vatandaşa yönelik olarak davranmak zorundadır. Devlet, vatandaşın bakış açısıyla sunduğu hizmetleri ve bu hizmetlerin niteliğini değerlendirmelidir. Amaç her zaman vatandaşın sorunlarına çözüm bulma niteliğinde olmalıdır. Devlet, zorlama yoluyla değil, birbiriyle çatışan çıkarları bütünleştirici bir politika güderek, pek çok görevi

⁴⁴KOÇAK, a.g.e. , s. 123

⁴⁵Kemal GÖZLER, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2002, s. 49, 50

⁴⁶SUNAY, a.g.e. , s. 44

⁴⁷HAKYEMEZ, a.g.e. , s. 87

devlet ve vatandaş arasında topluluk görevi olarak anlamalıdır. Bu nedenle devlet, insanları yönetimin içine çekmeye çalışmalıdır.⁴⁸

Eğer devlet, toplumla iç içe ve toplumun sorunlarına çözüm bulma arayışı içerisinde çalışırsa, toplumun da devlete karşı olan güveni artar ve insanlar devletin her alanda ilerlemesi için çaba içerisinde olurlar. Çatışma ve kargaşa ortamını en aza indirmek için devlet her zaman bireylere yönelik olumlu atılımlar içerisinde olmalıdır. Kısacası devlet, toplumun tepkisini olumsuz yönde etkileyecek girişimlerde bulunmamalıdır.

İç egemenliğin sonucu olarak, yönetimler herhangi bir dış müdahale ile karşılaşmaksızın kendi siyasal örgütlenmelerini gerçekleştirebileceklerdir.⁴⁹ İç egemenlikte devlet, kendi sınırları içerisinde son sözü söyleme yetkisine sahiptir ve bulunduğu coğrafi alanda yaşayan halk üzerinde sınırsız bir hükmetme gücü vardır.⁵⁰

Dış egemenliğin tarihi gelişimine bakıldığında, klasik egemenlik kuramcıları tarafından sınırsız olarak değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre dış egemenlik, hiçbir şarta bağlı olmadan emir verebilmektedir ve hiçbir iradede emir almamaktadır. Ancak, devlet bir hukuk kişisidir. Kendisine belirli haklar ve borçlar yüklenmiştir. Bu nedenle, sınırsız bir egemenlik anlayışı olursa devletin hukuka bağlılığı düşünülemez. Böyle bir durumda devletler sürekli savaş halinde olur. Hiçbir devletin uluslar arası toplumun dışında kalmaması gerektiğinden ve devletlerin egemen eşitliği ilkesinden dolayı devletlerin egemenlikleri sınırlı olmalıdır.⁵¹

Bodin, Hobbes ve Rousseau'nun da aralarında yer aldığı bazı yazarlar egemenlik kavramı konusunda, özellikle de egemenliğin yetkinleşmesine önemli katkılar sağlamış siyasal düşünürlerdir. Ancak, ağırlıklı olarak egemenlik kavramının bir boyutunu ele almışlardır. Özellikle Bodin ve Hobbes, egemenlik kavramının dış boyutunu hiç gündeme getirmemişlerdir. Bu düşünürler, egemenliği daha çok anarşi, kargaşa ve düzensizliğe karşı bir alternatif olarak kullanmışlardır. Oysa egemenlik kavramının kamu hukuku boyutu yanında uluslar arası boyutu da önemlidir.

⁴⁸Hermann HILL, "Yönetimi Yeniden Düşünmek", Çev. Ayşegül Mengi, AÜSBFD, Cilt: 52, Sayı: 1, 1997

⁴⁹KOÇAK, a.g.e. , s. 123

⁵⁰BERİŞ, a.g.e. , s. 40

⁵¹KOÇAK, a.g.e. , s. 126, 127

Günümüzde uluslar arası hukukta “devletlerin egemenliği” çok önemli bir yere sahiptir.⁵²

Egemen devletin diğer devletlerle olan ilişkileri çok önemlidir. Bu bağlamda egemen devlet, iç ve dış politika ile ilgili olarak alacağı kararlarda, öteki devletlerin ve çok uluslu örgütlerin etkisinde kalmadan, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kararlar almalıdır. Özellikle günümüzde, devletlerin birbirlerinden habersiz kendi başlarına kararlar alıp uygulayabilmeleri çok fazla mümkün değildir. Çünkü iç içe girmiş olan toplumsal, siyasal ve teknolojik ilişkiler, bir devleti özellikle dış ekonomik ilişkiler konusunda bir karar alamadan önce öteki devletlerle görüşmeler yapmak durumunda bırakmaktadır. Hatta devletler bazen uluslar arası örgütlerin görüş ve düşüncelerine başvurmak durumunda da kalabilmektedirler. Örneğin, Türkiye, çalışma hayatı ile ilgili bazı yasal düzenlemeler yapmak istediğinde uluslar arası çalışma örgütü olan ILO’nun geliştirdiği prensipleri göz önünde bulundurmak durumundadır. Bu durumlar hiçbir zaman devletin egemenliğinin zedelenmesi anlamına gelmez. Bir devletin, toplumun ve ülkenin çıkarları ve geleceği için gereken danışma, görüşme ve prensipler olmalıdır. Bunları devletin egemenliğinin zedelenmesi olarak nitelendirirsek; sürekli dış devletlerin etkisinde kalan, bağımsız olarak karar alamayan bir siyasal iktidar değerlendirmesi yapmış oluruz.⁵³

Dış egemenlik, devletlerin uluslar arası sistemde eşit konumda bulunmaları ve birbirlerinin iç işlerine karışmadan özerk bir durumda olmalarıdır. Dış egemenlik bağımsızlıkla aynı anlamdadır. Tüm devletler ayrı ayrı bağımsızdırlar.⁵⁴ Dış egemenlikte, bir devletin ülkesi üzerinde kendisinden başka hiçbir hukuksal otorite ve siyasal güç üstün yetki kullanamaz. Böylelikle dış egemenlik, bir devletin başka devletlerin askeri güç ve siyasal müdahalelerinden uzak olması anlamına gelir. Diğer bir deyişle dış egemenlik, bir devletin kendi ülkesinde kendisinden başka hiçbir otoritenin hareket özgürlüğünün bulunmaması demektir.⁵⁵

⁵²HAKYEMEZ, a.g.e. , s. 87, 88

⁵³ÖZTEKİN, a.g.e. , s. 17

⁵⁴BERİŞ, a.g.e. , s. 41

⁵⁵HAKYEMEZ, a.g.e. , s. 91

Zabunoğlu'na göre, egemenliğin dış alandaki görünümü uluslar arası ilişkilerin gittikçe gelişmesi bağlamında, daha ılımlı bir hal almıştır. Yani uluslar arası alanda da sınırsız bir egemenlikten söz etmek olanağı yoktur. Uluslar arası alanda egemen olmak, o alandaki diğer öznelerle hukuksal bakımdan eşit bir platformda ilişkiler kurabilmektir. Yani, egemenliğin dış görünümünde hukuksal bakımdan eşit hak sahibi özneler vardır. Devletler arasında ekonomik, kültürel ve askeri bakımlardan eşitsizlik olsa dahi bu, devletlerin egemenlikten yoksun olduğu anlamına gelmez.⁵⁶

Dış egemenlik bağlamında düşünüldüğünde, uluslar arası alanda her devlet egemen olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, böyle bir ortamda mutlak bir egemenlikten bahsetmek mümkün değildir. Çünkü böyle bir durumda mutlak egemenlikten bahsetmek bir anarşi ortamına imkân sağlamak gibi düşünülebilir. Oluşturulacak olan bir uluslar arası hukuk düzeninde kesinlikle mutlak bir egemenlikten söz edilemez. Dolayısıyla, uluslar arası hukukta devletlerin büyüklüklerine bakılmaksızın egemen eşitlikleri esas alınır. Bu sebepten dolayı, devletlerin dış egemenlik boyutu hiçbir zaman mutlak bir niteliğe sahip olamaz.⁵⁷ Dış egemenliğin sınırsız bir niteliğe sahip olduğu düşünülürse, devletlerin birbirleriyle eşit durumda olmaları söz konusu olamaz. Bu durumda uluslar arası alanda ortaklaşa hareket etme imkânı da ortadan kalkar.

İç egemenlik bakımından, devletin her alanda topluma müdahalesi giderek daha çok azalmaktadır. Bireysel hak ve özgürlükler daha çok genişlemiştir. Dış egemenlik bakımından ise uluslar arası hukukun ve kurumların geçerlik alanının giderek daha da genişlediği bir süreci yaşamaktayız.⁵⁸ Görüldüğü gibi, egemenliğin sınırsız niteliği oldukça zayıflamıştır.

Egemenlik tanımlanırken üzerinde durulan özellikler şunlardır:⁵⁹

- Egemenliğin hukuki bir iktidar olduğu belirtilmektedir. Buna göre, egemenliği kullanan iktidar belli bir hukuk düşüncesine dayanır ve bireyler tarafından hukuk kuralları koymaya yetkili olarak kabul edilir.

⁵⁶ZABUNOĞLU, a.g.e. , s. 43

⁵⁷HAKYEMEZ, a.g.e. , s. 90

⁵⁸Taha AKYOL, " AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları", AYD, Cilt : 20, 2003, s. 8

⁵⁹TEZİÇ, a.g.e. , s. 117, 118

- Egemenliğin asli bir iktidar olduğu belirtilmektedir. Buna göre devlet, egemenliğini başka bir otoriteden alamaz. Devletin içindeki diğer kuruluşların iktidarı asli değildir, devletten alınmıştır ya da aktarılmıştır.
- Egemenliğin en yüce iktidar olduğu belirtilmektedir. Bu aslında egemenliğin asli olmasının bir sonucudur. Yani devlet, egemenliğini kullanırken kendisinden üstün bir otoriteye bağımlı değildir.
- Egemenliğin kayıtsız şartsız bir iktidar olduğu belirtilmektedir. Buna göre; egemenlik dışarıdan ve daha önce var olan hiçbir normdan kaynaklanmamaktadır.

Egemenliğin tarihsel gelişim içerisinde kazandığı nitelikler sonucunda devlet, hem iç hukukta hem de uluslararası ilişkilerde hiçbir denetim kabul etmeyen bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Egemenliğe herhangi bir sınır getirilmesinin ancak devletin isteği ile mümkün olabileceği kabul edilmektedir. Tabii ki bu da devletin hukuki kişiliği ile ilgili çelişkiler doğurmaktadır. Devlet, egemenliği nedeniyle her türlü denetimin dışında olursa, devletin hukuk kişisi olması mümkün olmaz. Diğer taraftan, uluslararası ilişkilerde devletlerin eşitliği salt egemenlikle bağdaşmaz. Bu durumda devletlerin uluslararası hukuk kurallarıyla bağlı olmaları açıklanamaz. Çünkü devlet egemense hukuk kurallarıyla bağlı değildir; hukuk kurallarıyla bağlı olursa egemen olmaz.⁶⁰

1. 2. Egemenlik Teorileri

Siyasi iktidarı mutlakıyetçi bir biçimde ele geçiren sistemler, denetimsiz ve sınırsız güç kullanma iddiasında bulunmaktadırlar. Bunu çoğunlukla tanrı, toplum, halk, ideoloji, millet gibi kavramlar adına yapmaktadırlar.⁶¹ Böylece bu sistemler, yaptıklarını meşru göstermektedirler. Egemenlik teorileri ile iktidarın meşruluk kaynakları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Egemenlik bir yetkidir. Bu

⁶⁰TEZİÇ, a.g.e. , s. 118

⁶¹ Halil İbrahim AYDINLI ve Veysel AYHAN, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması" , *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı 1, 2000, s. 81

yetkinin nereden kaynaklandığı sorunu, farklı egemenlik teorilerini ortaya çıkarmıştır.⁶²

Siyasal iktidar açısından “meşruiyet” çok önemli bir kavramdır. Siyaset, devlet, iktidar ve egemenlik konuları üzerine konuşulan her alan aynı zamanda meşruiyet alanıdır. Meşruiyet, siyasal iktidarın yaptığı işlemlerin, emir ve yasaklarının birey ve toplum nezdinde kabul görmesini sağlar. Yani, siyasal iktidarın varlık sebebi ve devam etmesinin güvencesidir.⁶³ Toplum, meşru bulmadığı bir siyasal iktidara karşı baş kaldırır ve dolayısıyla siyasal iktidarı değiştirir

Konumuzun bu bölümünde egemenlik teorilerinin neler olduğu ve ne gibi durumlarda etkili oldukları belirtildikten sonra bu teorilerin egemenlikte ne gibi sınırlar oluşturduğuna değinilecektir. Egemenlik teorileri genel olarak iki temel başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, teokratik egemenlik teorileri ve demokratik egemenlik teorileridir.

1. 2. 1. Teokratik Egemenlik Teorileri

Egemenlik yetkisinin nereden kaynaklandığı her zaman tartışılan konulardan biri olmuştur. Teokratik egemenlik teorileri egemenliğin kaynağını Tanrısal odaklı bir anlayış çerçevesinde şekillendirmiştir. Bu teorilerin ortak özelliği, egemenliğin çıkış noktasını Tanrı’ya dayandırmaları olmuştur. Teokratik egemenlik teorilerini savunanlar da bu ilahi anlayış doğrultusunda fikirlerini ortaya koymuşlardır.

Egemenlik Sümer, Akad ve Mısır döneminden başlayarak modern döneme kadar dünyevileşmiş bir dinsel kavram olarak kullanılmıştır. Ortaçağda tanrısal olmayan bir güç yoktur. Ancak modern dönemde egemenlik siyasi bir sembol olarak kullanılmıştır.⁶⁴ Ortaçağ dünyasına hakim olan görüş Tanrısal kaynaklı olduğu için egemenlik yetkisinin bu ilahi kaynak çerçevesinde şekillenmesi söz konusu olmuştur. Yani, o dönemin koşulları bu durumu gerektirmiştir.

⁶²KABOĞLU, a.g.e. , s. 74

⁶³ÇETİN, a.g.e. , s. 62

⁶⁴KOÇAK, a.g.e, s. 55

Ortaçağ düşüncesindeki devlet gücünün iki temel özelliğine vurgu yapılır: Bunlardan birincisi, bu dönemdeki insanları yönetme yetkisinin çoğu kez kutsal bir kaynaktan geldiğine yönelik inanıştır. Yöneticiler, bu kutsal güçten gelen iktidarı kullanan kişilerdir.⁶⁵ Diğeri ise, devletin başında bulunan kralın fiziksel varlığından ayrı bir varlığı olduğu esasının kamu hukuku alanında henüz yerleşmemiş olmasıdır. Yani, devletle kral aynı şey olarak algılanmaktaydı ve bu nedenle devlet, ifadesini tek kişinin varlığında bulmaktaydı.⁶⁶ Orta Çağ düşüncesinden farklı olarak, Yeni Çağla birlikte, düşünce alanında eşitsiz dünyevi güç ilişkileri sürekli bir hale dönüşmüştür.⁶⁷

Teokrasi “Tanrı’nın yönetimi” anlamına gelmektedir. Hem İlkçağ hem de Ortaçağa hakim olan egemenlik anlayışı teokratik egemenliktir. Bu dönemde tüm iktidarların Tanrıdan geldiğine inanılmıştır. Aziz Paul’un, “bütün iktidarlar Tanrı’dan gelir” (Omnis potestas a Deo) şeklindeki sözü ortaçağa hakim olan egemenlik anlayışının özünü yansıtmaktadır. Aziz Thomas ise iktidarı kullanan kişilerin bu iktidarı doğrudan doğruya değil, halkın aracılığı ile aldıklarını, yani tüm iktidarların Tanrıdan halk aracılığı ile geldiği (Omnis potestas a Deo per populium) düşüncesini ileri sürmüştür.⁶⁸

Eski Mısır’da devletin fiziki varlığını temsil eden kral ilahi yetkilerle donatılmıştır ve bu yetkilerinin sınırlandırılması söz konusu değildir. Kralın yetkileri karşısında insanların pek bir değeri yoktur. Bu durum, teokratik egemenlik anlayışına güzel bir örnektir.⁶⁹

Teokratik egemenlik teorileri ile egemenliğin kaynağında ilahi bir iradenin bulunduğunu kabul eden görüşler kastedilmektedir.⁷⁰ Teokratik egemenlik teorilerine göre, egemenlik Tanrı’ya aittir ve bütün iktidarlar Tanrı’dan gelir. Ancak, Tanrı adına bu egemenliği yeryüzünde kullanacak insanlara ihtiyaç vardır. Bunların kim olacağı konusunda görüş birliği yoktur. Bununla ilgili olarak iki ayrı doktrin vardır: Doğaüstü ilahi hukuk doktrini ve Providansiyel ilahi hukuk doktrini.⁷¹

⁶⁵ZABUNOĞLU, a.g.e. , s. 114

⁶⁶OKANDAN, a.g.e. , s. 784

⁶⁷Cemal Bali AKAL, *Sivil Toplumun Tanrısı*, 2. Baskı, İstanbul: Engin Yayıncılık, 1995, s. 73

⁶⁸KAPANİ, *Kamu Hürriyetleri*, s. 24

⁶⁹KOÇAK, a.g.e, s. 32,33

⁷⁰TÜRCAN, a.g.e. , s. 112

⁷¹GÖZLER, a.g.e. , s. 50, 51

1. 2. 1. 1. Doğaüstü İlahi Hukuk Doktrini

Doğaüstü ilahi hukuk doktrinine göre, Tanrı toplum düzenini ve onu koruması amacıyla iktidarı yaratır. Ayrıca, bu iktidarı kullanacak olanı da belirler. Bu çerçevede, bir ülkede iktidar Tanrı'nın seçtiği bir hükümdar ya da hanedana verilir.⁷² Bu doktrindeki hükümdarların, iktidarlarını doğrudan Tanrı'dan aldıklarına dair prensip, onlara kayıtsız ve şartsız bir itaati zorunlu kılmaktadır. Hükümdar yalnızca Tanrı'ya karşı sorumludur ve hükümdarın kanun koyma yetkileri sınırlanamaz ve paylaşamaz.⁷³

Doğaüstü ilahi hukuk doktrini başlangıç olarak Papalık ve Roma imparatorları, daha sonra da kilise ve Avrupa krallıkları arasındaki mücadelenin ürünüdür. Bu doktrin ile birlikte krallar Kilise'nin egemenliğinden kurtulup bağımsızlıklarını güçlendirmek istemişlerdir. Bu doktrine göre krallar Tanrı tarafından tayin edilmiştir ve iktidarlarını doğrudan Tanrı'dan almaktadırlar. Doğaüstü ilahi hukuka dayanan monarşi örneğini XIV. Louis'de bulmak mümkündür. XIV. Louis, egemenliğini doğrudan Tanrı'dan aldığı ve yalnızca Tanrı'ya karşı sorumlu olduğunu, kanun koyma yetkisini kimseyle paylaşmayacağını söylemiştir.⁷⁴ Yöneticiler kendilerini bu şekilde Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görmüşlerdir. Devlet yönetimini kutsal bir anlayış çerçevesine oturtmuşlardır.

Orta Çağ, kilise-devlet ayırımına ve bunlar arasındaki mücadeleye dayanan bir dönemi oluşturmaktaydı. Doğaüstü ilahi hukuk doktrininin amacı, kiliseyi dünyevi alanda egemen kılmak değil, mevcut kurulu iktidarı meşrulaştırmaktır. Çünkü doğaüstü ilahi hukuk doktrinine göre siyasal iktidarın var olma nedeni, Tanrı'nın onun var olmasını istemesidir. Tanrı hem kâinatın hem de devletin yaratıcısı olarak görülmektedir. Özetle, doğaüstü ilahi hukuk doktrini ile devlete, kurulu düzene ve siyasi iktidara, kilisenin desteği ile meşruluk sağlama amacı güdülmüştür.⁷⁵ Doğaüstü ilahi hukuk doktrininin meşruiyet anlayışı tamamen ilahi kaynaklıdır.

⁷²TEZİÇ, a.g.e, s. 86

⁷³TÜRCAN, a.g.e. , s. 113

⁷⁴TÜRCAN, a.g.e. , s. 113

⁷⁵TEZİÇ, a.g.e. , s. 86

1. 2. 1. 2. Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini

Bu görüşe göre de egemenlik Tanrı'ya aittir. Ancak, egemenliği yeryüzünde kullanan kişiler doğrudan Tanrı tarafından değil, Tanrı'nın görünmez yön vermesi altında insanlar tarafından veya beşeri olaylar neticesinde seçilir. Aquina'lı Thomas'ın "bütün iktidarlar halk aracılığıyla Tanrı'dan gelir." (*omnis potestas e Deo per populum*) sözü bu doktrini ifade eder niteliktedir.⁷⁶ Thomas'a göre toplum hayatının genel ve ortak yararını sağlayacak bir güce gereksinim vardır. Bu güç devlettedir ve ilahi kaynaklıdır. Thomas, her gücün Tanrı'dan geldiğini kabul etmektedir. Ona göre, böyle üstün bir gücün varlığını ve insanların buna uymasını Tanrı emretmiştir, bu gücün kaynağının ilahi olması devlet içinde ona ilahi nitelik sağlamış değildir.⁷⁷

Aquina'lı Thomas'a göre, siyasi iktidarın kaynağı Tanrı'dadır ancak kullanımı yeryüzündeki insanlara aittir. Çünkü insanlar getirecekleri kurumlar ve koyacakları ilkeler ile ortak yararı sağlayacaklardır. Böylelikle, hukuka dayalı yasaların yönetimindeki devleti kuracaklardır. Bu bakımdan, toplumdaki insanlar yönetimin niteliğini ve biçimini belirleme görevine sahiptir. Thomas'a göre, kral eğer kendisini bağlayıcı kuralların, yasaların dışına çıkarsa halkın direnme hakkı doğar. Bu durumda halkın görevi kralı uyarmak, ona yasaların ve ortak yararın gücünü hatırlatmaktır. Kendi çıkarları için yasa koymaya kalkıp zulme yönelen bir yönetici için tek yol halkın direnişidir. Ama bu direniş onu öldürmek, ortadan kaldırmak yoluyla değil, uyarı ile gerçekleştirilmelidir. Thomas, bu da olmazsa halkın yasalara uymaya ve direnişe, Tanrı'nın kralı doğru yola çekmesi için dualarına devam etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷⁸

Thomas Aquina, insan aklına da önem vermiş bir düşündürdür. Ancak Aquina'nın, kiliseye üstünlük tanıyan bir eğilimi de olmuştur. Thomas Aquina, kralın yasaların dışına çıkması halinde halkın direnme hakkının olduğunu belirtmiştir. Bu

⁷⁶GÖZLER, a.g.e. , s. 51

⁷⁷OKANDAN, a.g.e. , s. 211

⁷⁸Mehmet AKAT ve Bihterin Vural DİNÇKOL, *Genel Kamu Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s. 43, 44

durum ilk bakışta etkili bir yöntem gibi gözükmektedir. Ancak, halkın direnişinin bir sonuç vermemesi durumunda yasalara uymaya devam edip kralın doğru yola dönmesi için Tanrı'ya dua etmesiyle kralın yasalara uyacağına inanmak hayal ürünü bir durumdur. Kral halkın etkisizliği karşısında keyfi davranışlarını devam ettirebilecektir. Ancak Aquina'nın, kilisenin en üstün olduğu dönemde insan aklını vurgulaması çok önemli bir durumdur.

Thomas Aquina, devlet gücünün niteliği olarak yasa yapma iktidarını ileri sürmektedir. Ona göre, yeryüzünde en yüksek iktidara sahip tüm insanlar, Tanrı iradesinin ifadesi olan yasaya boyun eğmekle yükümlüdür.⁷⁹ Görüldüğü gibi, yasalar ilahi bir anlayış temeline oturtulmuştur.

Doğüstü ilahi hukuk doktrini de providansiyel ilahi hukuk doktrini de Tanrısal kaynaklı doktrinlerdir. Bu iki doktrin arasında çok büyük bir fark yoktur. Doğüstü ilahi hukuk doktrininde iktidarı kullanan kişiler doğrudan Tanrı tarafından seçilmektedir. Providansiyel ilahi hukuk doktrininde ise iktidarı kullanan kişiler doğrudan Tanrı tarafından değil insanlar tarafından seçilmektedir. Ancak, providansiyel ilahi hukuk doktrininde iktidarı kullanan kişiler insanlar tarafından seçilirken, Tanrı'nın görünmez bir şekilde yön vermesi bu seçimde etkili olmaktadır.

1. 2. 2. Demokratik Egemenlik Teorileri

Demokratik egemenlik teorileri teokratik anlayıştan farklı olarak, egemenlik yetkisinin aidiyetinde Tanrısal bakış açısının değil, insanların önemine dikkat çekmiştir. Bu teoriler, egemenliğin insanlara ait olması doğrultusunda gelişim göstermişlerdir.

Klasik egemenlik anlayışının doktrinde ortaya çıkardığı temel sorunlardan biri, üzerinde çok tartışılmış bulunan egemenliğin devletin ve devlet iktidarının vazgeçilmez bir unsurunu oluşturup oluşturmadığıdır. İkinci sorun ise, egemenliğin devlet içinde kime ait olduğu veya olması gerektiğidir. Bu, siyasal iktidarın dayanağı sorunuyla yakından alakalıdır. Bu konu üzerinde genellikle milli egemenlik veya halk egemenliği sorunu olarak durulmuştur.⁸⁰

⁷⁹KOÇAK, a.g.e. , s. 50, 51

⁸⁰Mehmet TURHAN, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi", AYD, Cilt: 20, 2003, s. 4

Demokratik egemenlik teorilerine göre, egemenlik Tanrı'ya değil insanlara aittir. Bu teorilerin demokratik rejime yol açması durumu şüpheli olduğundan bunlara “beşeri egemenlik teorileri” denilmesi daha mantıklı olurdu. Ancak “demokratik egemenlik teorileri” kavramı yerleşmiş olduğundan bu şekilde kullanılmaktadır. Demokratik egemenlik teorileri “milli egemenlik teorisi” ve “halk egemenliği teorisi” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁸¹ Milli egemenlik, temsili demokrasi anlayışını ve uygulamasını beraberinde getirmiştir. Halk egemenliği ise doğrudan demokrasi anlayışını ortaya çıkarmıştır.⁸²

1. 2. 2. 1. Milli Egemenlik Teorisi

Milli egemenlik fikri ilk olarak 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde ve 1791 tarihli Fransız Anayasası'nda yer almıştır. Milli egemenlik, egemenliğin tek bir kişiye ya da bir grup insana değil, bütün millete ait olması anlamına gelmektedir. Millet bu egemenliği temsilciler aracılığı ile kullanır.⁸³ Millet, sahip olduğu egemenliği temsilciler aracılığı ile kullanması da temsili demokrasi anlayışını ortaya çıkarmıştır. Temsili demokrasi anlayışı milli egemenlik teorisiyle şekillenen bir durumdur.

Milli egemenlik teorisinin kaynağı Rousseau'nun “Toplum Sözleşmesi” adlı ünlü eseridir. Bu eserde Rousseau, siyasal toplumun temelini, başlangıçta onu meydana getiren insanlar arasında yapılan bir sözleşmeye dayandırır. Bu sözleşme, doğal yaşama halinden toplum hayatına geçişi sağlamaktadır. İnsanlar bu sözleşme ile birlikte iradelerini birleştirmişlerdir ve kendilerini bütün hakları ve yetkileri ile birlikte topluluğa devretmişlerdir. Kişilerin iradelerinin birleşmesi ve kaynaşması sonucunda “genel irade” ortaya çıkmaktadır ve bu irade, kişisel iradelerin sadece bir toplamından ibaret değildir; onlardan ayrı, onların üstünde,

⁸¹GÖZLER, a.g.e. , s. 51, 52

⁸²KABOĞLU, a.g.e, s. 74

⁸³KAPLAN, a.g.e. , s. 267, 268

kendine özgü bir varlığı olan kolektif bir iradedir. Toplumda üstün iktidar olan egemenlik de bu kolektif iradeye aittir.⁸⁴

Rousseau'nun getirdiği açıklamalar fazla aydınlatıcı değildir. Rousseau'ya göre, belli bir konuda genel iradenin belirmesi oylama ile olacaktır. Rousseau, her zaman oybirliğini sağlamak mümkün olmadığı için genel iradeyi, çoğunluğun iradesinin belirleyeceğini ifade etmektedir. Çoğunluk tarafından belirtilen genel irade aslında azınlığın da iradesini kapsamaktadır. Yani, azınlığın iradesini de genel iradenin içine katılmış saymaktadır. Çünkü Rousseau'ya göre genel irade toplumun ortak iyiliğine yönelmiştir, hiçbir zaman yanılmayan ve her zaman doğru yolu bulan üstün bir iradedir. Rousseau'nun bu fikirleri, mutlak hükümdarların egemenliğine son vermek isteyen Fransız ihtilalcılarını etkilemiştir. İhtilal sonrasında toplanan kurucu mecliste “milli egemenlik” kavramı ele alınmıştır. “Toplum” yerine “millet”, “genel irade” yerine de “milli irade” kavramları kullanılmıştır.⁸⁵

Milli egemenlik teorisine göre egemenlik halka, yani tek tek vatandaşlara değil; millete, yani geçmişte yaşamış ve gelecekte doğacak olanlara aittir. Çünkü millet kendini oluşturan bireylerden ayrı ve onların üzerinde yer alan manevi bir varlıktır.⁸⁶ Halk ise belli bir dönemde yaşamakta olan bireyleri ifade etmektedir. Millet egemenliğin tek sahibi olduğundan egemenlik ancak temsilciler aracılığıyla kullanılabilir. Yani, yurttaşlar egemenliğin doğrudan kendileri tarafından kullanılmasını ileri süremezler. Dolayısıyla milli egemenlik temsil düşüncesine dayanmaktadır çünkü millet bölünmez bir bütündür. Milli egemenlik, kralın üstün otoritesine karşı getirilmiş bir ilkedir. Buna göre, yöneticiler egemenliğin sahibi değildirler, sadece onu kullanma yetkisini elinde bulundururlar.⁸⁷

26 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'ne göre (m. 3), “Her egemenliğin özü esas olarak millettir. Hiçbir heyet, hiçbir fert, açıkça millettten kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz.” Öte yandan, 3 Eylül 1791 Fransız Anayasası'na göre (3. başlık m. 1), “Egemenlik tektir, bölünemez, devredilemez ve zamanaşımına uğrayamaz, millete aittir. Halkın içinden hiçbir

⁸⁴KAPANİ, *Politika Bilimine Giriş*, s. 71

⁸⁵KAPANİ, *Politika Bilimine Giriş*, s. 72

⁸⁶GÖZLER, a.g.e. , s. 52

⁸⁷TEZİÇ, a.g.e. , s. 95, 96

bölüm ya da fert bu egemenliğin kullanılmasını kendisine mal edemez.” Fransız anayasalarında temel ilke olarak yer almış olan “milli egemenlik teorisi” daha sonra Kıta Avrupa’sı anayasalarında da hareket noktası olmuştur. Fransa’da 4. Cumhuriyet Anayasası hazırlanırken, milli egemenlik anlayışı ile halk egemenliği anlayışını savunanlar arasında tartışmalar çıkmıştır. Bunun sonucunda uzlaştırıcı bir tutum olarak milli egemenliğin Fransız halkına ait olduğu düşüncesi Anayasa’da yer almıştır.⁸⁸

Egemenliğin yalnız millete ait olması onun mutlak ve sınırsız olduğu değil, milletten başka bir kaynağı olamayacağı anlamına gelir. Mesela egemenliğin kaynağı din, etnisite, askeri güç, sınıf ve zümre gibi olgular olamaz. Bu bakımdan milli egemenlik kavramı laik bir kavramdır. Egemenliğin laik yorumu genişletildikçe bireyin din ve vicdan özgürlüğü sınırlandırılır. Bireyin din ve vicdan özgürlüğü genişletildikçe egemenliğin laiklik adına topluma müdahalesi sınırlandırılır.⁸⁹ Laikliğin özünde din ve vicdan özgürlüğü vardır. Bu nedenle egemenliğin laik yorumunun bireyin din ve vicdan özgürlüğünü sınırlandırması için laikliğin mevcut anlamı dışında yorumlanması gerekmektedir.

Demokrasinin içinde sakıncalar da olabilir. Demokraside egemenliğin sahibi toplumun bütünüdür. Egemenliğin sahibi olan millet her zaman özgürlüklerini rahatça ortaya koyamayabilir. Demokrasinin başarıya ulaşabilmesi için belli ekonomik ve sosyal düzeyde olunması gerekir.

1. 2. 2. 2. Halk Egemenliği Teorisi

Halk egemenliği teorisinin temelinde de Rousseau’nun fikirleri yatmaktadır. Rousseau toplum sözleşmesinde, devletin on bin vatandaştan meydana geldiği düşünüldüğünde, devletin her üyesinin egemen kudretin on binde birine sahip olacağını belirtmektedir. Bu anlayışa göre, egemenlik vatandaşlar arasında bölüştürülmektedir. Her vatandaş, bölüştürülen parçaların birleştirilmesinden oluşan egemenliğin bütününe bağlıdır, aynı zamanda onun kendi payına düşen bir parçasına

⁸⁸TEZİÇ, a.g.e. , s. 93

⁸⁹AKYOL, a.g.e. , s. 5

da sahip olmaktadır.⁹⁰ Rousseau, toplum sözleşmesinde egemen varlığın bir bütün olarak düşünülebileceğini belirtmektedir. Rousseau'ya göre, egemen varlığın ilişkisi yurttaş sayısı ölçüsünde artar ve sonunda devlet ne kadar büyürse özgürlük o kadar azalır.⁹¹

Rousseau'ya göre, halk egemenliği devredilemez. Hükümet egemenin, yani halkın temsil edilmesi ya da genel iradenin devredilmesi anlamına gelmez. Hükümet, egemen gücün aracıdır ve genel iradenin, yani kanunların uygulayıcı organıdır. Rousseau, özellikle egemen güç ile hükümetin birbirine karıştırılmamasına dikkat etmiştir. Rousseau ayrıca, egemenliğin yasama yetkisine sahip olduğunu ve bazı durumlarda bütün milleti sorumlu kıldığını belirtmektedir. Buna karşılık, kamu otoritesi olan hükümetin yalnızca kanunları uygulama gücüne sahip olduğunu ve kişileri özel işlemlerle yükümlü kılacağını belirtir. Bu konuda bir benzetme yaparak, insanda ruhla beden birleşmesinin yaptığını hükümetin bir bakıma kamu gücünde meydana getirdiğini belirtmektedir. Rousseau'ya göre bütün yurttaşların, haklarını egemen olana bırakması, egemeni, özgürlüğü savunma noktasında sınırsız bir güçle donatmaktadır.⁹²

Halk egemenliği teorisi uygulamada milli egemenlik teorisi ile çakışmaktadır. Şöyle ki, milli egemenlik teorisinde genel irade, bireylerin iradelerinin toplamından ayrı bir şeydir, ancak, millet iradesi demek olan kanun gerçekte yalnızca toplumun bir kısmının iradesini yansıtmaktadır. Toplum sözleşmesi gereği, kanuna oy vermeyenler de dahil olmak üzere, bütün bireylerin kanunu irade etmiş sayılması çelişkili bir durum yaratmaktadır.⁹³ Yani, oy vermeyenler de kanuna uymakla yükümlüdür. Bu durumda, çoğunluk iradesiyle alınan kararlar azınlığa hükmetmiş olmaktadır. Çünkü Rousseau'ya göre, çoğunluk genel iradeyi temsil etmektedir ve genel irade yanılmazdır. Azınlıklar azınlıkta kaldığı için söz sahibi değildir.

Hem milli egemenlik teorisi hem de halk egemenliği teorisi egemenliğe sınırlama getirme bakımından, teokratik egemenlik teorilerine göre daha etkili olmuştur. Çünkü teokratik egemenlik teorilerinde hükümdar ilahi yetkilerle

⁹⁰ KAPANİ, *Politika Bilimine Giriş*, s. 73

⁹¹ TEZİÇ, a.g.e. , s. 94

⁹² TEZİÇ, a.g.e. , s. 95, 96

⁹³ TÜRÇAN, a.g.e. , s. 119

donatıldığı için, hükümdarın egemenlik yetkisinin sınırı da daha çok bu ilahi anlayış doğrultusunda şekillenmiştir. Demokratik egemenlik teorilerinde ise bireylerin özgürlüklerinin korunması temel alınmıştır.

1. 3. Egemenlik Teorilerinin Sınırları

Modern düşünce öncesi egemenlik anlayışı Tanrı merkezlidir. Modern düşünce dönemi ile birlikte egemenlik, insan merkezli bir anlayış üzerine kurulmuştur.⁹⁴ Egemenlik Tanrısal kaynaklı olduğunda, egemenliğin sınırlandırılması da Tanrısal yasalara bağlı olmaktan geçmiştir.

Mutlak monarşiler döneminde kralın iktidarının mutlak olması, onun hiç kimseye karşı sorumlu olmadığı anlamına gelmez. Kral Tanrı'ya karşı sorumludur ve ona hesap vermek zorundadır. Kral, iktidarını halkın iyiliği için kullandığı zaman Tanrı nazarında makbul sayılır. Yani, devlet gücünün sınırlanması yolunda ileri sürülen ilk görüşler dini ve ahlaki bir karakter taşımaktadır.⁹⁵

Thomas Aquina, her gücün Tanrıdan geldiğini kabul etmektedir. Düşünüre göre, Tanrı bu gücün nasıl kullanılacağını bildirmemiştir. Bu üstün güç, kanunları yapmak görevine sahip olanlar tarafından kullanılmalıdır. Bu gücü halk adına kullananların yaptıklarının meşru sayılabilmesi için göz önünde tutulması gereken bazı hususlar vardır. En başta bu gücün adalete uygun şekilde elde edilmesi gelmektedir. Bu gücü hile ile ele geçirenlere karşı halkın “direnme hakkı” vardır. Ancak bu güç, meşru olmayan şekilde elde edilmişse sonradan halkın onaylaması ile meşru kılınması mümkündür. İkinci olarak, bu güç onu elinde bulunduranların özel çıkarlarına yarayacak şekilde kullanılmalıdır. Gücü bu şekilde kullananlara halkın sadakat, hizmet, itaat yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır. Üçüncü olarak, bu gücü kullananlar yasama işlerini yaparken, doğal ve ilahi kanunlara uygun hareket etmelidir. Doğal ve ilahi kanunlara aykırı hareket edildiğinde, yapılan işlemler kanun değeri kazanmaz. Thomas'a göre, devlet gücünü kullananlar yaptıkları kanunlara bağlı kalmak zorunda değildirler. Ama bu kanunlara uygun hareket etmek onlar için bir görevdir. Kanunların üstünde değildirler.⁹⁶

⁹⁴KOÇAK, a.g.e. , s. 28

⁹⁵KAPANI, *Kamu Hürriyetleri*, s. 250

⁹⁶OKANDAN, a.g.e, s. 211, 212

Görüldüğü gibi, Thomas Aquina egemenliğin kullanımında adalet duygusuna sahip olmayı, doğal ve ilahi kanunlara uygun hareket etmeyi egemenliği sınırlandıran durumlar olarak belirtmektedir. Teokratik egemenlik teorilerinde kral ilahi yetkilerle donatılmış olduğu için egemenliğin çok fazla sınırlandırıldığı söylenemez. Bu teorilerde egemenlik yalnızca doğal ve ilahi kanunlarla sınırlandırılmıştır.

18. yüzyılda, devletin gücünü hukukla sınırlama çabası hâkimdi. Israrla üzerinde durulan durum, devlet kudretinin mutlak olmadığı ve belli sınırlarla çevrili olduğudur. Bu sınırların, insanların doğuştan sahip olduğu doğal haklar ve özgürlükler olduğu belirtilmektedir. Çünkü insanlar devleti bu haklarını koruması için görevlendirmiştir.⁹⁷ Çağdaş demokrasilerde mutlak, sınırsız egemenlik anlayışı yerine sınırlı egemenlik anlayışı söz konusudur. Egemenliğin sınırlı bir anlayış çerçevesinde kullanılması onun meşru olmasını sağlayacaktır.

Meşruiyet, egemenliğe değer boyutu katan bir unsurdur. Egemenliğin kabul edilişi ve egemenlikle özdeşleşme ancak meşruiyet boyutuyla gerçekleşebilir. Meşru otorite, karşılıklı hukuka dayalı güç kullanabilme kabiliyetine sahip olmalıdır. Meşruiyet ve güç egemenliğin iki temel ayağıdır. Diğer unsurlar ise yeterli değil gerekli unsurlardır.⁹⁸

Demokratik egemenlik teorilerinde egemenliğin sınırlandırılması daha belirgin bir durum oluşturmaktadır. Bu teorilerde egemenliğin sahibi halk ya da millettir. Dolayısıyla devletin başındaki yönetici egemenlik yetkisini kullanırken sınırsız bir anlayışla hareket edememektedir. Hükümdar bireylerin özgürlüklerini koruma yükümlülüğü altındadır.

1. 4. Egemenlik Yetkisinin Sınırına Yönelik Görüşler

Ortaçağın sonlarında kilisenin “plenitudo potestatis” savı büyük tepkilerle karşılaşınca, gerek imparatorlar gerekse ulusal krallar, iktidarlarını papalardan bağımsız kılma amacıyla Roma Kilisesi’ne karşı amansız bir mücadeleye

⁹⁷ KAPANİ, *Kamu Hürriyetleri*, s. 250

⁹⁸ Ahmet DAVUTOĞLU, “Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, *AYD*, Cilt: 20, 2003, s. 6

giriştiler. Byylelikle, siyasal iktidar laikleşme sürecine girmiştir. Reform hareketleriyle birlikte devlet iktidarı daha da gclenmiştir ve kendisini Roma Kilisesi'nin etkisinden tam anlamıyla kurtarmıştır. Machiavelli, bu laikleşme sürecine önemli bir katkıda bulunmuştur ve modern devletin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Modern egemen devlet, kavramsal olarak değil ama olgusal olarak belirginleşmiştir. Dolayısıyla, egemen devlete ya da egemen krala karşı tepkiler belirmeye başlamıştır. Daha sonra modern egemen devlete karşı tepkiler geliştirilmiş olsa da, bu tepkiler devletin meşru egemen gcle donanmasını engellemeye yetmemiştir.⁹⁹

Tüm insanların doğal hakları olduğundan, insanlar kendilerini yönetecek iktidarı da belirleme hakkına sahiptirler. İnsanın bu duruşu, toplumsal düzenin zgr bireysel eylemlerle oluştuğunu göstermektedir. Bu da, yönetilenlerin gönüllü sözleşmeler aracılığıyla iktidara itaat etmesinin gerekliliği düşüncesini geliştirmiştir.¹⁰⁰ İnsanlar devletin olmadığı bir ortamda, özgürlüklerine tehdit gelebileceği endişesiyle yaşar. Doğal yaşama hali kimse için güvenli değildir. Bu nedenle insanlar akıllarını kullanarak devleti oluşturmak istemişlerdir. Oluşturulan bu devletin amacı da, bireyin özgürlüklerini güvence altına almaktır. Devlet eğer bu amacının dışına çıkarsa, meşruiyetini kaybedecektir ve onu kuran insanlar tarafından yıkılacaktır.

Toplum sözleşmesi teorileri ile siyasal iktidar ilişkilerinin üzerine oturduğu üç temel meşruiyet kaynağı ortaya çıkmıştır. Bunlar devlet, toplum ve bireydir. Bu üç meşruiyet kaynağının temellendiği  meşruiyet amacı da doğal olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar da güvenlik, eşitlik ve zgrlktir. Modern siyasal iktidar, bu üç olgudan birini esas alarak meşruiyetin kaynaklığını oluşturur. Modern devlet teorilerinde toplum sözleşmesi meşruiyeti bağlamında bu üç unsurdan kaynaklı arayışlar söz konusudur.¹⁰¹ Yani, toplum sözleşmeleri insanların güvenlik içinde eşit ve zgr bir şekilde yaşayabilmeleri için oluşturulmuştur.

Hobbes, devleti toplum sözleşmesinin merkezine koymuştur ve Hobbes için meşruiyet, güvenlik demektir. Güvenlik kaynağına dayalı meşruiyet arayışı

⁹⁹ Mehmet Ali AğAOğULLARI ve Levent KÖKER, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 5. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 1, 2

¹⁰⁰ etin, a.g.e. , s. 73

¹⁰¹ etin, a.g.e. , s. 73

otoriter ve totaliter bir kimliğe sahip devlet modellerini ortaya çıkaracaktır. Rousseau ise eşitlik anlayışını temel almıştır ve toplum sözleşmesi kuramında devletin meşruiyetini toplum kaynaklı olarak kurmuştur. Rousseau'nun eşitlik anlayışını temel alan bu görüşünde, toplumun tümünü temsil eden genel irade ile siyasal iktidar özdeşleştirilir. Toplumsal ve siyasal eşitliği bozacak her türlü olgu genel iradenin mutlaklığının meşruiyeti gereği sistemin dışına itilir. Rousseau'nun bu kuramı sosyalist ve kolektivist yönelimli siyasal iktidar modellerine kaynaklık etmiştir. Locke ise bireyi ve bireysel hakları toplum sözleşmesinin temeline oturtmuştur ve meşruiyet kaynağı olarak özgürlük arayışını kabul etmiştir. Locke'a göre, doğal haklar ve özgürlükler tüm siyasal iktidar ilişkilerinin meşruiyet gerekçesidir ve bunlardan kaynaklanmayan hiçbir hak ve yetki siyasal iktidar adına kullanılamaz. Locke'un bu kuramı, liberal ve demokratik devlet geleneklerinin temel ilkesi olmuştur.¹⁰²

Görüldüğü gibi, güvenlik, eşitlik ve özgürlük anlayışı çerçevesinde temellendirilen toplum sözleşmesi anlayışı Hobbes, Rousseau ve Locke tarafından birbirinden farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu düşünürlerden her biri güvenlik, eşitlik, özgürlük kavramlarından yalnızca birini toplum sözleşmesinin temeli yapmıştır. Bu nedenle, toplum sözleşmesi kuramı üç düşünürde de farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Ancak, bu düşünürler içersinde egemenlik yetkisine en fazla sınırlamayı getiren Locke olmuştur. Locke, bireylerin hak ve özgürlüklerine verdiği önemle dikkat çekmektedir.

1. 4. 1. Mutlak, Genel ve Sınırsız Egemenlik Anlayışı

Klasik anlamda egemenlik mutlaktır, en üstündür, bölünmez ve devredilmezdir. Yani, egemenlik iktidarın kendisini değil, onun belirli karakteristik özelliklerini ifade etmektedir. Bu konuda egemenlikle ilgili ilk sistematik açıklama Bodin tarafından başlatılmıştır.¹⁰³ Egemenlik denildiğinde genellikle devlet gücünün en üstün, sınırsız, mutlak, bölünmez ve devredilmez nitelikleri kastedilmektedir. Klasik egemenlik anlayışında egemenlik, devlet gücünün içeriği olan otoritelerden

¹⁰² Çetin, a.g.e. , s. 73

¹⁰³ Özer, a.g.e. , s. 2

belli başlılarının diğer hiçbir otorite ile sınırlandırılmaması veya diğer hiçbir otoriteye bağımlı olmaması anlamına gelir. Yani egemenlik devlet gücünün bir yandan hiçbir iktidara bağılı olmaması, diğer yandan da kendi ülkesi içinde son sözü söyleyebilmesi olmaktadır.¹⁰⁴ Egemenlik, devletin hem varlık şartı hem de kurucu unsurudur. Devlet, hukuku sınırsız bir biçimde oluşturma iktidarına sahip egemen güçtür. Bir devletin ülkesi, onu yöneten egemen gücün hukuki varlığının ve kurallarının yayıldığı alandır. Bu alanda yasa koyma yetkisi devletin tekelindedir. Bu tekel, tüm yurttaşların ortaklaşa yarattığı bir hukuksal yapıyı ve siyasal kültürü kapsar.¹⁰⁵

Schmitt'e göre, egemenliğin "en üstün, hukuken bağımsız ve asli güç" olarak tanımlanması çok çeşitli siyasi çıkarılara hizmet edebilir. Bu ifade gerçeğe uygun bir ifade değildir, çok anlamlıdır ve bu yüzden uygulamada ya son derece faydalı ya da tamamen değersizdir. Siyasi gerçeklikte, karşı konulamaz, doğal hukukun kesinliğince işleyen, "en üstün" ya da "en büyük" olarak tanımlanabilecek bir güç yoktur.¹⁰⁶

Devlet, toplumdaki düzeni sağlamak amacıyla olduğundan zor kullanma gücüne sahiptir. Bu durum, devletin egemen olmasından kaynaklanır. Ancak, devlet bu gücü kullanırken sınırsız bir anlayışla hareket etmemelidir. Devlet, güce dayalı olarak gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerinde toplum tarafından haklı bulunabilecek sebepler ortaya koymalıdır. İşte burada "meşruiyet" kavramı kendisini göstermektedir. Meşruiyet, yapılan işlemi haklı kılan dayanaktır. Devletin zor kullanarak bir takım faaliyetler ortaya koyması, bu faaliyetlerin toplum yararına gerçekleştirildiğine yönelik olarak toplumun ikna olması meşruiyetin gereğinin yerine getirildiği anlamına gelir. Böylece devlet, egemenlikten kaynaklanan yetkilerini kullanırken meşruiyet sınırı ile karşı karşıya gelmiş olur.

Devletin toplumsal yaşamın içersine fazlaca girebildiği bir toplumda bireyler çoğunlukla devletin kontrolü altında hareket etmek zorundadır.¹⁰⁷ Bireyler aslında kendi kendilerinin oluşturduğu bir gücün kontrolü altına girmektedirler.

¹⁰⁴ Turhan, a.g.e. , s. 9

¹⁰⁵ Rukiye Akkaya KİA, *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2006, s. 15, 16

¹⁰⁶ Carl SCHMITT, *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, 2. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi, 2002, s. 24

¹⁰⁷ Ömer ÇAHA, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 3. Baskı, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2007, s. 3

Çünkü devletin elindeki güç, onu oluşturan insanlar tarafından toplumsal düzenin ve güvenliğin sağlanması için devlete verilmiştir. Bu nedenle devlet her zaman, kendisine hayat vermiş olan bireyleri korumakla yükümlü hissetmelidir. İnsanın yok olması, devletin yok olması anlamına gelmektedir.

Her siyasal iktidar kendi haklılığının ölçütlerini araştırır ve daima kendi iktidarının meşru olduğunu savunur, kendi iktidarına yönelik eleştirilere karşı çıkar. Meşruiyetini yenileyerek toplumsal alana ilan eder. İktidar, kendi meşruiyet tanımının içinde gayri meşruluk alanları da yaratabilir ve diğer meşruiyet arayışlarını siyasal alanın dışına atmaya çalışabilir.¹⁰⁸ Devlet, gerekli meşru dayanaklarla birlikte hukuk kurallarını koyar ve toplumun bu kurallara uymasını emreder. Devletin, koyduğu bu kurallara kendisinin de uyması meşruiyetinin bir gereğidir ancak, devlet bu kuralları düzenlerken bunlarla kendisinin bağlı olmadığını belirten sebepler ortaya koyar ve dolayısıyla kendisini sınırlamak istemez. Yani devlet, kendi anlayışına uygun bir meşruiyet alanı oluşturarak kendi kendini sınırlamaktan kaçır. Böyle bir durumda gerçek bir meşruiyetten söz edilemez.

Devlet bir savaşçıdır ve elindeki askeri üstünlüğün avantajlarını silahsız, askeri bir özelliği olmayan nüfus üzerinde terör saçmak için değil, egemen olmak amacıyla kuvvet uygulama şeklinde kullanır. Siyasal iktidar şiddet araçları üzerinde kontrol sahibidir.¹⁰⁹ Şiddet araçları siyasal iktidarın kontrolü altında bulunmasa, toplumda tam bir kaos ve çatışma ortamı ortaya çıkmış olur. Dolayısıyla böyle bir ortamda da devletin egemenliğinden söz edilemez. Böyle bir durumda şiddete meyilli odaklar, sahip oldukları bu gücü toplumun ve devletin aleyhine kullanmaktan çekinmeyecektir.

1. 4. 1. 1. Niccolo Machiavelli : (1469-1527)

Machiavelli devlet birliği fikrini siyasal düşünce tarihine armağan eden kişidir. Bu nedenle modern devletin başlangıcı ona dayanmaktadır. Machiavelli,

¹⁰⁸ Çetin, a.g.e. , s. 68

¹⁰⁹ Gianfranco POGGI, Devlet : Doğası, Gelişimi ve Geleceği , 2. Baskı, İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 6, 7

İtalya'yı tek bir çatı altında toplamak için her yolu denemiştir. Düşünür, modern siyaset fikrinin başlaması açısından da çok önemlidir. Machiavelli siyasetin, koşullara göre hareket faaliyeti gerektiren bir durum olduğunu ifade etmiştir, yani siyaseti pratik bir araç olarak görmüştür.

Modern egemenlik modern anlamıyla ilk kez Machiavelli tarafından ifade edilmiştir. Machiavelli egemenin, kendi gücüne dayanarak zor kullanması gerektiğini belirtmiştir. Düşünür, egemenliği bir olgu olarak görmüş ve açıklamaya çalışmıştır. Ancak, bu olguyu kavramlaştırmamıştır.¹¹⁰

Machiavelli'e göre insanlar Rönesans'la birlikte dünyayı bilimsel olarak bilebilme, değiştirebilme gücüne erişmişlerdir. İnsanın varlık nedeni artık yalnızca Tanrı'nın varlığını temsil etmekten ibaret değildir. Machiavelli, siyasi iktidarda bulunan hükümdarın kişiliğinde Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisini görmeyi reddetmektedir.¹¹¹ Egemenlik Machiavelli ile birlikte dinsel alandan soyutlanmıştır ve seküler bir anlayış çerçevesinde değerlendirilmiştir. Düşünür, dinin devlet denetiminde olmasını istemiştir ve Batı'da seküler dönemde çok etkili olmuştur. Kilisenin gücünün kırılması noktasında katkıları olmuştur. Dinin toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmasını savunmuştur.

Machiavelli'e göre, hükümdar egemenin kendisidir. Ona göre devletin anlamında hükümdarın gücü saklıdır ve bu gücü durduracak ne bir hukuk ne de başka bir güç vardır. Machiavelli, siyasetin tanrısal bir iyilik anlayışına göre belirlenmesi inancını yıkmıştır. "Bütün iktidarların kaynağı Tanrı'dır" düşüncesinden kopuşun simgesi olarak görülmektedir.¹¹² Düşünür, Orta Çağ'ın skolâstik düşüncesinden ayrılarak, tarihi gerçeklerin dikkate alınmasının önemi üzerinde durmuştur. Görüşlerinde realist olamaya özen gösterip, metafizik düşüncelerden uzak durmuştur.¹¹³ Machiavelli, orta çağ ile bağlantıyı kesip, onun ahlak ve din anlayışının yerine siyaseti etkisine alan yepyeni bir sistem getirmiştir.¹¹⁴ Somut gerçeklikler Machiavelli'in düşüncelerinde önemli bir yer edinmiştir.

¹¹⁰ Koçak, a.g.e. , s. 73, 74

¹¹¹ Niccolo MACHIAVELLI, **Hükümdar**, Çev. H Kemal KARABULUT, 5. Baskı, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998, s. 10

¹¹² Koçak, a.g.e. , s. 75, 76

¹¹³ Okandan, a.g.e. , s. 517

¹¹⁴ Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 76

Görüldüğü gibi, Machivalelli’de egemenlik hükümdarın kendisiyle bütünleşmiş bir durumdadır. Hükümdarın böyle bir güçle donatılmasının devletin varlığına anlam kazandıracacağı ifade edilmektedir. Ayrıca Machiavelli, hükümdarın elinde bulunan bu gücün hiçbir hukuk veya başka bir güç tarafından engellenemeyeceğini ifade etmektedir. Burada mutlak anlamda bir egemenlik anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Hükümdar egemenlik yetkisini kullanırken keyfi olarak hareket etse onu sınırlayacak bir mekanizma yoktur. Bu bakımdan egemenliği hükümdarın şahsıyla bütünleştirmek sorun doğurabilecek bir yaklaşımdır.

Egemenliğin soylulardan ziyade halka daha yakın olması gerektiği yine Machiavelli tarafından savunulan bir durumdur. Düşünür, egemenlik konusunda halkın desteğini daha güvenilir bulduğunu belirtmiştir. Siyasal iktidarı aşkın güçlerin elinden kurtarması, iktidarın soylulara değil halka dayanmasını gerekçe göstermesi, düşünürün, sonuçta demokratik egemenlik savunucusu olduğunu göstermektedir.¹¹⁵ Ancak Machiavelli, siyasal iktidar kavramında sürekliliği hiç düşünmemiştir. Kuramsal anlamda bir egemenlik düşüncesi oluşturmadığı için ve siyasal iktidar kavramındaki sürekliliği düşünmediği için Machivelli’deki eşitsiz dünyevi güç ilişkileri geçicidir. Ayrıca düşünür, hiçbir sınır tanımayan siyasi iktidar mantığını açığa çıkarmıştır.¹¹⁶

Machiavelli kilisenin, bütün İtalya’yı ele geçirebilecek kadar güçlü olmadığı gibi, bir başkasının İtalya’yı ele geçirmesini engelleyebilecek kadar da güçlü olmadığını belirtmiştir. Machiavelli’e göre İtalya’nın, bir liderin yönetimi altında birliğe kavuşamayıp, daima bir sürü hükümdarlıklara bölünmüş olarak kalmasının esas sebebi kilisedir.¹¹⁷ Machiavelli İtalyan birliğinin sağlanmasında kiliseyi büyük bir engel olarak görmektedir. Zaten Machiavelli’in egemenlik konusunda sarf ettiği bütün çaba, İtalyan birliğinin sağlanması için olmuştur. O zamanın ihtiyaçlarını düşünerek hareket ettiği için de egemenliği kavramlaştırmamıştır, olgusal düzeyde ele almıştır.

Machiavelli, devleti kendine özgü bir güce dayandırmaya çalışmıştır. Devletin, ahlaki ve hukuki değil, siyasi bir varlık olabileceğinden bahsetmiştir. Machiavelli’e göre, devletin amacı ve varlığı her şeyden öndedir. Devletin amacı,

¹¹⁵ Hakyemez, a.g.e. , s. 29

¹¹⁶ Akal, a.g.e. , s. 58-60.

¹¹⁷ Machiavelli, a.g.e. , s. 12

devletin bütün işlemlerini meşru kılmaktadır. Ahlaki ve dini değerler, devletin amacı ile ilgili işlemleri sınırlayamaz. Ahlaki ve dini esaslardan ancak siyasi amacın gereklerine göre yararlanır.¹¹⁸ Machiavelli devletin, devamını sağlayabilmesi için her türlü aracı kullanabileceğini ifade etmiştir.

Machiavelli, devlet gücünün geliştirilmesi ve kuvvetlendirilmesini devletin en önemli amacı olarak benimsemiştir. Hükümdarın bu gücü kendinde tutabilmesi için, halk ile ilişkilerinde dikkate alması gereken bir takım durumlardan bahsetmiştir. Hükümdarın, aşırı olmamak şartı ile hareketlerinde şefkatli, merhametli, tedbirli, adil, ciddi, müteşebbis, zeki ve güçlü olması gerektiğini belirtmiştir. Aleyhine kötü sonuçlar doğuracak, tehlike teşkil edecek durumlardan sakınması gerektiğini vurgulamıştır. Tehlikeden sakınmasını sağlayacak olan ise, halkın sevgisini ve güvenini kazanması, insanların şeref ve haysiyetlerine, mülkiyet haklarına saygı göstermesi olacaktır.¹¹⁹ Machiavelli'e göre bir hükümdar, halkın sevgisini kazanmak zorundadır. Bunu sağlayabilmesi halka zulüm etmemekten geçer. Hükümdar eğer bu güveni sağlayamazsa zor durumda kalacaktır.¹²⁰ Ancak düşünür, hükümdarın kendi iktidarını korumak ve toplumda kargaşayı önlemek adına zulüm yapabileceğini de savunmaktadır. Böyle bir durumda hükümdar, halkın sevgisini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir. Bu da Machiavelli'in çelişkili düşüncelerinin olduğunu göstermektedir.

Machiavelli'e göre, yenilikçi bir hükümdar gücünü kendinden almalıdır. Yani, girişimlerini yürütmek için itaat edilmeyi istemek yerine zora başvurmalıdır. Hükümdar bu şekilde hareket ettiğinde başarısızlığa uğrama ihtimali çok azdır.¹²¹ Düşünüre göre, akıllı bir hükümdar, kendinden önceki dönemlerde ünlü kahraman bir hükümdarı kendine örnek alıp, onun işlerini, bütün davranışlarını göz önünde bulundurup ve bunları kendine kural edinmelidir. Bu durum, hükümdarın şan ve şeref kazanmasına katkıda bulunacaktır.¹²² Machiavelli'in bu konudaki fikirleri dikkate değer niteliktedir. Zira toplum her zaman geçmişindeki başarılı hükümdarları fikirleriyle benimsemiştir. Bu nedenle, iktidarda bulunan bir hükümdarın geçmişte başarılı olmuş ve toplumda derin etkiler bırakmış bir hükümdarı örnek alarak hareket

¹¹⁸ Okandan, a.g.e. , s. 518

¹¹⁹ Okandan, a.g.e. , s. 521

¹²⁰ Machiavelli, a.g.e. , s. 139

¹²¹ Machiavelli, a.g.e. , s. 107

¹²² Machiavelli, a.g.e. , s. 175, 176

etmesi, kendi başarısı ve devletin devamlılığı bakımından son derece önemli olacaktır.

Machiavelli'e göre, yeni bir devlet kurmak için yalnız olmak gerekir. Machiavelli, her türlü siyasetin olmazsa olmazı olan silahlı kuvveti ortaya çıkarabilmek için, ilk yasaları ilan etmek için, temeli atmak ve sağlama almak için yalnız olmak gerektiğini savunmuştur. Bu durum, devletin monarşi ya da diktatörlükle yönetildiği zaman söz konusudur. Ancak bu yalnız olma koşulu yeterli değildir. Çünkü Machiavelli, bu şekilde oluşan bir devletin kolay yıkılabileceğini düşünmektedir. Hükümdar böyle bir durumda halka zorba olarak gözükür ve halkın nefretini kazanır. Halkın nefretini kazanmak ise hükümdarın sonunu hazırlayan bir durumdur. Bu nedenle hükümdar, devleti kurduğunda yalnız iken, kurduktan sonra birçok kişi haline gelmek zorundadır. Hükümdar, halkı ileri gelenlerin aşırılıklarına karşı korumak üzere bir yasa sistemi ile kralın, halkın ve ileri gelenlerin temsil edilecekleri bir yönetimi yerleştirmek zorundadır.¹²³

Diğer taraftan Machiavelli, siyasetle meşgul olanların yalnızca felsefi bilgiye sahip olmalarını yeterli görmemektedir. İktidarda olup iktidarı iyi bir şekilde kullanmayı bilmeyenleri küçümser. Machiavelli'e göre, dürüst kabul edilen bir şey kötü hale gelebilir ve kötü olan bir şey de iyi görülebilir. Bu bakımdan, her şeyde iyilik yolunu tutmak isteyen kişinin pek çok iyi olmayan arasında felakete uğramasının mecburi olduğunu belirtir. Bu nedenle, iktidarını sürdüren hükümdarın iyi olmamayı öğrenmesi gerektiği düşüncesindedir.¹²⁴ Machiavelli, her şeyde ve her yerde iyi insan olarak görünmek isteyen bir kimsenin kötü insanların arasında yok olmaktan kurtulamayacağını belirtmektedir. Bu nedenle kendi yerini korumak isteyen bir hükümdar da her zaman iyi olmamayı, gerektiği zaman iyi gerektiği zaman kötü olmayı bilmelidir.¹²⁵ En basit şekilde, insani ilişkiler açısından değerlendirildiğinde bile Machiavelli'in bu konudaki fikirlerinin son derece önemli olduğu görülmektedir.

Machiavelli, hükümdarın iktidarı korumak ve anarşiyi önlemek için halka kötülük, zulüm ve gaddarlık yapabilmesini mümkün görmemektedir. Bu gibi

¹²³ Louis ALTHUSSER, *Makyavel'in Yalnızlığı ve Başka Metinler/Althusser'in Mirası*, Çev. Turhan ILGAZ ve diğerleri, 1. Baskı, Ankara: Epos Yayınları, 2003, s. 381

¹²⁴ Donald TANNENBAUM ve David SCHULTZ, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Ankara: Adres Yayınları, 2005, s. 151

¹²⁵ Machiavelli, a.g.e. , s. 178

durumlarda, hak ve adalete aykırı araçlardan faydalanmak meşrudur. Çünkü bütün bunlar halkın ve devletin çıkarı için yapılmaktadır. Bu çıkarın söz konusu olduğu yerlerde adalet, merhamet, namus, şeref, insanlık gibi durumlar hükümdarın gerekli gördüğü şekilde hareketini engellememelidir.¹²⁶ Düşününün bu konudaki fikirleri çelişkili bir durum oluşturmaktadır. Hükümdarın, halkın ve devletin çıkarlarını korumak için halka kötülük yapabilmesini mümkün görmek birbiriyle bağdaştırılamayacak bir yaklaşımdır. Çünkü halk için halka zulüm yapmak gibi bir anlayış ortaya çıkmaktadır.

Machiavelli'e göre insanlığa, dürüstlüğe, sadakate inanan bir kişi bunlara inandığı için bir kayba uğrarsa bu kayıp o kişinin kendi özel kaybıdır. Ancak, bir hükümdar insanlığa, dürüstlüğe, sadakate inanıp kaybı göze almamalıdır çünkü bu kayıp, hükümdarın kişisel kaybı değildir, bütün bir ulusu riske atmış olmaktadır. Ulusun binlerce yıllık bir mücadele ile elde etmiş olduğu başarıları, sırf o hükümdar hakkında insaniyete inanmıştı denilsin diye tehlikeye atılması doğru bir şey değildir.¹²⁷ Machiavelli burada hükümdarın, egemenlik yetkisini kullanırken dürüstlük, sadakat gibi durumlarla kendini sınırlamaması gerektiğini ifade etmektedir.

Machiavelli'in istediği devlet şekli ne monarşi ne de cumhuriyettir. Machiavelli ulusal birlikten yanadır, ulusal birliği gerçekleştirme yeteneği olan bir devletin kurulmasından yanadır. Machiavelli, ulusal devletin kuruluşunun tarihi görevini yerine getirebilecek özgürlüğe sahip olmak için, hükümdarın bu kuruluş aşamasında yalnız olması gerektiğini savunmaktadır.¹²⁸ Machiavelli'in amacı İtalyan siyasi birliğini sağlamak olduğundan, cumhuriyeti hazırlayan bir monarşi taraftarı olmuştur.

Modern devlet öncesindeki siyasal yapılanmalarda siyasal iktidarın meşruiyet kaynakları dinsel, doğaüstü ve mitolojiktir. Machiavelli, dinsel olanı dünyevi olandan dışlamış, yeni bir toplum, yeni bir insan anlayışına dayanan iktidar ve meşruiyet kurmuştur. Böylelikle dinin egemenliği parçalayan iktidarı yok edilerek tek bir iktidar ve meşruiyet söylemi ortaya çıkmıştır.¹²⁹ Machiavelli, hükümdarın

¹²⁶ Okandan, a.g.e. , s. 522, 523

¹²⁷ Machiavelli, a.g.e. , s. 38

¹²⁸ Althusser, *Makyavel'in Yalnızlığı ve Başka Metinler/Althusser'in Mirası*, s. 382, 383.

¹²⁹ Çetin, a.g.e. , s. 72, 73

iktidarını sağlamlaştıran her dinin iyi olduğunu belirtmiştir.¹³⁰ Düşünüre göre güçlü devletlerin dayanak noktası dindir ve kendi ülkesini dirlik ve düzen içinde görmek isteyen yöneticiler mutlaka dini ve onun törelerini korumak, dine duyulan saygıyı devam ettirmek zorundadırlar. Ancak dinin birleştirici fonksiyonu, Papalık'ın siyasal iktidarda pay sahibi olmak için her yola başvurusuyla sekteye uğramıştır. Bu nedenle Machiavelli İtalyan kilisesini suçlamıştır, Fransa ve İspanya gibi düzenli bir devletin kurulmamış olmasından kiliseyi sorumlu tutmuştur. Bu nokta çelişkili gibi gözükmemektedir çünkü Machiavelli dini hem bir dayanışma unsuru olarak kullanmaktadır hem de kiliseye tepki göstermektedir. Ancak Machiavelli, dini kiliseye karşı korumak istemiştir.¹³¹

Machiavelli'e göre, yasaların ve anayasanın öngördüğü ölçüde devlete saygı duyulur. Yani toplumdaki bozukluklar hukuki tedbirlerle giderilebilecektir. Bu doğrultuda, yasalar ne kadar mükemmel olursa, devlet o ölçüde güvenlik içinde olacaktır. Machiavelli bütün ağırlığını siyaset tekniğine vermiştir ve bu yüzden siyaseti çeşitli iradelerin, hırsların, zekâların çatışma alanı olarak görmüştür.¹³² Düşünür, iktidarda kalabilmenin şartı olarak yasaları ve zor kullanma gücünü göstermiştir.

Düşünür, mülküne ve belli bazı özgürlüklere sahip halka fazla özgürlük vermenin yararlı olmayacağını çünkü düzenin bozulacağını belirtmektedir. Diğer taraftan prene de yasalar dışında geniş serbesti tanınmaması gerektiğini, aksi durumda prensin tiranlığa özeneceğini ifade etmektedir. Machiavelli'e göre en uygun yol, kralın koyduğu yasalarla toplumsal dengeyi sağlamasıdır. Yani Machiavelli, değişik güçlere iktidara tam bir katılma hakkı tanımayan, son sözün kralda olduğu mutlu bir yönetim biçimi düşünmektedir. Bu nedenle de zaman zaman prenen, bazen de halktan yana gözükmemektedir. Bu tutarsızlık, halkla kral arasındaki dengeyi salt hukuk yolu ile kurmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır.¹³³

Machiavelli, topluma güvensizlik duyarak bireyi ve toplumu siyasal iktidarın aracı kılmıştır ve egemeni mutlak, sınırsız, bir ve bütün olarak tanımlamıştır. Machiavelli, ahlaki ve kültürel yaşamın evrensel meşruiyet ilkeleri

¹³⁰ Machiavelli, a.g.e. , s. 30

¹³¹ Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 79, 80.

¹³² Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 83

¹³³ Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 83

yerine siyasal iktidarın birliği ve bütünlüğünü öncelemiştir. Düşünür, ortak iyi ilkesini salt egemenin iradesine bırakmıştır ve egemeni sınırlandıracak hiçbir gücü kabul etmemektedir. Amaç-araç ilişkisinde zor, baskı ve gücü önceleyen, itaat olgusunu pasif bir boyun eğmeye dönüştüren kurucu meşruiyet anlayışı Hobbes'un toplum sözleşmesi teorisiyle güçlendirilerek sürdürülmüştür.¹³⁴

1. 4. 1. 2. Jean Bodin : (1530-1596)

Egemenlik kavramının ilk bilimsel açıklamasını yapan kişi Bodin'dir. Bodin'in amacı, devletin hukuki bağımsızlığını özellikle Papalık iktidarına karşı korumaktır.¹³⁵ Bodin'e göre, "üstün emretme gücü" olan egemenlik hiçbir şekilde sınırlandırılmaz. Belirli şartlar altında hükümdara verilmiş egemenlik, egemenlik değildir. Toplumdaki diğer bütün kurumlar egemenin izin verdiği ölçüde vardır. Yani egemene bağlıdır.¹³⁶ Bodin, egemenliğin sahibi olan hükümdarın veya halkın ölümsüz olan Tanrı dışında hiç kimseye hesap vermek zorunda olmadığını belirtmektedir.¹³⁷ Bodin, egemenliği her şeyin üstünde kılmıştır.

Bodin'e göre egemenlik, bir devlet tarafından yetkilendirilen mutlak ve daimi güçtür. "Daimi" olarak tanımlamasının nedeni, mutlak gücün bir kişiye ve bir grup insana belirli bir süre için verilmesinin de mümkün olmasıdır. Bu süre dolunca bu kişiler yeniden vatandaş olurlar. Gerçek egemen, güce daima sahip olanıdır.¹³⁸ Bodin'e göre, kralın bir doğal bedeni bir de siyasal bedeni vardır. Kralın doğal bedeni ölür ama siyasal bedeni ölmez. Bodin'in bu değerlendirmesini, hükümetler geçici ama devlet süreklidir şeklinde yorumlayabiliriz.

Bodin'in egemenlik tanımında "mutlak güç" ifadesini kullanmasının nedeni, egemenliğin bir prene koşulsuz olarak verilmesinin gerekliliğini belirtmektir. İnsanlar veya devletin ileri gelenleri koşulsuz olarak kendi seçtikleri bir kişiye egemenliği vererek istediği gibi yönetmek üzere mülkleri ve insanları ona

¹³⁴ Çetin, a.g.e. , s. 74

¹³⁵ Tikveş, a.g.e. , s. 99

¹³⁶ Koçak, a.g.e. , s. 83

¹³⁷ Tunçay, a.g.e. , s. 186

¹³⁸ Jean BODİN, "Devletin Altı Kitabı", **Batı'ya Yön Veren Metinler II**, Der. Alev ALATLI, 1. Baskı, İstanbul: Melisa Matbaacılık, 2010, s. 845

teslim edebilirler. Tanrı'nın ve doğanın kanunları dışında, koşullu olarak bir prence verilen egemenlik gücü ne tam anlamıyla egemen ne de mutlak olur.¹³⁹ Egemenliğin bir koşula dayandırılması, ona sınır koyulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Bodin egemenliğin sınırsız olması gerektiğine vurgu yapmış olmaktadır.

Yönetimler değişir ancak, egemenlik aynı kalır. Siyasal toplumun sürekliliği düşüncesi egemenliği de sürekli kılar. Sürekli olan egemenlik aynı zamanda mutlaktır, başkalarından emir almamaktır. Egemen güç, yasayı toplum için yapar. Bu nedenle, ne kendinden önce yapılmış yasalarla, ne de kendi yaptığı yasalarla bağlıdır.¹⁴⁰ Yani, egemenlik yasa ile sınırlanamaz. Çünkü yasa egemenin emridir ve insanın kendi emriyle kendisini sınırlaması düşünülemez.¹⁴¹ Bodin'e göre, egemenliğin sınırlandırılması egemenliğin doğasına aykırıdır. Egemen otorite, Tanrı'dan sonra kendisinin üzerinde hiçbir gücü tanımaz.¹⁴²

Düşünüre göre, egemen güç parçalanmaz ve bölünmez bir güçtür. Egemen gücün en önemli yetkisi, kanunları yapmak demek olan "yasama yetkisi"dir. Bu yetkiyi sınırlayan pozitif bir husus mevcut değildir. Gelenekler bile sınırlayıcı rol oynayamaz. Geleneklere de aykırı kanunlar yapılabilir.¹⁴³ Düşünüre göre, prens egemendir ancak asla egemenliğin kendisi değildir çünkü egemenlik süreklilik kavramını bünyesinde barındırmaktadır.

Bodin egemenliğin mutlak ve sınırsız olduğunu belirtse de, hükümdara bir takım sınırlar koymuştur. Bunlardan birincisi, Tanrı'nın koyduğu yasalara uyma zorunluluğudur. İkincisi, özel mülkiyete saygıdır. Yani hükümdar, doğal hukukun gereği olarak yurttaşların özel mülkiyetlerine saygı göstermelidir. Bir diğeri de "ahde vefa"dır. Yani hükümdar, yurttaşların kendi aralarında yapmış oldukları sözleşmelere saygı göstermelidir. Ancak bu sınırların bir geçerliliği yoktur. Çünkü kral bu sınırlara aykırı hareket ettiğinde onu cezalandıracak bir mekanizma yoktur.¹⁴⁴ Bodin'e göre devlet, birçok ailenin ve bu ailelere ortak olan şeylerin egemen güç tarafından adaletle yönetilmesinden oluşur. Yani devlet aileden oluşur. Bu nedenle, özel

¹³⁹ Bodin, a.g.e. , s. 846, 847

¹⁴⁰ Ayferi GÖZE, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s. 126

¹⁴¹ Koçak, a.g.e. , s. 84

¹⁴² Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, s. 34

¹⁴³ Okandan, a.g.e., s. 528

¹⁴⁴ Koçak, a.g.e. , s. 86, 87

mülkiyetin yok edilmesi ailenin yok edilmesi anlamına gelmektedir ve bu durum, devletin ortadan kalkması sonucunu doğurmaktadır.

Bütün bu sınırlamalar Bodin tarafından, egemen gücün sınırsız olma niteliğinde değişiklik yapacak mahiyette karşılanmamışlardır. Yani egemen güç, pozitif hukuk düzeninde yine sınırsız güç olma niteliğini korumaktadır. Bu gücü zorlayacak bir dünyevi güç Bodin tarafından düşünülmemiştir.¹⁴⁵ Bodin, egemen güce sınır koyarken egemen gücün bu sınırları ihlal ettiğinde ne gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalacağı noktasında somut veriler ortaya koymadığından, belirtmiş olduğu sınırlamalar da egemen güç için bir anlam ifade eder nitelikte olmamıştır.

Bodin'in, egemen gücü sınırsız ve sürekli bir güç, hükümdarı da sınırsız ve sürekli güce sahip kimse olarak sunmasının nedeni, Fransız monarşisinin sınırsız yapısına bilimsel bir dayanak sağlamaktır. Hükümdar, halkın rızası olmadan kanun yapabilir ve bu kanunlara da uymak zorunda değildir. Ama bireyler, kanunlara uyacaklarını yeminle belirtmek zorundadırlar.¹⁴⁶ Bodin'in egemenlik kavramı, Avrupa'nın 16. yüzyılda ulus devletlere ayrılmasından ve mutlak krallıklarla sosyal sınıflar arasındaki mücadeleden doğmuştur.¹⁴⁷ Bodin Fransız kralının merkezileştirilmiş otoritesinin güçlendirilmesi ihtiyacına inandığı için egemenlik üzerinde durmuştur.¹⁴⁸

Bodin prensin, tebaaya veya halka karşı sorumluluğunun, verdiği sözün yerine gelmesinin halkın çıkarına olduğu sürece devam edeceğini belirtmiştir. Ancak, acil gereksinimler söz konusu olduğunda prensin bağlılığının sona ereceğini ifade etmiştir.¹⁴⁹ Bodin, egemen gücün halkın çıkarına göre hareket etmesi gerektiğini ifade ederken de tutarlı bir çıkarımda bulunmamaktadır. Çünkü egemen güç, gerektiğinde halka bağlılığını geri plana atabilecektir.

Bodin'e göre devlet, bir dizi ailenin ve bunların ortak sorunlarının egemen bir güç yardımıyla, doğru bir düzenle yönetimidir. Devletin doğru bir düzenle yönetilmesi onu bir grup hırsız ve korsandan ayırır.¹⁵⁰ Düşünürü göre, iyi bir düzene sahip bir aile aslında devletin gerçek görüntüsünü yansıtır. Ailenin iç düzeni

¹⁴⁵ Okandan, s. 529

¹⁴⁶ Okandan, s. 528

¹⁴⁷ Schmitt, a.g.e. , s. 24

¹⁴⁸ Özman, a.g.e. , s. 55

¹⁴⁹ Carl SCHMITT, *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, 2. Baskı, Ankara:

Dost Kitabevi, 2002, s. 16

¹⁵⁰ Bodin, a.g.e. , s. 846

egemen otorite ile karşılaştırılabilir. Aileler doğru yönetilirse devlette de her şey yolunda gider.¹⁵¹ Düşünüre göre, ailede baba ne ise devlet yönetiminde de kral aynı anlama gelmektedir. Bodin, babaya itaati öğrenenin devlete de itaat edeceğine inanmıştır.

Bodin, tüm yöneticilerin kutsal ve doğal hukuka bağlı olduğunu, bunlara karşı gelmenin Tanrı'ya karşı gelmekle bir olduğunu belirtmiştir. Adaleti sağlamak yasanın göreviyse, yasa da prens tarafından oluşturulduğundan ve prens de Tanrı'nın vekili olduğundan prensin yarası, aslı olan Tanrı'nın yarasına uygun olmalıdır. Yasayı yapmak tek kişinin tekelindeyse, yönetim de tek kişide olmalıdır ve bu yönetimin şekli de monarşidir.¹⁵² Bodin'e göre tek bir Tanrı vardır ve bu nedenle siyasal iktidar da tek kişinin elinde olmalıdır. Kralların, yetenekli insanları etraflarında toplayacaklarını ifade etmiştir. Egemenliğin süreklilik, bölünmezlik, devredilmezlik gibi özelliklerinin hepsi monarşide mevcut olduğundan, Bodin monarşiyi egemenliğe en uygun yönetim şekli olarak görmüştür.

Bodin'e göre egemen, vatandaşları için kanun yapan, mevcut kanunları kaldıran ve eskimiş kanunları düzelteren kişidir. Bu nedenle, egemenin ayırıcı özelliği başka bir kişiden emir almamasıdır. Bir kanuna veya kişiye tabi olan hiç kimse bunları gerçekleştiremez. Bu nedenle kral kendi kanunlarına bile tabi değildir. Dünyadaki tüm hükümdarlar yalnızca ilahi ve doğal kanunlara tabidir. Hükümdarlar bu kanunlara tabi olmazlarsa Tanrı'ya ihanet ve isyan etmiş sayılırlar. Hükümdarın mutlak gücü Tanrı'nın ve doğanın yasalarına kadar ulaşamaz.¹⁵³

Göze'ye göre Bodin'in bu egemenlik anlayışı, feodaliteyi bertaraf ederek Fransız monarşisinin esas temel yapısını oluşturmaktadır. Feodalitede kişisel hiyerarşik ilişkiler vardır, kamu otoritesi parçalara bölünmüştür, kamu iktidarı ve özel hukuk ilişkileri birbiri içine girmiştir. Mutlak egemenlik kavramı da bu yapının ve ilkçağlardan beri savunulan karma yönetimlerin sonu anlamına gelmektedir. Mutlak egemenlik anlayışı söz konusu olduğunda, egemenliğin kral, soylular ve halk meclisleri tarafından birlikte kullanılması söz konusu olamaz. Ayrıca bu egemenlik anlayışı Papaların ve Roma Cermen İmparatorluğu'nun üstünlük iddialarının sonu

¹⁵¹ Bodin, a.g.e. , s. 846

¹⁵² Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 87

¹⁵³ Bodin, a.g.e. , s. 847

olmuştur. Böylelikle Bodin, bu egemenlik anlayışı ile Fransız merkezi devletinin temelini atmıştır.¹⁵⁴

Fransız kralı egemen gücü elinde bulunduruyordu ve bu nedenle de ne Papa'ya ne de İmparatora bağlıydı. Kralın iktidarı geçici değildi ve iktidarını kimseden almamıştı ve yeryüzünde hiçbir otoriteye karşı da sorumlu değildi. Böylelikle egemenlik kavramı feodaliteyi parçalamıştır ve ulusal birliği ve bağımsızlığı simgelemiştir.¹⁵⁵ Bodin, yaşadığı dönem koşullarına uygun olarak egemenlik yetkisini düzenlemiştir. Düşünürün görüşlerinde zaman zaman tutarsızlıklar bulunması o dönemdeki dengeyi korumak açısından duruma yaklaştığını bize göstermektedir.

Bodin adalet kavramını tanımlarken Aristo'ya göre hareket etmiştir. Aristo'ya göre adaletin iki yasası, denkleştirici adalet ve dağıtıcı adalettir. Denkleştirici adalet eşitlik ilkesine, dağıtıcı adalet benzeşim ilkesine dayanmaktadır. Örneğin denkleştirici adalet eşitliğin ağır bastığı demokrasi yönetimine, dağıtıcı adalet ise yeteneğin ağır bastığı aristokraside uygundur. Bodin'e göre, bunların ikisi de yeterli değildir. Demokraside yetenek eksiktir, aristokraside eşitlik. Bodin'in adalet anlayışında ise her ikisinin bir arada toplanması söz konusudur. Yani Bodin'in adaleti uzlaştırıcı, düzenleyici, ahenkli orantıya dayanan adalettir. Burada, yeteneklere göre ayarlanmış orantılı bir adalet karşımıza çıkmaktadır. Bodin karma yönetimlere karşı çıkmıştır. Yukarıdaki örnekten Bodin'in monarşiyi neden tuttuğunu anlayabilmekteyiz. Düşünür'e göre, demokraside eşitlik egemendir ama elinden iş gelenler, yetenekliler çoğunluk içinde yok olup gider. Aristokraside yetenekli kişiler iş başındadır ama yönetilenlerden kopmuşlardır ve bir azınlık egemenliği kurmuşlardır.¹⁵⁶

Bir görüşe göre, Bodin sınır tanımaz olarak tanımladığı egemenin doğal hukuka bağlı olduğunu belirtmiştir ve Tanrı'nın iradesi diye tanımladığı bu doğal hukuka da hiçbir açıklık getirmemiştir. Bu da, çelişkili bir durum oluşturmaktadır.¹⁵⁷ Bodin'in doğal hukukla ilgili görüşlerinin temelinde de somut

¹⁵⁴ Göze, a.g.e. , s. 127.

¹⁵⁵ Göze, a.g.e. , s. 127

¹⁵⁶ Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 88

¹⁵⁷ Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 88

veriler olmadığı görülmektedir. Örneğin, “egemen doğal hukuka ne derece, hangi ölçülerde bağlıdır?” sorusunu sorduğumuzda, bu sorunun yanıtını bulamamaktayız.

Hakyemez’e göre, Bodin egemenliğe önemli katkılarda bulunmuştur ancak, modern egemenliği eksiksiz bir şekilde sağlayabildiğini söylemek pek mümkün değildir. Modern egemenliğin eksiksiz olarak sağlanması noktasında sorunu çözecek olan Hobbes’un teorisi¹⁵⁸ Hobbes’un, egemenliği halka dayandırarak laikleştirmesi modern egemenliğin sağlanması noktasında önemli bir nitelik arz etmektedir.

Bodin’in egemenliğinin iki temel özelliği bölünmezlik ve sürekliliktir. Bu iki özellik açısından Bodin’in siyasal iktidar düşüncesi Machiavelli’in düşüncesinden farklıdır. Machiavelli, siyasal iktidarın bölünmezliğini kavramsal biçimde dile getirmediği düşünmüştür ve Machiavelli’de hükümdarın siyasal iktidarı iki düzlemde bölünmez bir nitelik arz etmektedir. Yani, siyasal iktidarı başka güç odaklarıyla paylaşmadığı gibi, siyasal iktidara Tanrısal kaynaktan da ilke aramaz. Machiavelli’e göre siyasal iktidar, yalnız ve yalnız hükümdarın somut eylemlerinin tümü olarak mutlaktır. Oysa Bodin’in düşündüğü siyasal iktidar, başka güç odaklarıyla paylaşılmama noktasında bölünmez bir niteliktedir.¹⁵⁹ Egemenliğin sürekliliği noktasında Bodin’in düşüncesi, “Kral öldü yaşasın kral” anlayışı üzerine oturmuştur.

Bodin otoriter bir düşünürdür çünkü özel alan ve kamusal alan ayrımı yapmıştır. Düşünürüne göre, özel mülkiyetin yok edilmesi aileyi ortadan kaldırır ve bu durum da devletin ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır. Egemen devletin belirmesi Bodin ile başlamıştır. Bodin, asıl egemenlik kavramına geçişi sağlayan düşünceleri ortaya atmıştır. Bunu yapmış olmasına rağmen, egemenliği tanrısal bağlarından tam olarak koparamamıştır. Egemenliği tanrısal bağlarından tam olarak koparan kişi Hobbes olmuştur. Hobbes egemenliği halka dayandırarak laikleştirmiştir.

¹⁵⁸ Hakyemez, a.g.e. , s. 31

¹⁵⁹ Akal, a.g.e. , s. 67

1. 4. 1. 3. Thomas Hobbes : (1588-1679)

Bodin'de egemenlik, Tanrısallıktan tam anlamıyla soyutlanamamıştır. Bu nedenle egemenlik, eksik unsurlu bir güç olarak tanımlanmıştır. Toplum sözleşmesi kuramı, egemen gücü, Tanrı yerine toplumla bağlantılı kılmıştır. Böylece egemen güç, consensus ile eksiksiz bir hale gelmiştir. Toplum sözleşmesi ile soyut olan bu güç, varlığını yönetilenlerin rızasına dayandırmıştır. Bu durum, ulus egemenliğine açılan bir yol olmuştur.¹⁶⁰ Hobbes, Bodin'in eksikliğini aşmıştır ve toplum sözleşmesi kuramıyla modern egemenliğin doğmasına sebep olmuştur. Hobbes toplum sözleşmesi ile kralın kral olma meşruiyetini halka dayandırmıştır ve bunun sonucunda laiklik ortaya çıkmıştır.

1642'de İngiltere'de parlamentocularla kral arasında bir iç savaş başlamıştır ve ülke kargaşa ortamına girmiştir. Hobbes da tıpkı Machiaveli ve Bodin gibi ülkenin içine düştüğü bunalımdan ancak mutlakiyetle kurtulabileceğine inanmaktaydı. Onu diğerlerinden ayıran, sözleşme düşüncesidir. Mutlakiyeti savunan düşünür, kurduğu hukuki ve felsefi sistem bakımından Machiavelli ve Bodin'den daha tutarlı olmuştur.¹⁶¹

Hobbes, gerçek hayatta hiçbir zaman gerçekleşmemiş bir varsayımdan hareket ederek teorisini oluşturmaya çalışmıştır. Bu durum, Hobbes'un düşüncelerinin daha vurgulu biçimde ifade edilmesine imkân sağlamıştır. Hobbes'a göre, insanlar devletsiz bir ortamda kendi başlarına yaşamaktaydılar. Bu doğal dönemde değişik güç dengeleri olduğundan, bireylerin üzerinde başkaları ciddi tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü bu dönemde insanlar güvencesiz bir ortamda yaşadıklarından her an özgürlüklerine yönelik müdahaleler gerçekleşme imkânı olabilmekteydi. Güçlü insanlar diğerleri üzerinde tehdit oluşturmaya başlayınca Hobbes çözümü sunmak için modelini oluşturmaya başlamıştır.¹⁶²

Hobbes'a göre; doğal yaşama halinde insanlar arasında doğal ve hukuki eşitlik vardır. İnsanların hepsi her şey üzerinde eşit hak sahibi oldukları için aynı şeyler üzerinde aynı isteklere sahip olmaları gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu da, insanlar arasında sürekli çatışmalara sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla

¹⁶⁰ Akal, a.g.e. , s. 84

¹⁶¹ Akat ve Dinçkol, a.g.e. , s. 89, 90.

¹⁶² Hakyemez, a.g.e. , s. 31, 32.

herkes birbirine düşmen kesilmektedir ve birbirlerinin saldırılarına karşı kendilerini savunmak zorunda kalan insanların varlıkları tehlikeye girmektedir. Adalet ve hak gibi kavramlar doğal yaşama halinde söz konusu değildir. Düşünüre göre, bu çatışmaya son vermek için insanların, her şey üzerinde sahip oldukları sınırsız özgürlüklerinden vazgeçmeleri gerekmektedir. Bu vazgeçme, genel ve eşit olmalıdır. Yani, herkes aynı anda bunu yapmalıdır. Vazgeçme tek başına yeterli değildir. Barışın sağlanması için bu vazgeçme ile birlikte insanları koruyup güven altına alacak bir güce ihtiyaç vardır ki, bu da devlettir. İnsanlar devleti oluşturmakla kendi iradelerini tek bir irade haline getirmiş olmaktadır. Bunu da sözleşme ile yapmaktadırlar.¹⁶³

Hobbes'un egemenliği sözleşme ile kurulmuştur ve egemen güç bu sözleşmenin tarafı değildir. Egemen güç, sözleşmenin tarafı olursa belli bir yükümlülük altına girmiş olur. Oysa egemen güç, kendsinden başka hiçbir güce boyun eğmemektedir.¹⁶⁴ Görüldüğü gibi, egemen gücün mutlaklığı konusunda Hobbes da Bodin ve Machiavelli ile benzer düşünceler ortaya koymuştur. Hobbes her ne kadar egemenliği Tanrısal bağlardan tamamen koparıp laikleştirme noktasında başarılı bir düşünür olsa da, kendi döneminin koşulları çerçevesinde egemenliğe bakış açısıyla Bodin ve Machiavelli ile paralellik gösteren düşüncelere sahip olmuştur.

Hobbes'a göre insanlar, doğal yaşamın yarattığı savaş hali ve güvensizlik duygusundan kurtulmak için devleti oluşturur.¹⁶⁵ Düşünüre göre devlet, insan aklının bir eseridir. Genel ve ortak güvenin, barış ve düzenin sağlanması için devletin sınırsız, bölünmez bir güce sahip bulunması gerektiğini ileri sürmüştür. İnsanların da bu güce kayıtsız şartsız bağlı olması gerektiğini belirtmiştir. Sınırsız güç sahibi olan devlet karşısında insanların hiçbir hakkı yoktur. Kaynağını insanların yaptığı sözleşmede bulan devlet gücü, ne şekilde kullanılırsa kullanılsın sınırsız olma niteliğine sahiptir. Sözleşmeyi yapanlar için bu güce kayıtsız şartsız itaat ve bağlılık söz konusudur. Yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kapsayan bu sınırsız gücü

¹⁶³ Okandan, a.g.e. , s. 75, 76, 77

¹⁶⁴ Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, s. 36

¹⁶⁵ Saylan, a.g.e. , s. 17

insanlar denetleyemez, onun emirlerini tartışma konusu yapamaz, ona karşı gelemmez. Bu nedenden meydana gelen direnmeler meşru değildir.¹⁶⁶

Hobbes'a göre egemenliğe sınırlama getirmek egemenliğin mutlaklığı ile çelişir. Dolayısıyla, egemenliğin ne egemenin kendisi ne de toplum tarafından sınırlandırılması mümkündür.¹⁶⁷ Hobbes egemen gücü, toplumda yasayı yapan, kaldıran, değiştiren tek güç olarak belirtmektedir. Bu çerçevede, egemen güç kendi yaptığı yasalarla bağlı değildir.¹⁶⁸ Yani, devletin sahip olduğu sınırsız güç uygulanmakta olan kanunlarla sınırlanamaz. Egemen güç sadece doğa kanunlarına, akla ve aklın kanunlarına tabidir.¹⁶⁹ Hukuku oluşturan, egemen gücün kendisidir. Bu nedenle egemenliğin hukukla sınırlandırılması düşünülemez.¹⁷⁰

Hobbes egemen gücün sınırlandırılmayacağını belirtmektedir. Çünkü bu güç sınırlandırılırsa onu sınırlayacak daha büyük bir gücün olması gerekmektedir ki bu da, egemen gücün mutlaklığı ile çelişen bir durumu oluşturmaktadır. Sınırları belirleyen, bu sınırlar tarafından kısıtlanandan daha fazla bir güce sahip olmalıdır. Bu nedenle egemenlik sınırsızdır bir nitelikte olmalıdır.¹⁷¹

Egemen güç, bireyin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan yaşama hakkını garanti altına alıyorsa, bu güce itaat edilmesi gerekir. Ancak egemen gücün koruyuculuğu ortadan kalkarsa bireyin de itaat yükümlülüğü ortadan kalkacaktır.¹⁷² Yani, egemen güç sınırsızdır ama bireyin yaşamını korumalıdır, bireyin yaşamını tehdit edecek düzenlemelere herkesin direnme hakkı ve itaatsizlik özgürlüğü vardır.¹⁷³ Burada Hobbes, egemen gücü bireyin yaşama hakkının korunması ile sınırlandırmaktadır. Ancak tabi ki bu sınırlandırmanın ne derece etkili olabileceği tartışılabilir niteliktedir. Çünkü egemen güç, sahip olduğu sınırsızlık yetkisinin kisvesi altında bireylerin yaşama hakkına dahi müdahalelerde bulunabilecektir. Toplumsal düzenin sağlanması noktasında bireyin yaşama hakkına müdahaleler yapılabilmektedir.

¹⁶⁶ Okandan, s. 547

¹⁶⁷ Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, s. 37

¹⁶⁸ Göze, a.g.e. , s. 141

¹⁶⁹ Okandan, a.g.e. , s. 547

¹⁷⁰ Koçak, a.g.e. , s. 95

¹⁷¹ Thomas HOBBS, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. Deniz ZARAKOĞLU, Birinci Baskı, İstanbul: Belge Yayınları, 2007, s. 102

¹⁷² Koçak, a.g.e. , s. 96

¹⁷³ Hakyemez, a.g.e. , s. 33

Hobbes'a göre, egemen güç ortadan kaldırılırsa devletin de sonu gelmiş olur ve insanların yaşadığı kargaşa ortamı geri döner. Bu nedenle Hobbes, egemen yöneticinin sahip olduğu mutlak hakkın, yurttaşların payına düşen itaat kadar devletin yönetimi için önemli olduğunu belirtmiştir. İtaat olmadan yönetim bir anlam ifade etmeyecektir ve dolayısıyla devlet de kurulamayacaktır.¹⁷⁴ Hobbes'un toplumdan beklediği bu itaatin gerçekleşmesi için de egemenin, sahip olduğu gücü toplumu yönetirken ve toplumsal düzeni sağlarken adaletli bir şekilde kullanması gerekmektedir. Egemen gücün varlığı halinde dahi insanlar kendilerini güvende hissetmiyorlarsa, egemen gücün ve devletin varlığı tehlikeye girmiş olacaktır.

Hobbes'un toplum sözleşmesi, bireylerin tüm hak ve özgürlüklerinden vazgeçtikleri bir kulluk ve boyun eğiş anlaşmasıdır. Toplumsal irade siyasal iktidarın iradesinde erir ve yok olur. Egemenin iradesi sınırsızdır ve mutlak ve kutsal olan egemenin dışında ya da üstünde hiçbir güç yoktur. Egemenin bu gücünün parçalanmasını düşünmek ise imkânsızdır.¹⁷⁵ Machiavelli ve Hobbes'un yaptığı, devletin mutlak iktidarı üzerine inşa edilen kurucu meşruiyet kuramında siyasal iktidar, meşruiyet yasasıyla kendini bağlı hissetmez. Çünkü siyasal iktidarın yasası kendisinin mutlak, bölünmez ve sınırlandırılmaz olduğudur.¹⁷⁶

Hobbes'a göre, insanların güçlerinin en büyüğü, insanların çoğunluğunun kendi rızalarıyla gerçek veya tüzel bir kişide topladıkları güçlerden oluşur. Bir kişi, bütün bu bireysel güçlerin toplamını kendi iradesine göre kullanmak yetkisine sahip olur. Devletin gücü de bu şekilde oluşur. Bir insanın çok sayıda insan tarafından sevilmesini veya o insandan korkulmasını sağlayan nitelik de güçtür. Bu güç, insanların yardım ve hizmetini elde etmeye yarayan bir araçtır.¹⁷⁷

Hobbes'a göre, insanlar kendilerini korku altında tutacak bir güç olmadan yaşadığı zaman savaş içersine girerler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşı olur. İnsanın istek ve eylemlerini yasaklayan bir yasa oluncaya kadar, insanın bu duygularından kaynaklanan eylemleri de günah değildir.¹⁷⁸ İnsanları korku altında tutabilecek bir gücün varlığı bile insanların savaşmasını engelleyememektedir.

¹⁷⁴ Hobbes, **Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri**, s. 95

¹⁷⁵ Çetin, a.g.e. , s. 76

¹⁷⁶ Çetin, a.g.e. , s. 76

¹⁷⁷ Thomas HOBBS, **Leviathan**, Çev. Semih LİM, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 68, 69

¹⁷⁸ Hobbes, **Leviathan**, s. 94

İnsanın, özgürlüğüne düşkün bir varlık olduğunu düşünürsek, doğal yaşama hali dışında da insan insanın kurdu olmaya devam edecektir.

Hobbes, devlet kurulurken, her konuda çoğunluğun isteğinin herkesin ayrı ayrı isteği olarak dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Çünkü kalabalığın davranış ve istekleri birbirinden farklı olduğu için, başka türlü tek bir isteğe sahip olması söz konusu olmayacaktır. Bu kalabalıktan bir kişi rıza göstermeyi reddederse, geri kalanlar devleti o olmadan kurabileceklerdir.¹⁷⁹ Hobbes'un düşüncelerinde de çoğunlukçu anlayışın hakim olduğunu görmekteyiz. Bu durum, demokrasinin işleyişini zorlaştıran bir durumdur ve toplumdaki bir kısmın memnuniyetsizliği sonucunu doğuracaktır ki, bu memnuniyetsizlik devletin geleceği açısından sıkıntılı olabilmektedir.

Hobbes, toplumdaki egemen gücün sorumluluğunu insanlara neyin adil, onurlu, iyi ve neyin adaletsiz, onursuz ve kötü olduğunu göstermesi olarak açıklamaktadır. Bu konudaki kuralları ve ölçütleri egemen gücün belirlemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu kurallar, egemen gücü elinde tutanın emirlerini yansıtan medeni yasaları oluşturmaktadır ve medeni yasalar, yurttaşların gelecekteki eylemleri hakkında egemen güç ile donanmış kişinin verdiği emirlerden oluşmaktadır.¹⁸⁰

Hobbes, insanoğlunun toplum haline gelmeden önce başıboş bir şekilde yaşadığını ifade etmiştir ve böyle bir ortamda “insan insanın kurdudur” demiştir. Düşünür, “insan insanın kurdudur” anlayışından yola çıkarak bir düzen sağlanmasını ve insanların birbirlerini öldürmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda da devlet ortaya çıkmıştır. Toplum sözleşmesi, dayanağını halktan aldığı için modern anlamda devleti ortaya çıkarmıştır. Kanaatimizce, modern anlamda devletin ortaya çıkması bile insanları birbirlerinin kurdu olmaktan kurtaramamıştır. Toplumda yasalar olsa bile insanların birbirlerinin yaşam hakkını ihlal etmelerinin önüne çok fazla geçilememektedir. Devlet dahi bireylerin yaşam hakkını ihlal eden duruma gelebilmektedir.

¹⁷⁹ Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, s. 89

¹⁸⁰ Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, s. 92

1. 4. 1. 4. Jean Jacques Rousseau : (1712-1778)

Rousseau, egemenliği genel iradenin kullanılması olarak tanımlamaktadır. Rousseau'ya göre bu genel irade, bireyin sahip olduğu özel iradeden oluşur ve daima iyiyi, doğruyu gösterir. Bahsedilen bu genel irade kanun biçiminde ortaya çıkar.¹⁸¹ Rousseau'ya göre, sadece genel iradenin kendisinde olan egemenlik hiçbir zaman devredilemez ve bölünemez. Egemenliği kullanım alanına göre bölen siyasetçileri kıyasıya eleştirmiştir. Egemenliğin bölünmesini, biri sadece gözlere, diğeri kollara, bir diğeri ayaklara sahip birçok bedenden tek bir insan yaratmaya benzetmiştir. Egemenliğe sahip olan iktidar, bütünüyle kutsal ve dokunulmazdır.¹⁸² Rousseau'ya göre egemenlik gücü, geçici de olsa başkasına bırakılamaz. Aksine bir durum söz konusu olursa, genel iradenin ortadan kalkmasının söz konusu olacağını belirtmiştir.¹⁸³

Hiçbir düşünür, doğa durumunda görece eşitsizliklerin var olduğu gerçeğini yadsımamıştır ancak, bu eşitsizliklerin hiçbirinin bireyleri bir başkasının egemenliği altına sokacağını da kabul etmemiştir. Çünkü doğa hiç kimseye başkasını otoritesi altına alma hakkı tanımaz. Bu nedenle, yöneticinin hakkı olan egemenlik de kaynağını yalnızca bir anlaşma ya da sözleşmeden alabilir. Rousseau'nun doğayı temel almasındaki amaç, toplumda eşitsizliğe yol açan bir gelişime karşı direnmeyi güçlendirmek ve yeni toplumu bir sözleşmeye dayandırmaktır.¹⁸⁴ Rousseau'nun da toplum sözleşmesini oluşturmasındaki temel amacı kendisinden önceki düşünürlerin amaçlarına yakın niteliktedir. Hemen hemen hepsinde ortak nokta, insanlar arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve doğal hakları korumak olmuştur.

Rousseau'ya göre devletin birliği varlığını, insanların aralarında serbestçe yaptıkları sözleşme sonucu kişisel iradelerini birleştirerek meydana gelmesini sağladıkları genel iradede bulmaktadır. Sosyal sözleşme ile sözleşmeyi yapan insanlar iradelerini genel irade denilen tek bir iradenin yönetimi altında birleştirerek kolektif bir iradenin meydana gelmesini sağlamaktadırlar. Devletin

¹⁸¹ Teziç, a.g.e, s. 94

¹⁸² Teziç, a.g.e , s. 147

¹⁸³ Okandan, a.g.e. , s. 584

¹⁸⁴ Jean Jacques ROUSSEAU, *Siyasal Fragmanlar Ekonomi Politik Üzerine Söylev*, Çev. İsmail YERGUZ, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2008, s. 9.

birliği de varlığını bu kolektif iradede bulmaktadır. Rousseau'ya göre sosyal sözleşmeyi yapanlar kendi güçlerini, bir üstün gücün meydana gelmesini sağlayacak şekilde birleştirmişlerdir. Bu üstün güç, sözleşmeyi meydana getiren kolektif varlığa, halka ait bulunmaktadır. Böylece Rousseau, tek kişinin egemenliği yerine halkın egemenliğini dikkate almıştır. Böylece özgürlüğün korunacağına ve devam ettirileceğine inanmıştır.¹⁸⁵ Rousseau'ya göre bütün yurttaşların haklarını egemen olana bırakması; egemeni, özgürlüğü savunma noktasında sınırsız bir güçle donatmaktadır.¹⁸⁶

Halka ait olan egemenlik gücü, genel irade ile kendisini açıklamakta, bu genel irade ile yönetilmektedir. Bu nedenle Rousseau genel iradeyi, her şeyden üstün kılmıştır. Ancak bazı hallerde tek bireyin iradesinin üstün olabildiğini, yani diktatörlüğü de mümkün görmüştür. Bunu olağanüstü hallere özgü, uzun sürmeyen, belirli bir süre ile sınırlanması gibi koşullarda dikkate almıştır. Örneğin, devletin varlığını tehlikeye sokan önemli ve tehlikeli hallerin meydana gelmesinde tek bireyin iradesinin üstün olması, yani diktatörlük söz konusu olabilir. Rousseau'ya göre, devletin varlığını tehlikeden uzak olarak koruma ve devam ettirme halkın isteğini ve amacını yansıtmaktadır. Bu istek ve amacın varlığını gerekli kıldığı diktatörlükte, genel iradenin arzusuna aykırı bir durum görülemez. Bu gibi durumlarda, diktatörlük genel iradenin isteğine ve amacına uygun hareket etmiş olmaktadır.¹⁸⁷ Görüldüğü gibi Rousseau otoriter bakış açısına sahip olan bir düşünürdür. Otoriterliğinin yanında halkın iradesine verdiği önem demokratik yanının da olduğunun göstergesidir.

Rousseau, genel iradenin yanılmaz olduğunu ve bununla birlikte egemenliğin devrinin ve sınırlandırılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Düşünüre göre, egemeni sınırlamak onu yok etmekle eş değerdedir. Çünkü egemen olan varlığın kendisinden daha üstün bir varlık kabul etmesi tutarsız bir durum oluşturur. Rousseau 18. yüzyılda demokratik egemenliğin mutlak olduğunu ciddi anlamda savunmuştur.¹⁸⁸ Mutlaklık ile demokratikliğin bir arada olup olamayacağı da tartışılabilir niteliktedir.

¹⁸⁵ Okandan, a.g.e. , s. 583

¹⁸⁶ Teziç, a.g.e. , s. 95

¹⁸⁷ Okandan, a.g.e. , s. 583, 584

¹⁸⁸ Yusuf Şevki HAKYEMEZ, "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerine Etkisi", *AÜHFD*, Cilt: 44, Sayı: 1-4, 1995, s. 80

Rousseau'ya göre iyi yönetilen bir devlet her zaman kendini korumakta son derece güçlü olur çünkü böyle bir devlette, yönetimin çeşitli birimleri birbirlerine sıkı bir biçimde bağlıdırlar. İyi bir hükümetin ne fazladan askere ne de müttefiklere gereksinimi vardır, kötü bir hükümet bu tür desteklerle daha da kötü duruma düşer.¹⁸⁹

Rousseau'ya göre kötülük, bireysel iradenin genel iradeyle çatışmasıdır. Genel iradenin aldığı her karar yasadır ve yöneticilerin en önemli görevi yasaların uygulanmasını sağlamak olmalıdır. Genel iradeye göre hareket eden bir yönetime boyun eğen biri kesinlikle köle değildir çünkü yönetimin genel iradeye uygun hareket etmesi halkın yararı içindir. Yönetim sadece halkın yararı için çalışırsa özgürlüğe kesinlikle zarar gelmez. Rousseau, egemenliğin genel iradenin ifadesi olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰

Rousseau'ya göre egemenlik gücü temsil edilemez ve temsil amacı ile kullanılamaz. Doğrudan doğruya halk tarafından kullanılması ve halk tarafından alınan kararlarla yönetilmesi gerekmektedir. Düşünürce göre, egemenlik gücünün yanılması da düşünülemez. Çünkü egemenlik gücü daima genel yarara yönelmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda egemenlik gücü mutlaktır. Mutlak olmakla beraber, sosyal sözleşmenin belirttiği sınırları aşabilmesi mümkün değildir.¹⁹¹

Rousseau, egemenlik yetkisinin kullanılmasını halka bırakmıştır ve bu durum demokrasi açısından son derece önemlidir. Her ne kadar sınırsız, mutlak egemenliği savunmuş olsa da halkın iradesine önem atfederek egemenlik yetkisini bir anlamda bu irade ile sınırlandırmıştır. Ayrıca Rousseau, egemenlik gücünün toplum sözleşmesinin belirttiği sınırları aşmaması gerektiğini belirtmiştir. Böylece insanların doğal haklarının korunması yine egemenliği sınırlayan bir durum olmuştur. Ancak Rousseau'nun bakış açısı, çoğunlukçu demokrasi anlayışını yansıtmaması bakımından eksik kalmıştır. Bireylerin her birinin iradesi değil de çoğunluğun iradesinin esas alınması toplumda azınlıkta kalan kesimin egemenliğin kullanımında etkili olmasına imkân tanımamıştır. Yani Rousseau toplumu esas almış bir düşünürdür.

¹⁸⁹ Rousseau, a.g.e. , s. 45

¹⁹⁰ Rousseau, a.g.e. , s. 43.

¹⁹¹ Okandan, a.g.e. , s. 584

1. 4. 2. Sınırsız Egemenlikten Sınırlı Egemenlik Anlayışına Geçiş

Egemenlik devlet düzeni açısından önemli bir kavram olduğu için yoğun tartışmaların ekseninde her zaman yer almıştır. Egemenlik yetkisinin mutlak, genel ve sınırsız bir anlayış doğrultusunda olması gerektiğini ileri sürenler olduğu gibi, bu yetkinin sınırlı bir anlayış çerçevesinde olması gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Bu kısımda, egemenliğin sınırlandırılması gerektiğini savunan düşünürler ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

1. 4. 2. 1. John Locke : (1632-1704)

Locke, gelenek ve otoritenin her çeşidinin karşısında olmuştur ve insan hayatına ancak aklın yön verebileceğini ileri sürmüştür. Locke, bu düşünceleriyle günümüzde liberal demokrasinin öncülerinden biri olarak bilinmektedir. Düşünür, mutlakiyet yönetimlerini sarsan ilk düşünür olarak tarihe geçmiştir. Mutlakiyet yönetiminde açtığı sarsıntılar sonucunda İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin temelini oluşturan düşünür olarak da akıllarda yer almıştır. Locke, politikada ılımlılıktan yana olmuş ve anayasal yönetimi tercih etmiştir. Mutlakçılığa karşı çıkararak hoşgörüyü, temsil sistemine, parlamentoya ve demokrasiye olan inancıyla 1688 Devrimi'ni desteklemiştir. "Yeni görüşler her zaman nedensiz bir kuşkuyla ve genellikle itirazla karşılanır çünkü henüz yaygın değillerdir." Sözü tarihin ilk anayasası olarak bilinen ve özgürlüğün temellerini atan ABD Anayasası'nda ve tarihin en büyük düşünsel ve toplumsal hareketi olarak görülen Fransız Devrimi'nde kitleleri etkilemek için kullanılmıştır. Locke, günümüzde hala tam olarak sağlanamayan insan haklarını bütünüyle gözeten liberal demokrasi üzerinde oluşturuca, geliştirici ve tamamlayıcı bir etki yaratmıştır.¹⁹²

John Locke, "Two Treaties of Government" adlı eserinde, devlet hakkında bireyci, liberal, demokratik esaslara dayanan, doğanın özgür varlık olarak yarattığı insanlardan kurulu topluluğun egemenliği sonucuna varan bir görüş ileri

¹⁹² Müzeyyen EROĞLU, "John Locke'un Devlet Teorisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 21, 2010, s. 2.

sürmüştür. Locke, eserde devletle ilgili görüşlerini laik esaslara dayandırmıştır. Devlet ve kilisenin birbirinden ayrılmasını, devletin din işleriyle uğraşmaması gerektiğini belirtmiştir. Locke'a göre devlet, doğal yaşama halindeki özgür ve eşit insanlar tarafından meydana getirilmiş suni bir varlıktır. Devlet kaynağını, insanlar tarafından oluşturulan sosyal sözleşmede bulmaktadır. Bu sözleşme, üstün bir güce sahip olarak meydana gelmiştir ve bu durum, devletin doğmasının zorunlu koşuludur.¹⁹³ Locke'un hareket noktası doğal yaşama halidir. Ancak, Hobbes'dan farklı olarak Locke, doğal yaşama halinde insanlar arasında bir mücadele olmadığını, yardımlaşma ve dayanışma içinde yaşadıklarını ifade etmektedir. Locke'a göre insanlar eşit ve bağımsız olarak yaratılmıştır. Bu nedenle hiç kimse diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve malına tecavüz edemez. Böylece Locke, Hobbes'taki yaşama hakkına sağlık, özgürlük ve mülkiyeti eklemektedir. Bunların, doğuştan herkesin sahip olduğu vazgeçilmez temel haklar olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁴ İnsanların doğuştan sahip olduğu temel hakları savunması, Locke'un insan haklarına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Locke'a göre üstün güç, varlığını özgür ve eşit insanların isteklerinde ve onlar arasında yapılan sözleşmede bulmaktadır. Gerçekte bu güç halka aittir ancak, insanlar için bu güce kayıtsız şartsız bağlılık diye bir şey yoktur. Yani, bu güç sınırsız ve keyfi değildir. Bu gücün, devletin meydana gelmesine neden olan hususların gerçekleştirilmesi gibi bir amacı, bir görevi vardır. Yani devleti meydana getirirken insanların gerçekleşmesini arzuladıkları, garanti altına alınmasını istedikleri hususları göz önünde bulundurmaları zorundadır.¹⁹⁵ Çünkü Locke'un toplum sözleşmesi anlayışında, insanlar hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından korunması karşılığında devlete karşı itaat edeceklerini taahhüt etmişlerdir. İnsanların devleti oluşturmasındaki amaç devletin, toplumun düzenini bozup hak ve özgürlüklerini tehdit eden insanları kontrol altına alıp özgürlüklerin koruyucusu olmasını istemeleridir. Locke devletin, bireylerin doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlükleri ihlal edici nitelikte davranması durumunda, bireylerin de devlete itaat yükümlülüğünün olmayacağını savunmuştur.

¹⁹³ Okandan, a.g.e. , s. 558

¹⁹⁴ Saylan, a.g.e. , s. 32

¹⁹⁵ Okandan, a.g.e. , s. 558, 559

Locke'a göre insan, haklarını doğal yaşama halinden almaktadır ve bu haklarını topluma girerken kaybedemez. Tam tersine bu haklar, toplum halinde de varlıklarını devam ettirmektedirler. Bunlar özgürlük, eşitlik, mülkiyet ile babanın çocuğu üzerindeki iktidarı gibi haklardır.¹⁹⁶ Locke'a göre, üstün güç ve bunu kullananlar, doğal yaşama halinde insanlar için varlığı söz konusu olan hayat, özgürlük ve mülkiyet gibi devri, vazgeçilmesi, dokunulması imkânsız doğal hakların korunmasını sağlamak zorundadırlar. Doğal haklar devlete, onun üstün gücüne ve bu gücü kullananlara bir sınır teşkil etmektedir. Locke, devlet gücünü, devletin meydana gelmesindeki amaç ile sınırlamıştır. Locke bu gücün, devletin meydana gelmesindeki amaca uygun ve faydalı olacak şekilde kullanılmasının zorunluluğundan söz etmiştir.¹⁹⁷ Locke, bireylerin hak ve özgürlüklerini gözeterek egemenliğin sınırlandırılmasını demokratik esaslara bağlamıştır.

Locke, siyasi gücün oluşumunu vatandaşların rızalarında bulmaktadır ve halkın iradesini her bakımdan savunmaktadır. Bu durum, yönetimin meşruluğu anlamına gelmektedir ve devletin bir hukuk devleti olmasına işaret eder niteliktedir. Locke'a göre devlet ile hukuk, bireyin doğal haklarını diğer bireylerin müdahalelerinden korumak için tesis edilmiştir. Bu açıdan Locke, Hobbes gibi mutlakıyetçi değil, demokratik ve liberal bir düşünce çizgisinden hareket etmiştir. Hobbes ne derece mutlakıyetçi ise, Locke o derece özgürlükçü olmuştur.¹⁹⁸ Locke, devletin hayat bulabilmesinin en önemli koşulu olan insanı, ön plana çıkararak bir düşünür olmuştur.

Locke'a göre siyasi güç bir hakimin sanık üzerindeki gücünden, bir babanın çocukları üzerindeki, bir sahibin hizmetçisi üzerindeki, bir kocanın hanımı üzerindeki ve bir efendinin kölesi üzerindeki gücünden farklıdır.¹⁹⁹ Locke, tüm gücün ve yetkinin ortak olduğu bir eşitlik durumunda, kimsenin diğerinden daha fazla hakka sahip olmadığını belirtmektedir. Düşünüğe göre insan, başka bir insanın isteğine bağlı kalmadan ya da isteğini terk etmesini istemeden, başkalarının mülkiyet

¹⁹⁶ İlhan AKİPEK, "John Locke'un Siyasi Fikirleri", AÜHFİD, Cilt: 10, Sayı: 1-4, 1953, s. 264.

¹⁹⁷ Okandan, a.g.e. , s. 559

¹⁹⁸ Akipek, , a.g.e. , s. 262-264.

¹⁹⁹ John LOCKE, *Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Toplumda Devlet*, Çev. Serdar TAŞÇI ve Hale AKMAN, 1. Baskı, İstanbul: Metropol Yayınları, 2002, s. 22

haklarına müdahale etmeden, doğa kanunlarına bağlı olarak özgürce bir yaşam sürdürmelidir.²⁰⁰

Locke'un doğa durumu insanların, mülkiyet edinmeleri ve mülkleri üstünde istedikleri gibi tasarrufta bulunmaları anlamında sadece doğal hukuka bağlı buldukları ve yalnızca ona uygun davrandıkları bir özgürlük durumudur. Aynı zamanda doğa durumunda tüm otorite ve yargılama hakkı karşılıklı olarak herkese aittir ve kimsenin kimse üzerinde herhangi bir egemenliği bulunmamaktadır.²⁰¹ Düşünür, insanların bir takım sınıflar oluşturarak birilerinin emri doğrultusunda hizmet vermelerine karşı çıkmaktadır. Locke'a göre doğa halinde herkesin kendini koruması, kendisini koruması sorun olmadığı durumlarda da insanlığın geri kalanını korumak için yapabileceği kadar şey yapması gereklidir. Tüm insanlığın huzuru ve koruması olan doğa kanununa uymak gereklidir.²⁰² Toplumda sınıfların oluşturulmasına karşı çıkması da, Locke'un demokrasi açısından etkili bir düşünür olduğunu ortaya koymaktadır.

Locke'a göre doğal yaşama halinde insanların kendilerini ve başkalarını tehlikelerden koruması gereklidir ancak ortaya çıkabilecek karışıklıklarda düzeni sağlamaları zordur. Bu nedenle, insanların tarafsızlığını ve şiddetini engellemek için sivil bir hükümet olmalıdır. Böylelikle, karışıklıklar ve düzensizlikler önlenmiş olacaktır.²⁰³ Zira devletin oluşturulmasındaki asıl amaç da bireylerin hak ve özgürlüklerine gelebilecek tehlikelerin engellenmesidir.

Locke, toplumun üzerinde bir iktidar alanı olarak betimlenen devleti eleştirmektedir. Devletin bu şekilde toplumsal alana totaliter ve otoriter bir güç olarak yayılmasını reddetmektedir.²⁰⁴ Devletin otoriterliği arttıkça insanların hareket alanları kısıtlanmış olacaktır ve bu durum özgürlüklerin önünde en büyük engeli teşkil edecektir. Özgürlükler kısıtlandığında ise, Locke'un bahsettiği koruyucu devlet anlamını yitirmiş olacaktır.

Güvenlik, insan ihtiyaçları arasında önemli bir yer teşkil etmektedir ve tarih boyunca birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Hobbes ve Locke, XVII.

²⁰⁰ Locke, a.g.e. , s. 23

²⁰¹ Ferhat AKDEMİR, "John Locke'un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkaplanı", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, 2009, s. 189.

²⁰² Locke, a.g.e. , s. 25

²⁰³ Locke, a.g.e. , s. 29

²⁰⁴ Çetin, a.g.e. , s. 82.

Yüzyılda toplum sözleşmesi kuramlarının ağırlık merkezini oluşturan ve insan doğasından esinlenen “doğa hali”-“toplum hali” durumlarını güvenlik anlayışı üzerine inşa etmişlerdir. Hobbes, güvenlik anlayışını güç ve devlet temelinde oluşturmuştur, devletin karşısında bireyin ödev ve sorumluluklarını ön plana çıkarmıştır. Locke ise, güvenlik anlayışını özgürlük olgusu üzerine kurgulamıştır, güvenliği bireyin hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla özdeşleştirmiştir.²⁰⁵

John Locke’un etkisiyle İngiltere’de “parlamentonun egemenliği” kuramı savunulmuştur. Bu kurama göre, hiçbir kişi ve organ parlamentonun yasama yetkisini ortadan kaldıramaz. Yani parlamentonun yargısal denetimine imkân verilmemiştir. Bu da parlamentonun egemenliğinin sınırsız olduğunu göstermektedir.²⁰⁶

Anayasacılığın özünü oluşturan “siyasi iktidarı sınırlama” ve “kuvvetler ayrılığı” düşüncesini ortaçağda ilk kez ortaya atan Locke olmuştur.²⁰⁷ Siyasi iktidarın hareket alanını sınırlaması ile egemenlik yetkisinin kullanımını da sınırlamıştır. Locke, insanların doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlükler bağlamında özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramları savunması bakımından demokrasiye önemli katkıları olmuş bir düşünürdür.

1.4.2.2. Montesquieu: (1689-1755)

Montesquieu, XVIII. yüzyıl Aydınlanma Çağı’nın en önemli düşünürlerinden birisidir.²⁰⁸ İnsan ve toplum değerlerini evrensel boyutta irdelemiş, toplum düzeninde, iradede ve insani ilişkilerde erdemi ve adalet duygularını ön plana çıkarmış büyük bir Fransız düşünürüdür.²⁰⁹ Montesquieu, kendi zamanındaki doğal hukuk görüşünden tümüyle farklı düşünmüştür. Düşünür, hukukun toplumdan topluma değiştiğini değişimin de doğal olduğunu, bu değişimde her türlü koşulların

²⁰⁵ Bilgehan EMEKLİER, “Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 11, 2011, s. 99.

²⁰⁶ Mustafa Koçak, “İngiltere’de Parlamento ve Parlamentonun Egemenliği Doktrininin Tarihsel Kökleri”, *KÜHFD*, Sayı: 5, 2005, s. 241-257

²⁰⁷ Eroğlu, a.g.e. , s. 2.

²⁰⁸ Ülker GÜRKAN, “Montesquieu ve Kanunların Ruhu”, *AÜHFD*, Cilt: 40, Sayı: 1-4, 1988, s. 9.

²⁰⁹ Duran NEMUTLU, “Montaigne ve Montesquieu’da İnsan, Erdem ve Trogloditler”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, 2003, s. 143.

rol oynadığını belirtmiştir.²¹⁰ Montesquieu, dikkatini siyasal örgütlenmenin tam anlamıyla gerçekleştiği toplumlar üzerinde toplamıştır.²¹¹

Montesquieu “Kanunların Ruhü” adlı eserinde, kanunların dış koşullara nasıl uydurulacağı ve kanunların bu dış koşullar tarafından nasıl biçimlendirildiği sorunu üzerinde durmuştur. Düşünürü göre, yasama faaliyetinin başarısı, kanunların dış koşullar tarafından nasıl biçimlendirildiğine bağlıdır. Montesquieu’ya göre kanunlar üzerinde doğal ve toplumsal güçler rol oynamaktadır, ancak kanun koyucunun da bu alanda düzenleyici bir rolü bulunmaktadır.²¹² Montesquieu’nun bu düşüncelerinden hareketle toplumsal koşullarla uyum içinde olan kanunların başarılı bir faaliyetin ürünü olduklarını söyleyebiliriz.

Kanunların Ruhü, Rousseau’nun Toplum sözleşmesi ile birlikte modern hukukun özünü oluşturmaktadır. Bu iki eser, anayasal rejimlerin işleyişi ve onların başlıca özgürlükçü ilkelerinin belirlenmesinde kaynak işlevi görmüşlerdir ve ayrıca 19. Yüzyılda yapılan siyasal ve hukuksal düzeltmelere temel teşkil etmişlerdir.²¹³ Hem Rousseau hem de Montesquieu, dünyadaki gelişmelerde etkili olmuş düşünürler arasında yer almışlardır.

Montesquieu, insanların dini ve siyasi özgürlüklerini ve yönetimle ilişkilerini ön plana çıkarmış bir düşünürdür.²¹⁴ Demokrasilerde insanlar kendilerini yöneten düzeni, kendi iradeleriyle yapacakları yasalarla bizzat yaratma ayrıcalığına sahiplerdir. Böyle bir düzende insanlar, kendi iktidarlarına bağlıdırlar. Montesquieu’ya göre, örf ve adetler bir ulusun ruhunun, onun yönetiminin ilkesinin özünü oluşturmaktadır.²¹⁵ Demokraside millet, bazı durumlarda hükümdar, bazı durumlarda da teba durumundadır. Vermiş olduğu oy ile iradesini gösteren millet hükümdar sayılır. Hükümdarın iradesi ise hükümdarın bizzat kendisidir. Bu durumda, oy kullanma hakkını veren kanunlar demokraside temel kanunlardır. Egemenliği elinde bulunduran millet layıkıyla yerine getirebileceği her şeyi bizzat kendisi yapmalı, layıkıyla yerine getiremeyeceği şeyleri de temsilcilerine yaptırmalıdır. Bu temsilciler bizzat millet tarafından seçilmezse millete ait

²¹⁰ Gürkan, a.g.e. , s. 15

²¹¹ Gürkan, a.g.e. , s. 20

²¹² Gürkan, a.g.e. , s. 15

²¹³ Nemuflu, a.g.e. , s. 144.

²¹⁴ Nemuflu, a.g.e. , s. 147.

²¹⁵ Louis ALTHUSSER, *Politika ve Tarih*, Çev. Alaeddin Şenel ve Ömür Sezgin, 1. Baskı, Ankara: V Yayınları, 1987, s. 41-46.

sayılmazlar. Bu durumda, milletin, temsilcilerini seçmesi cumhuriyet hükümetinin ve demokrasinin temel gereklerinden biridir.²¹⁶

Montesquieu'ya göre, yasama yetkisi ile yürütme yetkisi aynı kişiye ya da aynı memurlar topluluğuna verilirse, özgürlük varlığını sürdüremez. Çünkü aynı hükümdarın ya da aynı senatonun şiddet kullanarak uygulamak için ağır kanunlar yapmasından korkulur. Yargılama yetkisi de yasama ve yürütme yetkisinden ayrılmazsa, yine özgürlük diye bir şey kalmaz. Yargılama yetkisi yasama yetkisi ile birleştirilirse, vatandaşların hayatı ve özgürlüğü üzerindeki yetki keyfi olur. Çünkü, hakim aynı zamanda kanun yapıcısı konumuna gelmektedir. Yargılama yetkisi yürütme yetkisi ile birleştirilirse, o zaman hakimin elinde yargılama yetkisinin yanında bir de baskı gücü bulunurdu. Yasama, yürütme ve yargı yetkileri aynı zamanda aynı kişinin ya da yüksek memurlardan, soylulardan, halktan oluşan aynı toplulukların elinde bulunursa, devlette her şey yıkılma durumuna gelir.²¹⁷ Montesquieu kuvvetler ayrılığını savunarak egemenliğin sınırlandırılmasının en önemli temel taşlarından birini oluşturmuştur. Bu konudaki görüşleri, devlet yönetimi ve birey özgürlükleri açısından son derece önemlidir.

Özgür bir devlette, her insanın kendi kendini yönetecek yetkide olması ve milletin tamamının yasama yetkisi olması gerekir. Böyle bir durumun büyük bir devlette uygulanması olanaksız olduğundan, küçük devletlerde ise birçok sakıncalar meydana getirmesi ihtimali olduğundan, milletin bizzat yapamayacağı şeyi temsilcileri vasıtasıyla yapması gereklidir. Temsilciler, olaylar üzerinde tartışma olanağına sahip olduklarından üstün durumdadırlar. Halkın ise böyle bir olanağı yoktur. Bu da demokrasinin en büyük sakıncalarından biridir. Özgür bir devlette, yasama organının yürütme organını durdurma yetkisi olmamalı ama çıkardığı kanunların nasıl ve ne şekilde uygulandığını denetleme hakkı ve yetkisi olmalıdır.²¹⁸

Görüldüğü gibi, Montesquieu kuvvetler ayrılığı ilkesini savunmuştur. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, siyasal iktidarın mutlaklığına ve sınırsızlığına karşı, bireyin devlete karşı daha güvenli bir konuma sahip olmasını amaçlayan bir ilkedir. Bu ilke, aslında mutlak monarşinin ortaya çıkarabileceği sakıncaları, devletin fonksiyonlarını

²¹⁶ Montesquieu, **Kanunların Ruhu Üzerine I**, Çev. Fehmi Baldaş, 2. Baskı, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s. 58, 59.

²¹⁷ Montesquieu, a.g.e. , s. 235.

²¹⁸ Montesquieu, a.g.e. , s. 238-242.

birbirinden ayırıp, her birinin kullanımını farklı ellere vererek ortadan kaldırmaya çalışır.²¹⁹ Montesquieu da bu ilkeyi ortaya atarak sınırlı egemenlik anlayışını savunmuştur.

Demokrasi yalnızca eşitlik ruhunun yitirilmesiyle değil, aşırı eşitlik ruhunun benimsenmesiyle, herkesin, kendini yönetmek için seçtiği kişilerle eşit olmak istemesiyle bozulur. Böyle bir durumda halk, başkalarına tanıdığı yetkiye bile tahammül edemediğinden her şeyi kendisi yapmak, senato yerine müzakerelerde bulunmak, bakanlar yerine kanunları yürütmek, bütün hakimleri iş göremeyecek hale getirmek ister.²²⁰ Montesquieu birey özgürlüklerine yaptığı vurguyla demokrasinin önemli bir yanını ortaya koymuş olsa da, sakıncalarını ifade etmiştir.

Siyasi özgürlük her istediğini yapmak demek değildir. Özgürlük kanunların izin verdiği her şeyi yapmak, yasakladığı her şeyi de yapmamaktır. Bir devlette, iktidar kötüye kullanılmadığı takdirde siyasi özgürlük vardır. Kendisine yetki verilen her insan bu yetkiyi kötüye kullanmaya eğilimlidir ve bir sınırla karşılaşmıyca kadar kötüye kullanmaya devam eder. İktidarın, kötüye kullanılmaması için, olayların düzeni gereğince sınırlandırılması gerekir.²²¹ Montesquieu, sınırsız özgürlük anlayışının olamayacağından hareketle egemenliğin sınırlandırılması fikrinde olmuştur. Bu nedenle, egemenliği elinde bulunduran siyasal iktidarın hareket alanının sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur.

Montesquieu toplum ve devlet farklılığını anlamada başarılı bir düşünürdür ancak bu alandaki gözlemleri sınırlı kalmıştır. Özellikle cumhuriyet denilince eski çağların Roma'sı Atina Isparta'sı, Orta Çağ ve Yeni Çağların Venedik ve Cenova'sını kastetmiştir. Monarşi alanında ise sadece İngiltere'yi incelemiştir ve diğer monarşilere eserinde yer vermemiştir. Düşünür, yönetim biçimleri ile nüfus ve ülke büyüklüğü arasında ilişkiler tespit etmiştir ve yöneticileri sınırları genişletmeme, halkın sayısını artırmama konusunda sürekli uyarmıştır. Ancak, toplumların tarihsel süreç içerisindeki gelişmeleri, Montesquieu'nun bu alandaki görüşlerinde yanılığa düştüğünü ortaya çıkarmıştır. Az nüfusa ve küçük topraklara sahip olması gereken demokrasiler ile orta genişlikteki monarşiler, Montesquieu'dan sonra geniş topraklar ve kalabalık insan toplumlarında ortaya çıkmıştır.

²¹⁹ Hakyemez, a.g.e. , s. 104.

²²⁰ Montesquieu, a.g.e. , s. 179.

²²¹ Montesquieu, a.g.e. , s. 232, 233.

Montesquieu'nun, Doğu'ya özgü diye nitelendirdiği istibdat benzeri yönetimler ise Avrupa'nın en uygar toplumlarında hüküm sürmüş ve dünyaya dehşet salmışlardır.²²²

1. 4. 2. 3. Benjamin Constant : (1767-1830)

Fransız siyaset adamlarından olan Benjamin Constant, devlet hakkında bireyci, liberal görüşler ileri sürmüştür. Constant, özgürlüğü birey için bir ihtiyaç olarak görüp onun dokunulmazlığına değinmiştir. Kişi, vicdan ve fikir özgürlükleri üzerinde durarak, hiçbir otoritenin bunlara dokunamayacağını, toplum için insan hak ve özgürlüklerine uyma zorunluluğunu savunmuştur.²²³ Constant birey özgürlüklerinin korunmasını temel almıştır.

Constant, Rousseau'nun sınırsız egemenlik anlayışını reddetmiştir. Ona göre hiçbir otorite, bu ister halk, ister halkın temsilcileri, ister kral, isterse yasa olsun, sınırsız olamaz ve olmamalıdır. Çünkü "mutlak" kelimesinin olduğu yerde ne özgürlük, ne barış, ne de mutluluk olabilir. Yani, egemenlik mutlak olduğunda bireyi iktidardan koruyacak hiçbir gücün olmadığını savunmuştur.²²⁴ Constant, halkın egemenliğinin sınırsız bir güce sahip olma şeklinde karşılanamayacağını belirtmiştir. Halk egemenliği düşüncesinin kötüye kullanılmasını önleyecek, bu egemenliğin aşırı sonuçlarını bertaraf edeceği görüşler ileri sürmüştür. Egemen gücün esas olarak topluma ait olduğunu ve kaynağını toplumda bulduğunu belirtmiştir. Constant'a göre toplum, bu egemen gücü doğrudan doğruya kullanmayıp temsilcilerine vermelidir. Ancak, egemen gücün kullanılmasında başkalarına görev vermekle toplum esir durumuna düşmez. Çünkü egemen güç sınırsız değildir ve bu güç kendilerine verilenler de sınırsız güç elde etmiş değillerdir.²²⁵

Constant toplumun ve devletin egemenliği karşısında, bireyin müdahale edilemeyecek bir egemenlik alanı olduğunu savunur. Çünkü bireylerin her türlü sosyal ve siyasal otoriteden bağımsız olarak sahip oldukları haklar vardır. Bu alana yönelik ihlaller hiçbir şekilde meşru değildir. Constant'a göre, halkın

²²² Gürkan, a.g.e. , s. 30, 31.

²²³ Okandan, a.g.e. , s. 618, 619

²²⁴ Teziç, a.g.e. , s. 147

²²⁵ Okandan, a.g.e. , s. 619

egemenliği sınırsız değildir. Egemenlik adalet ve bireyin haklarıyla belirlenen sınırlı alan içinde kayıtlıdır.²²⁶ Düşünürüne göre, yeryüzünde hiçbir otorite sınırsız değildir. Buna bağlı olarak, kaynağını toplumda bulan egemen güçte veya halk egemenliği düşüncesinde sınırsız olma gibi bir nitelik görmemiştir. Egemen güç, doğal haklarla sınırlanmıştır. Constant, insanların doğal haklarını devlete üstün kılmıştır ve bu hakları devletin yetkilerinin sınırları olarak belirlemiştir.²²⁷

Constant'a göre, egemenliğin bölünemez, devredilemez ve temsil edilemez olduğunu söylemek onu kullanılamaz hale getirmek demektir. Düşünürüne göre Rousseau, sınırsız egemenliğe sahip canavarca bir iktidarı kime emanet edeceğini bilmediği için, aslında egemenliği kullanılamaz hale getiren bir durum oluşturmuştur.²²⁸

Constant'a göre, toplumun kendi temsilcilerine verdiği gücün, yani temsili otoritenin de sınırları vardır. Bu otoritenin sınırlanmadığı düşünülürse, halkın temsilcilerinin doğal hakların savunucuları olma gibi bir niteliği bulunduğu söylenemez.²²⁹ Constant egemenliğin sınırlandırılması noktasında demokratik görüşler ileri sürmüş düşünürlerden biridir. egemenlik gücünün sınırlandırılmasının bireyin doğal haklarını ve özgürlüklerini koruyacak en önemli durum olduğunu belirtmiştir.

1. 4. 2. 4. John Stuart Mill : (1806-1873)

John Stuart Mill 19. yüzyılın en etkili entelektüel düşünürlerinden biridir. Köklü bir liberal düşünürdür. Mill, yaşamı boyunca kültürel, siyasal, ekonomik v.s. farklı konular üzerine çok sayıda yayın yapmıştır.²³⁰ Liberal bir düşünür olması doğal olarak onun sınırlı egemenlik anlayışını savunmasını gerektirmektedir ve Mill de egemenliği sınırlandırmıştır.

John Stuart Mill'e göre en iyi hükümet biçimi, en üstün kontrol edici güç olan egemenliğin topluma verildiği hükümet biçimidir. Egemenliğin

²²⁶ Teziç, a.g.e. , s. 147, 148

²²⁷ Okandan, a.g.e. , s. 619, 620

²²⁸ Teziç, a.g.e. , s. 148

²²⁹ Okandan, a.g.e. , s. 619

²³⁰ M. Erdem ÖZGÜR, "John Stuart Mill On Justice In Property", AÜSBFD, Cilt: 64, Sayı: 3, 2009, s. 150, 151.

uygulanmasında her yurttaş bir oy hakkına sahip olmakla birlikte, yerel veya genel bazı kamu görevlerini yerine getirmek için hükümette aktif bir rol alabilir. Mill, egemenliğin halkın elinde olduğu bir demokrasiden yanadır. Düşünürce göre hükümet, halkı kontrol altına almanın bir aracıdır ancak, bütün yurttaşların zihinlerini ve karakterlerini geliştirip, onları kamu çıkarı konusunda eğittiği için büyük değere sahiptir.²³¹ Hükümet ve yasalar barışı sürdürmekle, her bireyin özgürlüğünü korumakla ve muhtaç olanlara refah sağlamakla sınırlıdır.²³² Burada Mill egemenlik gücünü, bireyin özgürlüklerinin korunması ve bireye refah bir yaşam sağlanması ile sınırlandırmaktadır.

Mill'e göre, sınırlı hükümet her kişiyi hayat ve mülkiyete yönelik tehditlerden ve özellikle çoğunluğun özgürlüğe yönelttiği tehlikelerden korur. Bu çerçevede, hükümet bireyin bir ortağı olarak hizmet etmiş olur.²³³ Devletin ve hükümetin asıl amacı da bireylerin yaşamlarına gelecek tehditlerin engellenmesi ve haklarının korunmasıdır. Egemenlik gücü de bu amaç doğrultusunda kullanılmalıdır.

Mill'e göre anayasal düzene bağlı ülkelerde devletin, halkın düşüncelerini sık sık denetlemesinden korkulmaz.²³⁴ Devlet bir görüşü susturmaya çalıştığında, onun yanlış bir görüş olduğundan hiçbir zaman emin olamaz. Devlet bu görüşün yanlışlığından emin olsa bile onu susturması yine de kötülüktür.²³⁵ Mill'in bu konudaki düşünceleri demokrasinin özünü yansıtmaktadır ve gerçekten dikkate değer niteliktedir.

Devletler gerekli buldukları durumlarda görevleri dâhilinde, insanlığın genel görüşüyle desteklenmiş kendi görüşlerini, kesinlik aramaksızın uygulayabilir. Hatta devletler bunu yapmaya da zorunludurlar.²³⁶ Mill, devletlerin kendi görüşlerini uygularken bile görevleri dâhilinde hareket etmeleri gerektiğini belirterek yine bireylerin korunmasını temel almıştır. Egemenlik yetkisinin sınırlandırılmasının önemine vurgu yapmıştır.

²³¹ Tannenbaum ve Schultz, a.g.e. , s. 327

²³² Tannenbaum ve Schultz, a.g.e. , s. 330

²³³ Tannenbaum ve Schultz, a.g.e. , s. 330

²³⁴ John Stuart MILL, **Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üstüne**, Çev. Cem AKTAŞ, 1. Baskı, İstanbul: Ofset Yapımevi, 2003, s. 9.

²³⁵ Mill, a.g.e. , s. 10

²³⁶ Mill, a.g.e. , s. 17

İKİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Çağımızda egemenlik kavramı yoğun eleştirilere hedef olmaktadır. Ama yine de devletler egemenliklerine büyük bir titizlikle sarılmaktadırlar. Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış devletler bu konuda çok duyarlı olmaktadır.²³⁷ Uluslar arası alanda devletlerin birbirleriyle daha fazla ilişki içersinde olması da egemenliğin sürekli dönüşüm geçiren bir unsur olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Egemenlik, üzerinde sürekli olarak tartışılan bir kavram olduğu için ve gelişen dünyanın gerektirdiği şartlardan dolayı dönüşüm süreci yaşamıştır.

Gerek iç hukuk düzeninde gerekse uluslar arası hukuk düzeninde klasik egemenlik anlayışı, günümüz gereklerine uymadığından, anlamını yitirmektedir. Çünkü günümüzde uluslar arası dayanışma evrensel ve bölgesel çerçevede ve çok yönlü konularda giderek gelişmektedir. Diğer taraftan, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana anayasalarda, uluslar arası anlaşmaların iç hukuktaki yasalara üstünlüğü yer almaya başlamıştır.²³⁸ Bu durum egemenlik yetkisinin sınırlandırılmış olduğunu göstermektedir.

Egemenlik hiçbir zaman kültürden ve toplumsal değerden bağımsız değildir. Yani Avrupa bağlamında egemenlikle Afrika bağlamında egemenlik birbirinden farklıdır. Batı'nın genişlemesi ile değişik bölgelere ulaşan modern egemenlik kavramı gittiği bölgelerdeki kültürel bağlamların etkisiyle çeşitli dönüşümler geçirmiştir.²³⁹ Her bölge kendi kültür özelliklerine göre egemenliği şekillendirmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda da farklı farklı egemenlik türleri ortaya çıkmıştır.

Konunun bu bölümünde, egemenliğin dönüşüm sürecinde geçirdiği aşamaların, kavram üzerinde yapılan tartışmaların değerlendirilmesi yoluna

²³⁷ Teziç, a.g.e. , s. 118

²³⁸ Teziç, a.g.e. , s. 118, 119

²³⁹ Gökhan BACIK, *Modern Uluslar arası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*, 1. baskı, İstanbul: Kalanüs Yayınları, 2007, s. 117

gidilmiştir. Ulus devletin ortaya çıkışının egemenliği ne şekilde etkilediği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Stephen D.Krasner'in iç egemenlik, sınır ve karşılıklı bağımlılık egemenliği, uluslararası hukuk egemenliği, westfalyan egemenlik sınıflandırmasından yararlanılmıştır.

2. 1. Ulus Devletin Ortaya Çıkışı ve Ulusal Egemenlik

Ulusal egemenlik tanımı etrafında ulus devletin ortaya çıkışı 12. yüzyıla kadar gider. Başkentlerin ve ulusal orduların ortaya çıkışı bu yüzyılda olmuştur. Ulusal bürokrasi 13. ve 14. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır. Ancak, bunların olgunlaştığı ve bir anlamda ulus devletlerin karşılıklı olarak birbirlerini tanıdıkları Westfalya Anlaşması (1648) bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Westfalya Anlaşması ile birlikte toprak ve otorite unsurları getirilmiştir ve bu unsurlar klasik egemenliğe damgasını vurmuştur.²⁴⁰

1648 Westfalya Anlaşmasının ardından ulus devlet olgusu dünya çapında yaygınlık kazanmıştır. Bu anlaşmanın ardından Avrupa'da ve tüm dünyada yeni ulus devletler ortaya çıkmıştır. Westfalya anlaşması ile birlikte devam eden süreçte uluslar arası hukukun temel öznesi ve sistemin belirleyicisi ulus devletler olmuştur. Egemenlik merkezi bir idare etrafında devlet oluşumu ile millet temelinde tanımlanmıştır. Westfalya süreci ile birlikte devlet yönetiminin kapsamı genişlemiş, profesyonel diplomasi anlayışı yaygınlaşmış ve baskı araçlarının devlet kontrolünde tekelleşmesi daha ileri boyutlara taşınmıştır. ABD başkanı Wodrow Wilson'un Birinci Dünya Savaşı ardından yayınladığı "ulusların kendi geleceklerini belirleme" ilkesine dayalı on dört maddelik manifestosu, modern ulus devlet sisteminin daha da güç kazanmasını sağlamıştır. Siyasal faaliyetlerin ulusal sınırların ötesine taşınması, 1945 yılında BM'nin kurulmasıyla birlikte başlamıştır.²⁴¹

Demokrasiye çağdaş yaklaşımlar demokrasi kuramına farklılık, tanınma, eşitlik, çoğulculuk ve hegemonya gibi konularda yeni açılımlar getirmiştir. Bu yeni açılımlar, ulus devletin en temel değerleri kabul edilen birlik, topraksal

²⁴⁰ Davutoğlu, a.g.e. , s. 3

²⁴¹ Beyzade Nadir ÇETİN, "Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Tartışmaları", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Elazığ, 2008, s. 177

bütünlük ve egemenlik gibi kavramlarla derin bir şekilde çelişir niteliktedir. Örneğin, kültürel farklılıkların her yönüyle tanınması bir süre sonra ulus devletin topraksal bütünlüğünü tehdit edebilir bir konuma gelebilecektir. Ayrıca, çoğulculuk ilkesi, çoğunluğun despotluğunu önleme amacı taşıdığı halde, öte yandan toplumdaki göreceliliği artırabilecek, bu da ulus devletin birliğini bozabilecektir. Hangi durumda olursa olsun, yeni demokrasi yaklaşımları küreselleşme sürecinde ulus devletin meşruiyet temelini sarsmasına sebep olabilecektir.²⁴² Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında düşünüldüğünde, devletler egemenlik yetkilerinin kullanım alanından tavizler vermektedirler. Bu durum ulus devletin hala geçerliliğini koruyup korumadığının tartışılmasına neden olmaktadır ancak, kanaatimizce, ulus devletin varlığını tehdit edecek boyutta değildir.

Bir devlet, insanlarına kötü davranmaya karar vermişse ve ulusal egemenlik devleti bu davranışlarında her türlü müdahaleden muaf kılıyor ve halkıyla baş başa bırakıyorsa, kötülük gören halkın isyan ederek bu rejimi yıkması dışında yapılacak bir şey yoktur.²⁴³ Böyle bir durumun söz konusu olması demokrasi açısından büyük bir engeldir. Egemenlik yetkisini elinde bulunduran devlet bu yetkiyi halkın yararına olacak şekilde kullanılmalıdır. Devletin halka güç gösterisi yapması demokrasiyle bağdaşır bir durum olmayacaktır.

2. 1. 1. Fransız Devrimi ve Yeni Egemen Birim Olarak Ulus

Devlet

Fransız Devrimi öncesinde 1958 Fransız Anayasası'nda "millet bir ve bölünmezdir" ifadesi yer almıştır. Bu ifade, siyasi iktidarın sahip olduğu toprakların bölünmezliğini ya da devredilmezliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Devrimden sonra bu kavram Fransız ulusuna uyarlanmaya başlanmıştır ve "halkın birliği" ya da

²⁴² Davut ATEŞ, "Ulus Devletin Siyasal Meşruiyeti", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2007, s. 40

²⁴³ Murat BELGE, "AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü ve Ulusal Egemenliğin Geleceği", *AYD*, Cilt: 20, 2003, s. 40

“devletin birliği”ni kapsar şekilde genişletilmiştir. Kavram ilk anlamıyla devletin birliğini kastetmektedir. Devletin yetki ve yükümlülüklerini, anayasaya bağlılığını ve bunun sınırlarını ifade etmektedir. İkinci anlamında ise siyasal bir birlik olarak devletin meşruiyet birimi olduğunu belirtmektedir.²⁴⁴

1789 Devrimi ile birlikte, egemenlik demokratik düzeyde uygulanmaya başlanmıştır. Egemenliğin yeni anlamında, bireyler kendilerinin de söz hakkı sahibi olabileceğini hissetmeye başlamışlardır. Egemenlik kavramı artık bir anayasal ilke haline gelmiştir.²⁴⁵ Böylelikle bireyler, kendilerini yönetenlere karşı daha güçlü konuma gelmişlerdir. Devletin bireyler üzerinde uyguladığı her olumsuz durum artık sorgulanır hale gelmiştir. Bu da, egemenliğin demokratik açıdan kullanılmasını gerekli hale getirmiştir.

Fransız Devriminin etkisi, mutlak egemenliğin karşısına anayasal egemenlik kavramını koymuştur. Bu nedenle egemenlik, yeni bir yöne doğru yol almaya başlamıştır. Mutlak egemenliği sınırlayan doğal hukukun temel ilke ve varsayımları daha fazla ciddiye alınmaya başlanmıştır. Doğal hukuk, liberal demokratik değerlerle, özgürlükçü, egemenin yetkilerini sınırlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Locke ve Montesquieu’nun kuvvetler ayrılığı kuramları da mutlak egemenlikle bağdaşmadığından, yeni fikirler olarak özgürlükçü taleplerin dayanağını oluşturmuştur. Egemenin kendi koyduğu pozitif hukuk kurallarıyla bağlı olduğu, devleti yöneten kişinin bu işlevi dışında bir yurttaş olduğu ve bu nedenle de yöneten sıfatıyla yaptığı işlemlerle bağlı olması gerektiği savunulmuştur.²⁴⁶ Sınırsız, mutlak egemenlik anlayışı böylelikle daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Artık devleti yönetenlerin belli kurallar dâhilinde hareket etmelerinin gerekliliği vurgulanır olmuştur.

“ 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” insanların doğal eşitliği üzerine kurulmuştur. Bu nedenle, insanların zgr doğduğunu ve yasalar karşısında eşit haklara sahip olduğunu belirten bir ifade ile başlar.²⁴⁷ “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” Anlayışı büyük ölçüde 1789 Fransız Devrimi’nden kaynaklanmaktaydı. 1789 Fransız Devrimiyle Fransa’da egemenlik uzunca bir süre, kendi dışında ve

²⁴⁴ Göztepe, a.g.e. , s. 43

²⁴⁵ Hakyemez, a.g.e. , s. 41

²⁴⁶ Göztepe, a.g.e. , s. 23

²⁴⁷ Beriş, Küreselleşme ağında Egemenlik, s. 125

üstünde sınırlayıcı bir güç kabul etmemiştir ve en üstün irade olarak tanımlanmıştır. Üstün emretme gücü olan egemenlik bu yönüyle hukuk dışı, politik ve ideolojik bir kavramdır. 1789'da egemenlik ulusa aitti ancak, egemenliğin kullanılması sınırlı değildi.²⁴⁸ Tam anlamıyla sınırlı egemenlik söz konusu olmasa da, egemenliğin demokratik bir anlayış çerçevesine oturması bakımından Fransız Devrimi önemli bir yere sahiptir. Egemenliğin demokratikleşmesi Fransız Devrimi ile birlikte olmuştur.

Fransız Devrimi'nin amacı, hükümet sistemini değiştirmek ve eski toplum düzenini ortadan kaldırmak olmuştur. Bu süreçte egemenliğin korunmasına özen gösterilmiştir. Devrim sürecinde devrimciler eski rejimin kurumlarını tasfiye ederken, devletin meşruluk kaynağı olarak gördükleri egemenliğin özüne dokunmamışlardır. Bu dönemde gerçekleşen tek ama en köklü değişiklik, egemenliğin kraldan alınıp ulusa verilmesidir.²⁴⁹ Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde; her egemenliğin özünün esas olarak millette olduğu, hiç kimsenin açıkça millettten kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamayacağı belirtilmiştir. Öte yandan, 1791 Fransız Anayasası; egemenliğin tek, bölünemez, devredilemez ve millete ait olduğunu ortaya koymuştur ve halkın içinden hiçbir bölümün ya da bireyin egemenliğin kullanılmasını kendisine atfedemeyeceğini belirtmiştir.²⁵⁰ Böylelikle, egemenlik anayasal bir ilke haline getirilmiştir.

Fransız Devrimi, egemenlik kavramının mutlaklığı, sürekliliği ve devamlılığı gibi özelliklerini aynen devam ettirmiştir. Ancak milli egemenliğin sahibi millet olduğu için, milletin bu yetkisini kullanmasını sağlayacak temsilcilerin olması gerektiği ortaya konulmuştur. Devrimciler tüm ulusun yasa yapma ve yönetim işlerine katılamayacağını düşünmüştür ve bu işi yürütmek üzere millet içinden temsilcilerin görevlendirilmesini zorunlu görmüştür.²⁵¹ Temsili demokrasi anlayışı ile birlikte millet, egemenliğin sahibi olma konumunu devam ettirmiştir.

Fransız Devrimi'nin en önemli sonucu, devletin merkeziyetçi ve bürokratik yapısı ile toplumsal, ekonomik ve siyasal denetimi tam olarak eline geçirmiş tek egemen birim olarak belirmesidir. Devlet, egemenliği altında bulunan coğrafi alan üzerinde yaşayan yurttaşların tabi olacakları ve kamusal nitelik taşıyan

²⁴⁸ Akyol, a.g.e. , s. 3

²⁴⁹ Beriş, **Küreselleşme Çağında Egemenlik**, s. 126

²⁵⁰ Teziç, a.g.e. , s. 97

²⁵¹ Beriş, **Küreselleşme Çağında Egemenlik**, s. 128

kuralları oluşturacaktır. Devlet ayrıca, getirdiği düzenlemeleri ihlal edenleri cezalandırma yetkisini elinde bulunduracaktır. Diğer taraftan, devletin sahip olduğu otorite ile bulunduğu coğrafya arasındaki yakın ilişki devlete egemenlik alanı üzerinde diğer devletler karşısında mutlak bir özerklik sağlamıştır. Böylece iç hukuk, ulus devletin belirleyiciliğinde oluşmaya başlamıştır ve aynı devletler uluslararası alanda da farklı egemen birimler olarak kural koyma hakkına sahip olmuşlardır. Modern devlet yönettiği insanların tamamını eşit bir statüye yerleştiren, kendisini belirli bir toprak parçasıyla tanımlayan, kendine benzeyen diğer egemen unsurlardan sınırla ayrılan bir devlettir. Modern devlet, Fransız Devrimi'nden sonra ulus devletle özdeşleşmiştir. Bunun sonucu olarak da milli egemenlik, egemenliğin tek görünümü olarak kalmıştır.²⁵²

2. 1. 2. Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği

Ulus egemenliği, kimilerine göre halk egemenliğinin sivri yanlarının yumuşatılmış şeklidir; kimilerine göre ise halk egemenliğinin karşıtıdır. Ulus egemenliği anlayışı Fransızlar tarafından ortaya konulmuştur. Bu anlayışa göre, egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi millettir.²⁵³ Millet, kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve onların üzerinde manevi bir varlık olduğundan “halk” kavramından farklıdır. Halk, belli bir zamanda yaşayan vatandaşlar kitlesine verilen addır. Millet ise, belli bir dönemde yaşayan vatandaşların yanı sıra geçmişte yaşamış olanları ve gelecekte doğacak olanları da kapsayan bir kavramdır. Bu nedenle egemenlik, tek tek vatandaşlara değil millete aittir.²⁵⁴

Rousseau, ulus egemenliği düşüncesinin felsefi temellerini atmıştır. Düşünüre göre, insanlar kendi aralarında yaptıkları sözleşme ile bütün güçlerini genel iradeye teslim etmektedirler. Genel irade ise tek tek bireylerin iradeleri toplamından oluşur.²⁵⁵ Egemenliğin tek bir kişi elinde toplanması gerektiği anlayışı Rousseau ile birlikte değişmiştir. Rousseau, egemenliği halka dayandırarak demokratik egemenliğe önemli bir katkı yapmıştır.

²⁵² Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, s. 129

²⁵³ Teziç, a.g.e. , s. 95

²⁵⁴ Gözler, a.g.e. , s. 52

²⁵⁵ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 101

Ulus egemenliği, siyasal iktidarın kullanımını doğrudan millete bağlayan bir özellik göstermektedir. Egemenlik millete ait olduğundan tüm siyasal organlar, kaynağı millette olan bir yetkiyi kullanırlar. Artık yasaları uygulayan kral değil millettir. Millet, bu görevini seçeceği temsilciler aracılığıyla yerine getirecektir. Yani, yasaların uygulayıcısı olan millet, yönetim işlevini devlet aracılığıyla kullanacaktır. Böylece millet, teorik olarak iktidarın tek ve gerçek sahibi konumunda bulunacaktır. Böylece modern devletle millet birbirine sıkıca bağlanmıştır ve ulusallık, devlet için temel meşruyet kaynağı haline gelmiştir. Yani, milli egemenlik kuramı, modern devletin milli devletle özdeşleşmesini sağlamıştır.²⁵⁶

Egemenlik millete geçtikten sonra da mutlak, sınırsız ve bölünmez niteliklerini korumuştur.²⁵⁷ Rousseau'ya göre, egemenlik gücü bölünemez. Yürütme yetkisinin halk tarafından seçilen organlara verilmesi, egemenliğin bölünmesi şeklinde karşılanamaz. Bu vermeye rağmen, egemenlik gücü yine halktadır.²⁵⁸ Rousseau egemenliğin halka ait olması gerektiğini belirtmiştir ancak sınırsız, mutlak gibi özelliklerinde bir değişim yoluna gitmemiştir.

Ulusal egemenlik hukukun değil siyasetin belirlediği bir kavramdır. Ulusal egemenlik, herhangi bir ulus devlette, toplumun özgürlüğünün sınırlanması için kullanılıyorsa, insan haklarını değil, devlet ayrıcalıklarını garanti altına alıyor demektir. Bunun kanunla yapılıyor olmasının da bir anlamı yoktur. Artık insanların istediği “kanun devleti” değil, hukukun üstünlüğünü savunan “hukuk devleti”dir.²⁵⁹ Bu nedenle de, ulusal egemenlik toplumun özgürlüğünün sınırlanması için değil, toplumun özgürlüğünün sağlanması için kullanılmalıdır.

Sınır-otorite ilişkisi ve karşılıklı tanınmaya dayalı ulusal egemenlik anlayışı 19. yüzyılda özellikle Hegel ile birlikte felsefi bir zemin, kendi içinde teorik ve sistematik bir bütünlük kazanmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra da Avrupa'dan dünyanın diğer alanlarına doğru yayılmıştır. Burada en çarpıcı egemenlik tanımlarından birisi Max Weber'e aittir. Weber egemenliği, modern devletin ayrııcı özelliği olarak belirli bir sınır dâhilinde meşru şiddet tekeline sahip olma durumu olarak nitelendirmiştir. Bu tanım siyaset biliminin temel tanımlarından biri olarak

²⁵⁶ Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, s. 129, 130

²⁵⁷ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 111

²⁵⁸ Okandan, a.g.e. , s. 584

²⁵⁹ Belge, a.g.e. , s. 5

kabul edilir.²⁶⁰ Kanaatimizce “meşru şiddet tekeli” ifadesi sorunlu bir ifadedir. Bu durum, egemenlik yetkisini elinde bulunduran güçlerin kendilerine meşru zeminler oluşturarak halka şiddet uygulayabilecekleri sonucunu doğurmaktadır. Bu da son derece anti demokratik uygulamalara yol açabilecek nitelikte bir durum oluşturmaktadır.

Halk egemenliğinde ise egemenlik halka, yani tek tek bireylere aittir. Bu nedenle egemenlik bölünebilir. Örneğin; Rousseau'nun Le Contrat Social (Sosyal Sözleşme) 'de belirttiğine göre, on bin vatandaşın bulunduğu bir devlette her vatandaş egemenliğin on binde birine sahiptir.²⁶¹ Halk egemenliği, bireylerin iradelerinin toplamından oluşur. Yani burada egemenlik, bireylerden ayrı bir hukuki varlığa sahip değildir. Bunun anlamı ise, genel iradenin çoğunluğun iradesi olduğudur. Rousseau'ya göre bütün vatandaşların haklarını egemen olana bırakması egemeni, özgürlüğü savunma noktasında sınırsız bir güçle donatmaktadır.²⁶² Rousseau'ya göre, halkın çoğunluğunun iradesi olan demokrasi rejiminde egemen olan halktır. Bu iradeye karşı durulamaz ve bu irade sınırlandırılmaz. Çünkü genel iradenin ne olduğunu çoğunluk belirler. Buradan çıkan sonuç; çoğunluğun çoğunluk olduğu için haklı, azınlığın da azınlık olduğu için haksız olduğudur.²⁶³

Halk egemenliği anlayışı, çoğunluğa istediği her şeyi gerçekleştirme imkânı verdiği için eleştirilmiştir. Bu konuda en dikkate değer eleştiri Duguit'ten gelmiştir. Duguit'e göre, halk egemenliği ile ilahi kaynaklı egemenlik anlayışı temelde aynıdır. Çünkü ikisinin özünde de bir şeye inanmak fikri yatmaktadır. Halkın egemen olduğunu söylemenin bir inanış olduğunu belirtmektedir. Yazara göre değişen tek şey, kralın tanrısal hakkı ile milletin tanrısal hakkının yer değiştirmesidir.²⁶⁴ Halk egemenliği anlayışına geçildiğinde de egemenliğin mutlak, sınırsız gibi özelliklerinin varlığını koruduğunu hatırlayacak olursak Duguit'in tespitinin son derece tutarlı olduğunu söyleyebiliriz.

Halk egemenliği kuramı, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı bir egemenlik anlayışıdır. Başlangıçta hem millet egemenliği hem de halk egemenliği arasında bazı temel farklar bulunmasına rağmen, günümüzde her ikisi de aynı

²⁶⁰ Davutoğlu, a.g.e. , s. 4

²⁶¹ Gözler, a.g.e. , s. 52

²⁶² Teziç, a.g.e. , s. 94, 95

²⁶³ Koçak, **Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi**, s. 103

²⁶⁴ Duguit, a.g.e. , s. 65

anlamda kullanılmaktadır.²⁶⁵ Ancak günümüzde egemenliğin sınırsızlığı gibi bir durum söz konusu değildir.

2. 1. 3. Stephen D. Krasner'in Egemenlik Tasnifi

2. 1. 3. 1. İç Egemenlik

Krasner'e göre iç egemenlik, devletin ulusal sınırları içinde hükümet etme yetkisinin mutlak olmasıdır. Devletin ulusal sınırları içinde hiçbir başka gücün inisiyatifinin olamayacağı bir şekilde devlet mutlak bir güce sahiptir. Mevcut hükümete, ne şekilde olursa olsun, karşı gelen bir hareket iç egemenliği sorgulamış olur. İsyanlar, terörist hareketler, etnik sorunlardan kaynaklanan kargaşalar iç egemenlik sorununa örnektir.²⁶⁶ Yani iç egemenlik, bir devlette kamu otoritesinin örgütlenmesi ve bu otoritenin denetim mekanizmasına, kontrol gücüne sahip olmasıdır.²⁶⁷ Etkili biçimde vergi toplama, suçun önlenmesi, uyuşturucu tüketiminin engellenmesi, yolsuzlukla etkili mücadele v.b. her şey iç egemenlik kapsamında değerlendirilmelidir.²⁶⁸ Türkiye'de yaşanan terörist hareketler ve etnik sorunlar da iç egemenlik sorununa örnek teşkil etmektedir.

Egemenlik devletin doğası bağlamında önemli bir kavramdır. Egemenlik ile devlet, tarihsel süreç içerisinde birbirleriyle yakın ilişkili olmuşlardır. Egemenliğin yeri ve doğasına yönelik bütün önemli kavramlar devletin tarihsel dönüşümü ile değişmişlerdir. Egemenlik devletin devlet olabilme kapasitesiyle ilgilidir. Egemenlik devletin hem uluslararası sistem içinde yerini belirlemede hem de iç siyasetini çözümlemede önemlidir. Çünkü devlet, egemenlik kavramı aracılığı ile hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde örgütlenmiştir. Devlet kendini içte ve dışta olan her türlü egemenlik ihlallerinden korumak zorunda olduğu için, egemenlik ihlallerini hemen durdurmak ve cezalandırmak ister. Devletin kendi meşru otoritesini ne şekilde örgütlediği egemenlik ile yakından ilişkilidir. Seçimler,

²⁶⁵ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 114

²⁶⁶ Bacık, a.g.e. , s. 128

²⁶⁷ Davutoğlu, a.g.e. , s. 4

²⁶⁸ Göztepe, a.g.e. , s. 59

kanunların nasıl yapıldığı gibi bütün önemli kavram ve süreçler bir devletin egemenliğini niteler.²⁶⁹

2. 1. 3. 2. Sınır ve Karşılıklı Bağımlılık Egemenliği

Bağımlılıktan kaynaklanan egemenlikte hükümetler, bilgi, para, işgücü gibi faktörlerin ülkelerinden nasıl geçtiğini düzenlerler. Her meşru yönetim kendi ülkesini kontrol etmekle kendini sorumlu kıldığından, yasadışı yollarla ülkesel alanın kullanılmasını kabul etmez, aksi durumda bağımlılıktan kaynaklanan egemenlik ihlal edilmiş olur. Dünya ülkeleri arasında karşılıklı bağımlılığın artması ve teknolojik faktörler gibi nedenlerle bağımlılıktan kaynaklanan egemenlik biraz değişime uğramıştır.²⁷⁰ Sınır ve karşılıklı bağımlılık egemenliği, kamu otoritesinin sınırı aşan hareketlerini de denetleyebilme kabiliyetini ifade etmektedir.²⁷¹ Sınır ötesini ve geçişleri denetim altına almayan bir devletin iç egemenliğinin de zayıflayacağı söylenebilir.²⁷²

Egemen devlet kendi sınırları içinde mutlak otorite sahibidir ve başka her türlü gücü dışlar. Egemenlik meşruiyet ilkesi yoluyla devletlere bazı haklar ve imtiyazlar edinme imkânı tanır. Yani egemenlik, meşruiyet ilkesi yoluyla kendini koruma, bağımsızlık, eşitlik ve karşılıklı saygı gibi kurumları var eder. Bütün bunların sayesinde, modern uluslararası sistemin anarşik doğasına rağmen, sistemik düzeyde bir düzen devam eder.²⁷³ Devletlerin birbirlerinin egemenlik yetkisine saygı göstermesi ile sorunsuz bir ortam oluşmaktadır.

Uluslararası sistemde merkezi bir hükümet yoktur. Bu nedenle iç siyaset ile uluslararası siyaset arasında çok büyük bir fark vardır. İç siyaset alanında devlet mutlak bir aktör olarak bütün süreçleri belirler. Örneğin insanlar vergi kanunlarının hükümlerine göre devlete vergi verirler. Ancak, bu görünen nedendir. Aslında insanlar bu kanunların arkasında bir devlet var olduğu için vergi verirler. Dış siyasette ise içte olduğu gibi kesin bir nedensellik zinciri yoktur. Karşılıklı güç

²⁶⁹ Bacık, a.g.e. , s. 112

²⁷⁰ Bacık, a.g.e. , s. 128

²⁷¹ Davutoğlu, a.g.e. , s. 4

²⁷² Göztepe, a.g.e. , s. 60

²⁷³ Bacık, a.g.e. , s. 100

dengesi ve diplomasi dışında herkesin kabul edeceği mekanizmalar yoktur.²⁷⁴ Bu durum, iç egemenlik ile dış egemenliğin farkını ortaya koymaktadır.

2. 1. 3. 3. Uluslararası Hukuk Egemenliği

Uluslararası yasal egemenlik doğrudan dış politika ile ilgilidir. Bu egemenlik türü, bir devletin diplomatik tanıma ile tanınmasını ifade eder. Bu egemenlik devletlerin tamamen keyfi ve siyasi olarak verdiği karara bağlı olduğundan, devletlerin neden ve nasıl birbirini tanıdığını açıklayan kurallar söz konusu değildir. Uluslararası hukuksal egemenlik bir kere elde edildiğinde çok zor ihlal edilir.²⁷⁵ Yani, uluslararası hukuk egemenliği devletlerin birbirlerini tanımaya dayalı egemenlik alanıdır.²⁷⁶ Uluslararası hukuk egemenliği sayesinde devletler, diplomatik dokunulmazlıktan yararlanma, anlaşma imzalama ya da uluslararası kuruluşlara üye olma olanağını elde ederler.²⁷⁷ Böylelikle devletler uluslararası alandaki ayrıcalıklardan yararlanmaktadırlar ve karşılıklı taahhütler altına girmektedirler. Bu durum, devletlerin egemenliğinin sınırlanması sonucunu doğurmaktadır.

Egemenlik soyut bir kavram olduğu için değişik anlamlara gelmektedir. Yani, uluslararası sistem içerisinde geçerli olacak bir tanım yapmak mümkün değildir. Egemenlik modern uluslararası sistemin kendisi gibi toplumsal olarak kurgulanır. Bu nedenle egemenlik hiçbir zaman değerden arındırılmış değildir, parçası olduğu toplumun değerlerini yansıtır.²⁷⁸ Uluslararası alanda egemenlik, devletin eşit bir üye olarak sistemin diğer üyelerince tanınması anlamına gelir. Böylece, tanınan devlet dışarıdan gelecek her türlü müdahaleye karşı korunmuş olur. Egemen devlet uluslararası alanda ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkiler bağlamında bütün diğer devletlerle eşit ilişkilerde bulunur. İç politikada olduğu gibi dış politikada da devletler egemenliğin ihlaline karşıdır.²⁷⁹

²⁷⁴ Bacık, a.g.e. , s. 94, 95

²⁷⁵ Bacık, a.g.e. , s. 129

²⁷⁶ Davutoğlu, a.g.e. , s. 4

²⁷⁷ Göztepe, a.g.e. , s. 59

²⁷⁸ Bacık, a.g.e. , s. 79, 80

²⁷⁹ Bacık, a.g.e. , s. 92

Kuveyt 2 Ağustos 1990 tarihinde Saddam Hüseyin askerleri tarafından işgal edildi ve Irak'ın on dokuzuncu vilayeti olarak ilan edildi. Böylelikle egemen bir devlet kısa süre içinde bir vilayete dönüştürülmüş oldu. Daha sonra Bağdat yönetimi Kuveyt'teki diplomatik ofisleri gereksiz bularak bunların kapatılmasını emretti. Bunun yapılmasındaki amaç, Kuveyt'in egemen bir devlet olarak tanınmasını tamamen engellemektir. Irak, yaptıklarını meşrulaştırmak için tarihsel olarak hiçbir zaman Kuveyt diye bir devletin olmadığı tezini ortaya atmıştır. İşgal edildiği halde uluslararası toplumca Kuveyt'in egemenliği tanınmaya devam etmiştir. Bu durum egemenliğin bazen olup bitenlerden bağımsız bir şekilde, siyasi ve sosyal bir kurgu olarak varlığını sürdürdüğünü gösterir. Ülkenin işgal edilip yabancı bir rejimin denetimi altında bulunması, meşru hükümetin kaçıp gitmesi gibi birçok olaya rağmen Kuveyt'in egemenliği uluslararası sistem içinde sürmüştür. Neredeyse hiçbir ülke Irak'ın taleplerini kabul etmemiştir ve Irak'ın Kuveyt'te kurduğu fiili rejim sadece iki yüz on gün sürmüştür.²⁸⁰

2. 1. 3. 4. Westfalyan Egemenlik

Westfalyan egemenlik “müdahalenin reddi” ilkesinin yansımasıdır. Yani hiçbir dış aktörün bir devletin içişlerine karışamayacağı, bütün diğer aktörlerin reddi temel kuraldır. Irak örneğinde olduğu gibi bir devlet diğer bir devletin uluslararası hukuksal egemenliğini ihlal etmeden, o devletin Westfalyan egemenliğini ihlal edebilir.²⁸¹ Yani Westfalyan egemenlik, dış aktörlerin iç otorite düzenine müdahale edememesi anlamına gelmektedir.²⁸² Diğer bir ifadeyle, Westfalyan egemenlik, dış iktidarlardan bağımsız olma yeteneği, diğer iktidarların ülke içinde dışlanması halidir.²⁸³

Egemenliğin ihlali sadece savaşlarla ve saldırılarla olmaz. Devletin kendi içinde inşa ettiği kurumların, sınırların ya da kuralların ihlali de egemenlik krizidir. Yani egemenlik krizi hem iç hem de dış sınırlar açısından söz konusu olabilir. Örneğin, insanları arabalarını çizmekle tehdit ederek onlardan zorla para

²⁸⁰ Bacık, a.g.e. , s. 76, 77

²⁸¹ Bacık, a.g.e. , s. 128, 129

²⁸² Davutoğlu, a.g.e. , s. 4

²⁸³ Göztepe, a.g.e. , s. 59

alan otopark mafyasının var olması tipik bir egemenlik krizidir.²⁸⁴ Bir devletin kendi içinde yaşadığı kargaşa ortamı da egemenlik sorunu olarak ifade edilebilir. İsyandar, terörist saldırılar, etnik sorunlar bu duruma örnek olarak verilebilir.

Egemenlik Westfalya ile ortaya çıkan modern uluslararası sistemin temel kurumudur.²⁸⁵ Westfalyan Devrimi ile egemen devlet ve egemen devlete ait özellikler ortaya çıkmıştır.²⁸⁶ Westfalya Anlaşması ile birlikte otorite ve sınır arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur. Devletin fiili gücünün ulaştığı alanları belirleyen bir sınır kavramı gelişmiştir. Bu, evrensel ahlak ve hukuk ilkelerinin sınır ötesi geçerliliklerinin kabul edilmesine uygundur. Bu sınır, devletin otorite kullanımı ile ulusal egemenlik alanlarını ayıran kesin bir hat olarak görülmüştür. Bu durum, Westfalya Anlaşması ile birlikte ulus devlet ile egemenlik alanı arasındaki kaçınılmaz bağımlılık ilkesinin en açık şekilde ortaya konmasını sağlamıştır.²⁸⁷

2003 yılında Irak ABD tarafından işgal edilmiştir ve Irak yönetimi ABD güçleri tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır. Irak'ın devlet başkanı da dâhil bütün üst düzey yöneticileri tutuklanmıştır. Böylece Irak'ta birbirini tanımayan farklı siyasal aktörler ve bölgeler ortaya çıkmıştır. Bu aktörler ülkenin belirli bölgelerini yönetmeye başlamışlardır ve böylece ülkede kargaşa ortamı yaşanmaya başlamıştır. Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği diğer ülkeler tarafından tanınmaya devam etmiştir. BM'nin 1511 numaralı kararı üzerine dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell; Irak'ın egemenliğini tamamen yeniden yapılandırmak ve sonra bunu Irak halkına uygun yöntemlerle teslim etmek, anayasal zemin üzerinde halkın kendi yöneticilerini özgür seçimle işbaşına getirmek arzusuna katkıda bulunmak amacıyla Irak'a girdiklerini belirtmiştir. Bu ifade çelişkilidir çünkü ABD'nin Irak'ı işgali, Irak'ın egemenliğini ihlal ettiğini açıkça göstermektedir. Bir ülkenin egemenliğini işgal yoluyla ortadan kaldıran bir başka ülkenin, bu egemenliği yeniden yapılandırması pek sağlıklı sonuçlar doğurmayacaktır. Nitekim Irak yönetiminin ülkedeki kontrolü sona erince anarşik olayların baş göstermesi bunun en açık göstergesidir.²⁸⁸

²⁸⁴ Bacık, a.g.e. , s. 130

²⁸⁵ Bacık, a.g.e. , s. 76

²⁸⁶ Bacık, a.g.e. , s. 71

²⁸⁷ Davutoğlu, a.g.e. , s. 3

²⁸⁸ Bacık, a.g.e. , s. 77, 78

ABD ve Norveç gibi gelişmiş bazı ülkelerde egemenlik türlü şekillerde ihlal edilebilir olarak kurgulanmıştır. Ürdün ve Kuveyt gibi ülkelerde de merkezi yönetimin hiç istememesine rağmen egemenlik ihlalleri vardır. Batı’da merkezi hükümetlerin rızası ile egemenlik ihlalleri gerçekleşir. Örneğin pek çok AB ülkesi kendi rızaları ile merkez bankalarını ortadan kaldırarak ekonomik egemenliklerinden bazı alanlarda isteyerek vazgeçmişlerdir. Buradan hareketle, egemenliğin belirli alanlarda egemenlik ihlallerine izin verecek şekilde kurgulanabileceğini söyleyebiliriz. Orta Doğu’daki egemenlik krizleri ise mevcut yönetimlerin istemesine rağmen gerçekleşmektedir. Bu durum, Orta Doğu’daki mevcut siyasal yönetimlerin yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Avrupalı ülkeler ise yeni ulusal ve uluslar arası kamusal alanlar oluşturarak Westfalyan düzenden büyük ölçüde ayrılmışlardır.²⁸⁹ Westfalya Barışı ile Avrupa, sınırları birbirinden iyice ayrılmış, egemen ve ülkesel devletlerarasında paylaşılmıştır.²⁹⁰

2. 2. Klasik Egemenlik Anlayışı Yerine Sınırlı Egemenlik Anlayışının Kullanılmasını Zorunlu Kılan Durumlar

Devlet, toplumdaki tüm güç merkezlerinden bağımsız ve onların üstünde bir otoritedir. Bu durum, devletin sınırsız güç kullanma yetkisine sahip olduğu anlamına gelmemelidir. Egemenlik, siyasal otoriteyi belli bir hukuksal zemine oturtmaya ve görev çerçevesini hukuka dayalı bir şekilde oluşturmaya çalışan bir kavram olduğundan, siyasal toplumda bir ya da bir grup insanın sınırsız iktidarına karşı çıkar.²⁹¹ Toplumdaki düzenin sağlanıp keyfiliğin önlenmesi için de bu karşı çıkmanın olması gerekmektedir. Demokratik bir ortamın yaratılması noktasında sınırlı bir iktidar anlayışının varlığı şarttır.

Bodin, Hobbes ve Rousseau tarafından geliştirilen klasik egemenlik anlayışı uygulamada Fransız Devrimi ile önemli bir gelişim sağlamıştır. Klasik egemenlik denilince akla ilk gelen şeyin, egemenliğin “mutlak” ya da “sınırsız” niteliği olduğundan klasik egemenlik anlayışı, bazı noktalarda günümüzde ciddi

²⁸⁹ Bacık, a.g.e. , s. 92, 93

²⁹⁰ Bacık, a.g.e. , s. 97

²⁹¹ Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, s. 156

eleştirilerin odağı olmaktadır. Günümüzde bireyin devlet karşısında korunması ve bazı güvencelere kavuşturulması gerektiğinden, devlet yönetimi; demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi temel değerlerle uyumlu hale dönüşmüştür. Üstelik bireyin özgürlüğü iç hukukta kendi devleti tarafından korunamazsa birey, uluslararası alandaki mekanizmalara başvurabilecektir.²⁹² Kısacası; hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ilkesi, federal devlet, insan hakları ve uluslararası sözleşmeler ve kuruluşlar egemenliği değişime ve dönüşüme uğratmışlardır.²⁹³ Bu değişim ve dönüşüm sürecinde egemenlik yetkisi, demokrasinin gerekleri doğrultusunda sınırlı bir içerik kazanmıştır.

Machiavelli, Hobbes ve Rousseau'nun meşruiyet anlayışında, günümüz demokratik meşruiyet anlayışının en önemli ilkesi olan siyasal iktidarın sınırlanması gerekliliğini bulamayız.²⁹⁴ Egemenliğin mutlak, sınırsız, bölünmez, tek, klasik özelliklerine zaman içinde ciddi eleştiriler yapılmıştır. Egemenliğin bu özellikleri ayrıca, modern siyasi gelişmeler karşısında ciddi anlam kaybına uğramıştır. Egemenliğin klasik anlayışına sistematik eleştiriler yapan L. Duguit G. Burdeau olmuştur. İki yazar da, devletin hukuki kişiliği ve gücü hakkında kabul gören eleştirilerde bulunmuşlardır. Günümüzde devletin egemenlik anlayışı teorik olarak değerini korumaktadır ancak birçok hukuki ve fiili sınırlamalara uğramıştır ve dolayısıyla eski mutlak, bölünmez, en üstün olma özelliklerini kaybetmiştir. Artık hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, uluslararası kuruluşlardan gelen sınırlamalar, insan hakları gibi kavramlar tartışılmaktadır. Bunlar karşısında egemenliğin yeni ve modern anlamı şekillenmektedir.²⁹⁵

2. 2. 1. Hukuk Devleti

Hukuk devleti, devlet örgütlenmesinin dayandığı temel ilkelere biridir ve siyasal iktidarın sınırlanmasına hizmet etmektedir. Hukuk devletinin amacı, keyfi gücün yarattığı tehlikeyi asgariye indirmektir. Yani, devletin hukukla bağlı olması ve yönetimde keyfiliğin yerine kuralların egemen olması esastır.²⁹⁶ Hukuk

²⁹² Hakyemez, a.g.e. , s. 104

²⁹³ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 24

²⁹⁴ Çetin, a.g.e. , s. 79

²⁹⁵ Özer, a.g.e. , s. 2, 3

²⁹⁶ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 113

devleti, yönetilenlere hukuk güvenliği sağlayan, adaletli bir hukuk sisteminin olduğu devlettir. Böyle bir devlette, devletin ve hükümetin yaptığı işlemlerin hukukun üstünlüğüne dayanması gerekmektedir.²⁹⁷ Böylelikle vatandaşların güven duyduğu bir devlet ortaya çıkacaktır.

Hukuk devleti, egemenliği hukukla sınırlandırarak bireyin hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktadır. Hukuk devleti, klasik egemenlik anlayışı ile bağdaşmaz çünkü hukuk devletinin olduğu yerde mutlak ve sınırsız bir iktidardan söz edilemez. Asıl olması gereken, hukukun üstünlüğüdür.²⁹⁸ Çünkü hukuk devleti ilkesine göre, devlet ancak hukuk çerçevesinde vardır, hukukun ötesinde bir devlet olamaz. Ancak klasik egemenlik anlayışı, devletin gücünü sınırsız saymakta ve onun hukuk yaratabilme gücünü de hukukun önüne koymaktadır. Ayrıca egemenlik devlete, yasalarla kendi yetki alanını istediği gibi belirleyebilme yetkisi vermektedir. Oysa hukuk devleti, egemen devletin yasallığını değil, hukukun devlet üzerindeki egemenliğini savunmaktadır.²⁹⁹

Hukuk devleti ilkesi, bireyin özgürlüğünü yönetenlere karşı koruma noktasında en önemli güvencedir. Bu ilkenin gereği olarak, devlet yönetimi ile ilgili konulmuş kurallara yönetilenlerle birlikte yönetenler de uymak zorundadır. Ayrıca, yönetenlerin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olması gerekmektedir. Hukuka aykırı bir işlem ya da eylemin gerçekleşmesi durumunda bunu cezalandıracak olan adil bir yargı düzeninin varlığı da hukuk devletinin gereklerindedir. Bu şekilde herkesin hukuk güvenliği sağlanmış olmaktadır.³⁰⁰ Anayasalarda yönetilenlerin haklarının güvence altına alınması, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, idarenin yargı denetimine tabi olması, kuvvetler ayrılığı ilkesinin yer alması hukuk devletinin hukuki temellerini oluşturur.³⁰¹ Böylelikle bireyler hukuk devletinde bütün hak arama yollarından yararlanıp özgürlüklerini koruyabileceklerdir.

Devlet, insani gerekliliklerden, toplumun ihtiyaç ve amaçlarından hareketle oluşturulur. Hukuk devletini oluşturan, devletin zor kullanma tekeli ya da egemenlik değildir. Hukuk devletinde, güçlü olanın haklı olması gibi bir durum söz

²⁹⁷ Kaplan, a.g.e. , s. 269

²⁹⁸ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 130-132

²⁹⁹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 115

³⁰⁰ Hakyemez, a.g.e. , s. 106

³⁰¹ Kaplan, a.g.e. , s. 269

konusu değildir. Hukuk devletinde, sahip olunan güç ancak haklı ve meşru amaçlar için kullanılabilir. Devleti, hukuk yaratma gücü anlamında egemenlikle tanımlamak hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmaz. Egemenlik kavramı, hukuku devlet iktidarı karşısında ikincil ve bağımlı hale getirir. Çünkü egemenlik, toplum üzerinde dilenildiği gibi tasarrufta bulunma ve dilediğini hukuk yapma yetkisi olarak anlaşılır. Oysa hukuk devleti hukuka bağlı olan devlettir ve bu anlamda hukuk devleti çağdaş bir değer ise, egemenlik çağ dışıdır.³⁰² Kanaatimizce, egemenlik çağ dışı değildir. Egemenlik bir devlette düzenin sağlanması açısından mutlaka olması gereken bir unsurdur. Önemli olan egemenliği kullanırken özgürlüklerin korunması çerçevesinde hareket edilmesidir.

Hukuk devleti ilkesi, çağdaş demokrasilerde özgürlükçü düzenin gerçekleşmesini güvence altına alan araçlardan biridir. Bu nedenle, klasik egemenlik anlayışı ile çelişir. Hukuk devleti, yönetenlerin hukukla bağlı olduğu esasını içerir ve yurttaşlara hukuk güvenliği sağlamayı temel amaç edinir. Bu nedenle, devlet içinde herhangi bir organın mutlak ve sınırsız yetkilere sahip olması düşüncesine karşıdır. Bodin'in "egemenlik, yurttaşların, uyrukların ve hukukun üstünde olan üstün bir kuvvettir" sözü, hukukun üstünde bir güç kabul etmeyen, hukukun üstünlüğünü temel alan çağdaş demokrasi anlayışı ve hukuk devleti ilkesi ile taban tabana zıt bir ifadedir.³⁰³

Demokratik bir hukuk devletinden söz edilebilmesi için özgürlükleri sarsmadan, özüne dokunmadan düzenleyen ve sınırlayan bir siyasal iktidarın olması gerekir. Demokratik hukuk devletinin olduğu yerde çoğulculuk içinde diyalog ve uzlaşma sağlanmaktadır. Demokratik hukuk devleti ayrıca, özgürlükler ile otorite arasındaki dengeyi kuran ve koruyan bir rejimdir.³⁰⁴ Hukuk devletinde çoğunluğun kararı ile oluşan devlet-millet iradesine, herkes bağlı olmak zorundadır. Devlet-millet iradesinin oluşumuna katkıda bulunmamış olanlar da buna dâhildir.³⁰⁵

Hukuk devletinin olduğu yerde siyasal güç sağlama hırsından uzak, yüksek siyasal ahlak sahibi kişiler yönetimde olmalıdır. Yüksek siyasal ahlak sahibi

³⁰² Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 4. Baskı, Ankara : Liberte Yayınları, 2003, s. 164, 165

³⁰³ Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", *AYD*, Cilt : 20, 2003, s. 254

³⁰⁴ Kaplan, a.g.e. , s. 268

³⁰⁵ Kaplan, a.g.e. , s. 270

kişiler devlet içerisinde özgürlükler ile otorite arasındaki dengeyi sağlayabilen kişilerdir. Bu kişiler, demokratik hukuk devletini korumak ve devamlılığını sağlamakla yükümlüdürler.³⁰⁶ Özgürlükle otorite arasındaki dengenin korunması hukuk devletinde esas olan noktadır. Burada dengeden kastedilen sınırsız özgürlük anlayışının olmaması gerektiğidir. Yani özgürlüklerin ve sahip olunan gücün aşırıya kaçmadan belirli bir düzeyde tutulması gerekir. Çünkü sınırsız özgürlük anlayışının olduğu yerde kargaşa ve çatışma ortamı başlar.

Hukuk devleti, varlığını korumak ve kendisine karşı olan güveni devam ettirmek için kamu güvenliğine ve kamu düzenine yönelik terörist saldırılara karşı mücadele etmek zorundadır. Hukuk devleti ayrıca, otoritesini korumak için gereken hukuk kurallarını yasalaştırmalı ve yürürlüğe koymalıdır.³⁰⁷ Hukuk devletinde hukuk kuralları ne kadar etkin ve doğru bir şekilde kullanılırsa insanlar da o derece devlete güven duyarlar ve meşruiyetini sorgulamazlar.

Herhangi bir organın ya da kişinin mutlak ve sınırsız yetkilere sahip olması hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmaz.³⁰⁸ Geçmişte irsiyet esasına dayanarak yönetimi kullanan kralların sorumsuzluğu nasıl hukuk devleti ile bağdaşmıyorsa, benzer şekilde günümüzde seçim gibi demokratik bir yöntemle göreve gelmiş olsa dahi, sorumsuz konumda bulunan yöneticilerin durumu da hukuk devleti ile bağdaşmaz. Bu durum, hukuk devletinde yetkili konumda bulunan kişilerin mutlaka sorumlu olması gerekliliğinin bir sonucu olarak görülmelidir.³⁰⁹

Bir devletin hukuk devleti olabilmesi için bireyin devlet karşısında sahip olduğu hak ve özgürlüklerinin anayasada güvenceli bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Keyfi yönetimi ortadan kaldırmakla, hukuk devletinde bireylerin özgürlüklerine yönelik önemli bir güvence getirilmiş olmaktadır.³¹⁰ Böylelikle bireyler kendilerini yönetenleri sorgulayabilen konumda yer almaktadırlar.

³⁰⁶ Kaplan, a.g.e. , s. 269

³⁰⁷ Kaplan, a.g.e. , s. 271

³⁰⁸ Oktay Uygun, **Federal Devlet**, İstanbul: Çınar Yayınları, 1996, s. 120

³⁰⁹ Hakyemez, a.g.e. , s. 107

³¹⁰ Mustafa Erdoğan, **Anayasa ve Özgürlük**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2002, s. 19

2. 2. 2. Kuvvetler Ayrılığı

Anayasacılık, iktidarın bireysel özgürlük için bir tehdit oluşturmasını engellemesi bakımından özel bir öneme sahiptir. Bu çerçevede, kuvvetler ayrılığı ilkesi, iktidarın kötüye kullanılmasını önlemenin en önemli aracıdır. Bu nedenle bu ilke, devletin üç fonksiyonu olan yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının birbirinden ayrı ve bağımsız organlar tarafından yerine getirilmesini öngörür.³¹¹

Kuvvetler ayrılığı ilkesi ilk kez Montesquieu tarafından ortaya atılmıştır. Montesquieu'ya göre, özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için iktidarın kötüye kullanımını engelleyecek bir düzen gereklidir. Bu da kuvvetler ayrılığıdır ve böylece, gücün gücü sınırlaması ile özgürlük düzeni kurulabilir.³¹² Kuvvetler ayrılığı ilkesi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de yer almıştır. Bu ilkenin amacı, siyasal iktidarın mutlaklığına ve sınırsızlığına karşı, bireyin devlet önünde daha güvenli bir pozisyona sahip olmasıdır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, mutlak monarşinin doğurabileceği sakıncaları ortadan kaldırmak için, devletin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarını birbirinden ayırıp, her birinin kullanımını farklı ellere vermektedir.³¹³

Kuvvetler ayrılığının bir anayasal ilke olarak ortaya çıkışı, Montesquieu'nun 1748'de "Kanunların Ruhunu" adlı yapıtının yayınlanması ile başlar. Bu yapıt, kısa sürede bütün Avrupa'da ve Atlantik ötesinde yankı uyandırmıştır. 18. yüzyıl sonunda başlayıp oldukça hızlı bir gelişme gösteren anayasacılık hareketlerinde, bu yapıt hemen bütün kurucu meclis kürsülerinden adını duyurmayı sürdürmüştür.³¹⁴

Montesquieu'ya göre özgürlükçü bir düzen için iktidarın kötüye kullanılması önlenmelidir. Bunun nasıl olacağını şu şekilde belirtmektedir: Tarihsel deneyimlere bakıldığında, kendisine yetki verilen herkesin, bir sınırla karşılaşmaya kadar, yetkisini kötüye kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir. O nedenle, siyasal sistemi, içinde birtakım sınırlar barındıran bir yapı olarak kurmak gerekmektedir. Bu doğrultuda yasama, yürütme ve yargı yetkisi ayrı ayrı organlara

³¹¹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 16

³¹² Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 133

³¹³ Hakyemez, a.g.e., s. 104

³¹⁴ Cemil Oktay, "Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Anlamı ve Türkiye Örneği", *AYD*, Cilt: 1, 1984, s. 217

verilmelidir. Böylece, organlardan biri yetkisini aşmak isterse, diğer organlar tarafından durdurulabilecektir.³¹⁵

Egemenliğin demokratik niteliği, onun bireye verdiği önemi göstermektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile birlikte, egemenliğin sınırlı anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu sınırlı anlam, bireyin önemini daha fazla vurgulamakta ve bireyin özgürlüğünü daha fazla koruyucu nitelikte olmaktadır. Siyasal iktidarlar, kuvvetler ayrılığı ilkesi sayesinde bireyin özgürlüğünü daha fazla güvence altına almak için çaba sarf etmektedirler.³¹⁶ Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile egemenlik yetkisi sınırlandırılmış olmakta ve birey özgürlükleri korunmaktadır.

Montesquieu tarafından ortaya atılan kuvvetler ayrılığı ilkesini Locke da benimsemiştir. Locke'a göre devletin üstün gücü; yasama, yürütme ve devletlerarasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ile ilgili barış, savaş ve anlaşmalar yapmak yetkisine sahiptir. Yasama ve yürütme yetkileri, bireyin hak ve özgürlüklerinin garantisini sağlamak ve kanunların üstünlüğünün teminatı olmak üzere ayrı ayrı organlara verilmeli ve ayrı ayrı organlar tarafından kullanılmalıdır. Yetkiler aynı organda olursa, kötüye kullanılmaları söz konusu olabilir. Kanunları yapanlar bunlara uymayıp, kendi özel çıkarlarına göre kanunları değiştirebilir ve böylece kendisine kamu yararından ayrı ve halkın amacına aykırı bir çıkar sağlama imkânı elde etmiş olurlar.³¹⁷

Locke'a göre, yasama yetkisi yürütme yetkisine göre daha üstündür ancak keyfi ve sınırsız değildir. Yasama yetkisi için, insanların doğal haklarını, canlarını, mallarını koruma ve savunma gibi bir amaç ve bunlarla sınırlama gibi bir durum söz konusudur. Düşünüre göre, yasama yetkisinin üstün güç oluşunu, insanların hayatları ve çıkarları üzerindeki etkisini keyfi ve sınırsız olarak gösteren bir güç olarak anlamamak gerekir. Locke'a göre, yasama yetkisini kullanan organa karşı halkın direnme hakkı vardır. Yasama yetkisinin belirli organlar tarafından kullanılması, halkın egemen olma niteliğine bir zarar vermez. Yani, yasama yetkisinin belirli organlara verilmesiyle halk, bu yetkiyi kullananları denetleme imkânından kendisini yoksun kılmamıştır.³¹⁸

³¹⁵ Uygun, a.g.e. , s. 253

³¹⁶ Hakyemez, a.g.e. , s. 105

³¹⁷ Okandan, a.g.e. , s. 559, 560

³¹⁸ Okandan, a.g.e. , s. 560, 561

Locke'a göre, yasama yetkisi için geçerli olan görüşler yürütme yetkisi için de söz konusudur. Yürütme organı, yasamanın yaptığı kanunların sınırları içinde, kamunun yararına uygun olarak insanların doğal haklarını koruyacak ve bunlardan faydalanmalarını sağlayacak şekilde hareket etmelidir. Bunlara aykırı hareket ederse, halk yürütme organına karşı gelmek, onu değiştirmek ve cezalandırmak hakkına sahiptir.³¹⁹ Burada da yine halk kendini yönetenleri sorgulayıcı bir konumda yer almaktadır. Halk, egemenliği elinde bulunduran kesim olduğu için vereceği kararlarla organlar üzerinde etkili olabilmektedir.

Gelinen aşama açısından değerlendirildiğinde, devletin yasama, yürütme, yargı fonksiyonları içerisinde, egemenlik yetkilerinin kullanılması noktasında, yasama organının sahip olduğu yetkiler de sınırsız değildir. Parlamento, asli düzenleme yetkisine sahip olduğundan diğer organlardan daha önemlidir. Ancak, kanunları uygulama ve yargılama aşamasında yetki sahibi değildir. Bundan daha önemli olan, günümüzde parlamentonun anayasaya aykırı kanun çıkarmamasıdır. Yani, günümüzde parlamentonun üzerinde anayasa bulunmaktadır. Günümüzde, hukuk devletinin bir gereği olarak, parlamentonun anayasanın üstünlüğü ilkesine uyup uymadığını denetlemek için yargı içerisinde anayasa mahkemesine yer verilmektedir. Bu şekilde, anayasa mahkemesi parlamentonun anayasaya uygun davranmasının gerçek bir yaptırımı olarak belirmektedir.³²⁰

Eğer yargı, yasama ve yürütme ile birleşirse bu, yargının ve özgürlüklerin aleyhine bir durum oluşturur. Özgürlüklerin korunmasında yargının özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Sınırlı bir devletin söz konusu olabilmesi için mahkemelerin tümüyle bağımsız olması gerekir. Anayasa ile getirilen sınırlamaların uygulamada korunabilmesi için mahkemelerin anayasaya aykırı buldukları yasaları geçersiz kılabilmeleri gerekir.³²¹

Mutlak, sınırsız ve bölünmez özelliklerle ifade edilen egemenlik kavramı, feodal dönemden devlet yetkilerinin tek bir merkezde toplandığı mutlak monarşilere geçişin hukuki ve siyasi temellerini oluşturmuştur. Kuvvetler ayrılığı da, mutlak monarşilerin baskıcı düzeninden kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına

³¹⁹ Okandan, a.g.e. , s. 561

³²⁰ Hakyemez, a.g.e. , s. 105, 106

³²¹ Turhan, a.g.e. , s. 17

alındığı liberal demokratik rejimlere geçişin bir simgesi olmuştur.³²² Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi noktasında kuvvetler ayrılığı da önemli bir yere sahip olmuştur.

2. 2. 3. Federal Devlet

Federal devlette, devlet içinde devletler vardır ve bu federe devletlerin birbirleri ile ve federal devletle aralarında hukuksal eşitlik, bağımsızlık ve hiyerarşi gibi konularda önemli sorunlar ve farklılıklar olabilmektedir. Bu nedenle, federal devlet egemenlik noktasında üniter devletten daha farklı bir yapıya sahiptir.³²³ Üniter devlette, devlet içersinde basit bir yapılanma vardır ancak, federal devlette kademeli bir örgütlenme biçimi söz konusudur. Federal devletin içersindeki federe devletlerin her birinde, devletin üç önemli fonksiyonu olan yasama, yürütme ve yargı organları bulunmaktadır. Federe devletlerin haricinde, federal düzeydeki devletin de bu biçimdeki organları vardır. Bu devlet sistemi içindeki bir federe devlette, hem federe devletin yasama organının hem de federal devletin yasama organının çıkardığı kanunlar uygulanmaktadır. Bu nedenle, üniter devletle karşılaştırıldığında, federal devlet sistemi oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklığı giderebilmek için, anayasalarda federal devletin ve federe devletlerin sahip olduğu yetkiler ve sınırları belirtilmeye çalışılır.³²⁴

Federal devlet, egemenliğin tek ve bölünmez olduğu yönündeki klasik egemenlik anlayışını değişime uğratmıştır.³²⁵ Klasik egemenlik anlayışı federal devletlerin varlığı ile çelişmektedir. Buna göre, federal devlet ve bunun içinde bulunan federe devletler egemen değildir çünkü federal devletin iktidarı federe devletlerin varlığı ile federe devletlerin iktidarı ise federal devletlerin varlığı ile sınırlandırılmıştır. Devletin temel kriteri egemenlik olduğunda ABD, Rusya gibi birçok devletin devlet niteliğinde olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.³²⁶

Hakyemez'e göre, federal devlet sistemi klasik egemenlik anlayışı ile bağdaşmasa da, egemenliğin günümüzde kazandığı anlamıyla uyumlu olması

³²² Uygun, a.g.e. , s. 253

³²³ Okandan, a.g.e. , s. 791, 792

³²⁴ Hakyemez, a.g.e. , s. 111

³²⁵ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 139

³²⁶ Teziç, a.g.e. , s. 118

noktasında bir sorun teşkil etmez. Zaten klasik egemenlik anlayışı da günümüz gerekleriyle bağdaşmadığı için dönüşüme uğramıştır. Federal devletin egemenlik açısından meydana getirdiği belirsizlik, kısmen federal devletin kısmen de egemenliğin yanlış değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Egemenliğe bu açıdan bakıldığında, onun geçmişteki klasik niteliğinden oldukça uzaklaştığı görülmektedir. Federal devlet sistemi, egemenliğin günümüzde kazandığı yeni anlam ile bağdaşmaktadır. Yani, günümüzde federal devletler de egemen devlet statüsüne sahiptirler.³²⁷

ABD, devlet yetkilerini federal ve federe devletler arasında paylaşan modeli 1787 Anayasasıyla getirmiştir. Bu model, egemen gücün mutlak ve bölünmez olması esaslarıyla çelişmekteydi. Hatta dönemin yazarları, federal devlet sisteminin egemen devletler kategorisine girmediği sonucuna varmışlardır. Bir devlette tek bir egemen güç olması gerekirken, federal devlette birden çok egemen güç vardı. Bu nedenle bu sistem uzun ömürlü olamazdı. Çünkü birden çok egemen vardı ve düzen, anarşik ortama dönüşürse önlenmesi mümkün değildi. Ancak, federal sistem zamanla istikrarlı bir model olduğunu kanıtlamıştır.³²⁸

2. 2. 4. İnsan Hakları

İnsanın sırf insan olmasından kaynaklanan, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez ve zaman aşımına uğramaz hakları olduğundan bunlar karşısında sınırsız egemenlik anlayışından söz edilemez. “İnsan hakları doktrini” devletin ülkesi üzerindeki egemenliğini sınırlamaktadır. Mutlak, sınırsız ve bölünmez olarak nitelendirilen klasik egemenlik anlayışı, insan hakları doktrini ile çelişmektedir. Devlet, insan haklarını gerektiği kadar sınırlayabilir, asla ihlal edemez. Bu durumda ya devlet bireylerin haklarını dilediği biçimde sınırlayabilir, isterse ortadan kaldırabilir ya da bireysel özgürlükleri keyfi olarak sınırlayamaz. İkinci durumda, devletin mutlak, sınırsız egemenliğinden söz edilemez.³²⁹ Bütün insanlar diğer bütün

³²⁷ Hakyemez, a.g.e. , s. 114

³²⁸ Uygun, a.g.e. , s. 252, 253

³²⁹ Koçak, *Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 139-142

kişi ve kurumlara karşı bu haklara sahiptirler. İnsan hakları, diğer bütün ahlaki, hukuki, siyasi taleplerden önce gelmektedir.³³⁰

Tarihsel gelişim sürecinde, insan hak ve özgürlüklerinin öneminin artmasının bir sonucu olarak egemenliğin mutlak özelliği de sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Egemenin insan haklarını koruması ve bunlara saygılı olması düşüncesinin kökeninde toplum sözleşmesi düşüncesi vardır. Bu anlayışa göre devlet, bireylerin iradesinin ürünü olan yapay bir varlıktır ve sınırsız bir niteliğe sahip olamaz. İnsanlar doğal ortamda yaşarken, değişik endişelerle bu ortamda özgürlüklerini rahatça kullanma imkânına sahip olamayacaklarını anlamışlardır ve bunun sonucunda, insanlar özgürlüklerini sağlayabilecek ve onları güvenli bir ortama kavuşturabilecek devleti oluşturmuşlardır. Bu açıdan egemenlik, modern devletlerde iç düzeni sağlama işlevi görür.³³¹

İnsan hakları, insan onurunun evrenselliğini vurguladığından, insan haklarının gerçekleştirilmesini kendi varlık nedeni olarak görmeyen bir devlet, çağdaş demokratik devlet olarak nitelendirilemez. Bu nedenle insan haklarına bağlı olan çağdaş demokratik devletin sahip olduğu güç, en üstün ve sınırsız güç olamaz.³³² Yani egemenliğin sınırsız ve mutlak oluşu insan haklarının varlık nedeni ile çelişir niteliktedir. Egemenlik yetkisi, gelişen insan hakları anlayışına uygun olarak demokratik değerler etrafında, belirli sınırlar dâhilinde kullanılmalıdır.

İnsan hakları mücadelesi temelde siyasal gücün ya da devlet gücünün sınırlandırılması talebini gerçekleştirmeye çalışan bir mücadeledir. Bunun nedeni, bireyle devlet arasında eşitsiz bir güç ilişkisi bulunmasıdır. Bu nedenle insan hakları, siyasal gücün sınırlanmasına, yani kamusal gücün keyfi kullanımının önlenmesine yoğunlaşmaktadır.³³³ Böylelikle bireylerin özgürlüklerinin zedelenmesi önlenmiş olmaktadır. Devlet vatandaşları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunamamaktadır.

İnsan hakları doktrini, 20. yüzyılda uluslararası bir nitelik kazanmıştır. İnsan hakları uluslararası bir mesele haline gelince, bu durum klasik egemenlik anlayışını değiştirmiştir. 19. yüzyıldaki mutlak ve merkezîyetçi egemenlik anlayışı

³³⁰ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 181

³³¹ Hakyemez, a.g.e. , s. 108, 109

³³² Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 139

³³³ Mehmet Semih GEMALMAZ, *Uluslararası İnsan Haklarının Genel Teorisine Giriş*, İstanbul : Beta Yayınları, 1993, s. 335

yerini, sınırlı ve paylaşılan egemenlik anlayışına bırakmıştır.³³⁴ İlk bakışta, egemenlik ile insan hakları kavramlarının birbiriyle uyuşmadığı düşünülse de, günümüzde insan haklarına verilen önemin bir sonucu olarak, egemenliğin mutlak boyutunun ortadan kalkmasıyla bu iki kavram arasındaki sorun da belli ölçülerde aşılmıştır. Günümüzde devletin meşrulaştırılmasında insan hakları önemli bir ölçüt haline gelmiştir. Egemen devlet artık insan haklarına uyduğu sürece meşru kabul edilecektir.³³⁵

İnsan hakları alanındaki pozitif gelişmelerin başında BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi sayılmalıdır. 2. Dünya Savaşı sonrasında yayınlanan beyanname devletler üzerinde doğrudan bir yaptırım gücüne sahip değildi. Ancak, devletlerin hukuk düzenini etkilemiştir ve egemenliklerini Beyannamede düzenlenen insan hakları ile sınırlayıcı bir etki meydana getirmiştir.³³⁶ Devletler uluslararası alanda insan hakları konusunda yapılan bu tür düzenlemelere uymak zorunda olmuşlardır.

Devlet otoritesinin insan hakları ile sınırlandırılması gerçeği, daha sonra uluslararası toplum tarafından olağan olarak görülmeye başlanmıştır. Bu anlayışın temelinde, pozitif hukukta temel hakların egemenliği sınırlayan haklar olduğu, kişinin onuru ve saygınlığının temel hakların en başta gelen ilkesi olarak kabul edilmesi gerektiği inancı yatmaktadır.³³⁷ İnsan haklarının öneminin uluslararası alanda artmasıyla, devletin egemenlik yetkileri de sınırlandırılmış olmaktadır. Bu konuya en güzel örnek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin getirmiş olduğu "bireysel başvuru hakkı"dır. Bu Sözleşmeye dayanarak, sözleşmeye taraf olan bir devletin ülkesi üzerinde yaşayan bireyin o devleti Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine şikâyet etme hakkı vardır. İlgili birey bunu, Sözleşmede güvence altına alınan haklarından birinin ihlal edilmesi durumunda, iç hukuk yollarını tükettikten sonra yapabilir.³³⁸

Devletlerin vatandaşlarına, kendi egemenlik yetkilerini kullanarak daha iyi insan hakları standardı sağlayabileceği şeklindeki görüş çok fazla doğru

³³⁴ Zühtü Arslan, "AİHS ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler", *Liberal Düşünce*, Sayı 19, s. 109

³³⁵ Hakyemez, a.g.e. , s. 108

³³⁶ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 140

³³⁷ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 140

³³⁸ Hakyemez, a.g.e. , s. 110

değildir. Bu görüş, ulus devletlerin insan haklarını koruması noktasında aşırı iyimser bir görüştür. Oysa bu görüş çoğu zaman insan hakları ihlallerinin gerekçesi olabilmektedir ve böyle bir durumda sorun ulusal boyutta kalabilmektedir. Bu nedenle, insan haklarının uluslararası alana taşınması, bireyin egemen devlete rağmen haklarının korunmasına ve güvence altına alınmasına imkân sağlayabilir. İnsan haklarına uygun bir yönetim sergilemek, klasik egemenlik anlayışı yerine sınırlı egemenlik anlayışının kullanılmasını gerektirmektedir. Günümüzdeki egemenlik anlayışı ile insan hakları arasındaki ilişkiye bakılırsa, bundan ne egemenliğin ne de insan haklarının sınırsız olabileceği sonucunu çıkarmak mümkündür.³³⁹

İnsan hakları, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi belgelerde şekillendirilmiştir ve siyasal liberalizmin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nin ilk üç maddesi siyasal meşruiyetin dayanaklarını belirtmektedir. Bu maddelerde insanların özgür ve eşit oldukları, her siyasal topluluğun amacının doğal hakları korumak olduğu ve egemenliğin kaynağının ulusal irade olduğu vurgulanmaktadır. Locke'un temellendirdiği liberal siyasal düşünce Fransız İnsan Hakları Bildirgesine bu şekilde yansımıştır. Locke sosyal sözleşme tezinde doğa durumundan siyasal topluma geçişin temel nedeninin, doğal hukukun bireye sağladığı temel hak ve özgürlükleri koruma kaygısı olduğunu belirtmiştir.³⁴⁰

1648-1945 dönemi, evrensel insan hakları anlayışının sistemli biçimde ortaya çıktığı ve anayasalara yansıdığı dönemdir. Evrensellik ilkesinin kabul edilmesine rağmen, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar insan hakları her devletin kendi içişi olarak görülmüştür. İnsan haklarının her zaman ve her yerde uygulanmasını sağlayacak uluslar arası ya da küresel örgütlenmelere gidilmemiştir. Devletlerin, insan hakları politikasını, kendi ülkelerindeki kişi ve topluluklar üzerinde tek başına yetkili oldukları, kendi yasalarını ve kurumlarını diledikleri gibi düzenleyebilecekleri kabul edilmiştir.³⁴¹

Çağdaş demokratik devlet, insan haklarının gerçekleştirilmesini kendi varlığının temel nedenlerinden biri olarak kabul eder. Bu nedenle, devlet otoritesine

³³⁹ Hakyemez, a.g.e. , s. 109, 110

³⁴⁰ Zühtü Arslan, "Postmodern Söylem ve İnsan Hakları", AÜSBFD, Cilt: 56, Sayı: 1, 2001, s. 3

³⁴¹ Uygun, a.g.e. , s. 252

önemli bir sınır çizer. Devlet otoritesi mutlak, sınırsız ve bölünmez nitelikte ise, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi bakımından güvenli bir ortam yaratılamaz. İnsan hakları ilkesine dayanan bir devlette, devlet otoritesi her zaman ve her koşulda en üstün otorite olamaz.³⁴² Devlet en üstün otorite konumunda dilediğini yaparsa, insan haklarını ihlal etme olasılığı çok yüksek olacaktır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler, örf ve adetlerin belirlenmesi ya da anlaşmalar yapılması suretiyle hukuk üretmişlerdir. Bu durum, insan haklarını uluslararası hukukun önemli bir parçası haline getirmiştir. Günümüzde artık, insan haklarına ilişkin uluslararası düzeyde emredici normlar oluşturulmuştur. Bu gelişmelerin sonucu olarak, egemenliği, bir devletin kendisine eşit ya da kendisinden üstün hiçbir iradeye bağlı olmadan hareket etme gücü olarak tanımlamak mümkün değildir. Çünkü uluslararası hukukun varlığı, mutlak egemenlik anlayışını reddetmektedir. Devletler, egemenliklerini uluslararası hukukun sınırları içinde kullanmaktadırlar.³⁴³

2. 2. 5. Uluslararası Sözleşmeler ve Uluslararası Kuruluşlar

Orta Çağ'ın sonunda feodal lordlar, krallar, imparator ve türlü aktörlerin iç içe geçmiş yönetim birimlerinin olduğu düzen sona ermiştir. Sınırlarla birbirinden ayrılmış devletler sistemi adım adım ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece, modern anlamda egemenlik kavramı ilk defa ülkesel devletin ortaya çıkması ile hayat bulmuştur. Bu nedenle “uluslararası” kavramı Orta Çağ sonrası dönem için geçerlidir.³⁴⁴

Klasik egemenlik anlayışının sınırsız niteliği, uluslararası ilişkilerin varlığı dikkate alındığında, hiçbir zaman söz konusu edilememiştir. Ancak, Avrupa Birliği'nin kurulması, uzun zamandır kutsallaşan egemenliği ciddi şekilde aşındırmıştır. Ayrıca, günümüzde uluslararası alanda devletler kendi iradeleri ile yapmış oldukları anlaşmalar ile egemenliklerini sınırlandırmaktadır. Bu da devletlerin, egemenliklerinin sınırsız niteliğini ortadan kaldırmaları anlamına gelmektedir. Devletler uluslararası ilişkiler alanında egemen olarak, kendilerine

³⁴² Uygun, a.g.e. , s. 255

³⁴³ Uygun, a.g.e. , s. 260

³⁴⁴ Bacık, a.g.e. , s. 97

uluslararası hukuk tarafından tanınmış olan yetkilerini serbestçe kullanabilme gücüne sahip olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, günümüzde ulus devletler eski önemini kaybetmektedir. Ulusal sınırlar, değişik nedenlerle dış dünyaya açılmak zorunda kalmaktadır ve onunla etkileşim içersine girmektedir.³⁴⁵

Egemen devletler uluslararası arenada Westphalia Anlaşması (1648) ile yer almışlardır. Ancak, bu anlaşmadan önce 1635 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Fransa Kralı 1. François'e verilen kapitülasyonlar uluslararası hukukta devletlerarası ilişkilerin yeni bir gelişimi olarak görülmektedir.³⁴⁶ Devletler arasındaki ilişkilerin zorunluluğu egemenlik yetkisinin sınırlanmasını gerektirmiştir.

Westphalya anlaşması sonrasında uluslararası toplumda egemenlik yetkilerine sınır getiren önemli gelişmeler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na kadar kuramsal olarak devletin egemenliği dış ilişkilerde sınırsızdı. Ancak daha sonra uluslararası alanda kurulan örgütlerle, devletlerin egemenliğine sınırlamalar getirilmiştir. Bu örgütlerden en önemlisi Milletler Cemiyetidir. Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu, klasik egemenlik anlayışının değişimi konusunda bir dönüşümü ifade etmektedir. Milletler Cemiyeti, kararlarında oybirliğini esas almıştır. Bu da, devletin kendi egemenliğine kendi iradesi ile sınır koyabilmesi anlamına gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM örgütünün kurulmasıyla kararlar oy çokluğu ile alınmaya başlanmıştır. Bu durum da, egemen devletin kendi egemenliğini diğer devletlerin iradeleriyle sınırlandırması anlamına gelmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin "veto" yetkisine sahip olması da diğer devletlerin egemenliklerinin geçersiz kılınması anlamına gelmektedir. Yani, bu veto yetkisi ile devletlerin egemen eşitliği ilkesi sınırlandırılmıştır.³⁴⁷

Devletler uluslararası alanda örgütler kurarak, belli konularda egemenliklerini kısıtlama yoluna gitmektedirler. Kurulan her uluslararası örgütün özel bir amacı vardır. Örgüt, bu amacı gerçekleştirmek için, kendisini oluşturan devletlerin bu alandaki egemenliklerini kısıtlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası alanda devletlerin egemenliklerinin iki taraftan sınırlandırıldığını görmekteyiz. Birinci olarak, klasik uluslararası kuruluşlar tarafından; ikinci olarak ise, ulusalüstü (supranational) kuruluşlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Devletlerin

³⁴⁵ Hakyemez, a.g.e. , s. 114

³⁴⁶ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 142

³⁴⁷ Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, s. 143-145

egemenliği ulusalüstü örgütlerde daha fazla sınırlanmaktadır. Örneğin, bir ulusalüstü kuruluş olan Avrupa Birliğinde egemenlik sınırlaması, hem Birlik hukukuna uyma yükümlülüğünü doğurmakta; hem de birlik hukukuna aykırı yeni kanunların üye devletlerin parlamentosu tarafından yapılmamasını gerektirmektedir. Böylece, gerekli olduğuunda üye devletlerin yasama, yürütme, yargı organlarının yetkileri Birlik organlarına verilmiş olmaktadır.³⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrasında “sivil toplum” , egemenlik anlayışını siyasal anlamda değiştirmiştir ve dolaylı yoldan sınırlandırmıştır. Dar anlamda sivil toplum, devlet egemenliği üzerinde bir güce sahip değildir. Ancak, sivil toplum kuruluşlarının devlet egemenliği üzerindeki dolaylı sınırlayıcı rolü görmezlikten gelinememektedir.³⁴⁹ Sivil toplum kuruluşları devleti yönetenler üzerinde etki yaratmaktadır ve dolayısıyla, egemenliğin kullanımında da kısıtlamalara gidilmesine neden olmaktadır.

Klasik egemenlik anlayışı hem iç egemenlik hem de dış egemenlik yönünden büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Devletler birbirleriyle ilişkiler geliştirir, ittifaklar yapar, anlaşmalar imzalarlar. Bu nedenle, devletler birbirlerinden ayrı olarak var olamazlar. Her devletin diğerleriyle ilişki içinde bulunması zorunluluğu, devletlerarası ilişkileri düzenleyen bazı kuralların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Uluslararası hukuk, devletin dış egemenliğini sınırlayan bir alan olarak gelişmiştir. Devletler, başlıca ekonomik, askeri ve siyasal nedenlerle Avrupa Birliği, NATO, Amerikan Devletleri Örgütü gibi ulusüstü ya da uluslararası kuruluşlara üye olarak, bu kuruluşların alacakları kararları yerine getireceklerini taahhüt etmektedir. Ayrıca devletler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Sözleşmesi gibi belgeleri imzalayarak, bu sözleşmelerde belirtilen ilkelere uyma yükümlülüğu altına girmektedir. Devletler, uluslar arası kuruluşlara üye olup ve uluslar arası anlaşmaları imzalayarak, sınırsız egemenlik anlayışına sahip olmadıklarını göstermektedirler. Yani, devletlerin egemenliklerini kendi iradeleri ile sınırlandırmaları, egemenliğin mutlak ve bölünmez niteliğini ortadan kaldırmaları söz konusudur.³⁵⁰

³⁴⁸ Hakyemez, a.g.e. , s. 116

³⁴⁹ Koçak, Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi, s. 146

³⁵⁰ Uygun, a.g.e. , s. 255, 256

Devletlerarası ve devletler üstü kuruluşların çoğaldığı bir dünyada ulusal egemenlik kavramı demokratik gelişmelerle birlikte yaygınlaşmış ve sağlamlaşmakta ve olgunlaşmaktadır. Başka bir deyişle, ulusal egemenlik kavramına karşı çıkacak veya karşına konulacak başka egemenliklerin ona üstün gelip, onunla denk olabilmeleri için, en az onun kadar yaygın, sağlam ve olgunlaşmış olmaları gerekir. Oysa uluslar arası alanda durum farklıdır.³⁵¹

2. 2. 6. Küreselleşme ile Birlikte Egemenliğe Getirilen Sınırlamalar

1970li yıllarda küreselleşme tartışmalarının başlaması ile birlikte, ulus devlet anlayışının dünya genelinde yaşanan küresel gelişme ve değişimlerin etkisiyle zayıfladığı inancı hakim olmaya başlamıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte, teknolojik alanda gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle küresel düzeyde karar alabilme yetisine sahip ulus ötesi örgütler kurulmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında, ulus devletin küresel ölçekte etkisini yitirdiği görüşü yaygın hale gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte ulus devletin etkisini yitirdiğine yönelik yaklaşımların temel argümanı, ulus ötesi örgütlerin küresel anlamda karar alabilme kabiliyetlerine karşılık devletlerin kendi ulusal kararlarını dahi alma gücünü kaybettikleri şeklindedir.³⁵²

Siyasal anlamda ortaya çıkan küresel gelişmeler, ulus devletlerin sorun çözme mercii olma özelliklerini kaybetmeleri durumunu ortaya çıkarmıştır. Küresel sorunların çözüm yerleri daha çok uluslar arası örgütler ve siyasal anlamda sağlanan devletler üstü birlikler olmuştur. Bu gelişmeler, ulus devletin bağımsız bir siyasal birim olma niteliğini yitirdiğine kanıt olarak gösterilmektedir. Bu da, ulus devletin küreselleşmeye bağlı olarak aşındığına ilişkin yaklaşımların temel argümanı ve kanıtı haline gelmiştir.³⁵³ Ulus devlet küreselleşmenin etkisiyle egemenlik yetkisinde bir takım aşınmalar yaşamıştır ancak etkisini yitirmemiştir.

³⁵¹ Mümtaz Soysal, "Değişen egemenlik ve Meşruluk", AYD, Cilt: 20, 2003, s. 173

³⁵² Çetin, a.g.e., s. 177, 178

³⁵³ Çetin, a.g.e., s. 181

2. 2. 6. 1. Küreselleşmenin Tanımı

Bir tanıma göre küreselleşme, başta iletişim olmak üzere, insani etkileşimin çeşitli şekillerinin, uluslararasıdaki coğrafi sınırların önemini yitirmesine yol açacak şekilde, dünya genelinde hızla yayılması ve bunun sonucunda insani gündem ve ilgilerin dünyalaşması sürecidir.³⁵⁴

Küreselleşme, ekonomiden kültüre, pek çok alandaki köklü değişim ile ilgili olmakla birlikte, küreselleşme tartışmalarının ilişkili olduğu temel kavram devlet olarak belirmektedir. Toplular arasındaki bağlantılar ve etkileşimler, devletlerin işleyişlerinde, kontrol kapasitelerinde ve davranış tarzlarında önemli değişimlere yol açmaktadırlar. Bu bağlamda, sözü edilen ilişkiler çerçevesinde küreselleşme, öncelikle, ulusal devletin tartışıldığı ve yeniden şekillendirildiği bir süreç olarak belirmektedir.³⁵⁵ Küreselleşmenin ulus devletin varlığını tehdit eden bir durum olduğu ortaya konulmaktadır.

Küreselleşme, dünya üzerindeki tüm devletleri ve ulusları kapsamaktadır ve bunların tümünün içinde eşit koşullarda yer aldığı bir süreci oluşturmaktadır. Küreselleşme böylece, dünyada yaşayan bütün insanların ortak bir kaderi paylaştığını, politik, ekonomik, kültürel ilişkilerin tek bir dünya devleti oluşturmaya doğru gittiğini vurgular. Bu süreç, insanlığı, ulusal sınırların kalktığı, politik açıdan egemenlik çatışmalarının olmadığı bir dünyaya götürmektedir.³⁵⁶

Küreselleşme tanımlarında genellikle ekonomik boyut ön plana çıkmaktadır ancak, küreselleşmenin sadece bu boyutla sınırlı olduğu kesinlikle söylenemez. Küreselleşme sürecinin siyasal, kültürel, teknolojik çevresel gibi boyutları da vardır. Örneğin, teknolojik boyut küreselleşme açısından çok önemlidir.³⁵⁷ Çalışmanın kapsamı bağlamında, küreselleşmenin daha çok siyasal boyutu ön plana çıkarılmaktadır.

³⁵⁴ Mustafa Erdoğan, "Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 25, 2002, s. 53

³⁵⁵ Sunay, a.g.e. , s. 123

³⁵⁶ Gülten Demir, "Küreselleşme Üzerine", *AÜSBFD*, Cilt: 56, Sayı: 1, 2001, s. 75

³⁵⁷ Hakyemez, a.g.e. , s. 201

2. 2. 6. 2. Küreselleşme ve Egemenlik İlişkisi

Küreselleşme olgusu ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda özellikle son yıllarda etkisini hızla artıran önemli bir gelişmedir. Günümüzde dünyanın her kesimi, her türlü bilimsel disiplin ve bütün iş alanları, kısacası insana dair her konu, küreselleşme sonucunda şekil değiştirir bir konuma gelmiştir. Bu süreçte en önemli değişimi yaşayan unsurlardan biri de ulus devlet ve ulus devletin egemenliği olmuştur.³⁵⁸ Küreselleşmenin yarattığı dönüşüm egemenlik yetkisinin dönüşümü ile paralel çizgide gelişmiştir. Yaşanan teknolojik, siyasal, bilimsel v.s. gelişmeler egemenlik yetkisinin sınırlanmasını zorunlu kılmıştır.

Küreselleşme sürecinde ulus devletlerin egemenliklerini belirleyen en önemli unsurlardan birisi katılım denetim ilişkisinin yönüdür. Uluslar arası örgütler, bir taraftan katılımı teşvik etmektedirler, diğer taraftan ise ciddi bir denetim mekanizması oluşturmaktadırlar. Çoğunlukla bu denetim mekanizması ulus devlet yapısını esnetmektedir. Diğer taraftan, ulus devletler, katılım ile denetim arasında denge kuramadıklarında, egemenlik alanlarının daraldığını hissetmektedirler. Örneğin, BM siyasal anlamda katılımcı bir yapıdadır. Ancak, BM içindeki beş daimi üye daha fazla katılımında bulunmaktadır. Bu üyeler, daha çok katıldıkları için daha çok denetleme hakkına sahip olurlar. Diğer ülkeler, bu beş ülkenin özel konumu dolayısıyla artık sadece katılan değil, aynı zamanda denetlenen ülkeler konumuna düşmektedirler.³⁵⁹

Küreselleşme, devletin egemenlik kavramını temelden sarsan bir nitelik taşımaktadır. Küreselleşme ile birlikte devletler artık kanun koyucu olarak eskisi kadar bağımsız değillerdir. Günümüzde pek çok devlet, iç hukukunu küresel standartlara uydurmak kaygısı içinde bulunmaktadır. Özellikle insan hakları ve demokrasi alanları söz konusu olduğunda bu durum, daha da hızlanmaktadır.³⁶⁰ Bu noktada devletler uluslar arası alandaki sözleşmelere taraf olup belirli taahhütler altına girmektedirler ve böylelikle egemenlik yetkilerini sınırlandırmaktadırlar.

³⁵⁸ Kemal Cebeci, "Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 71, s. 23

³⁵⁹ Davutoğlu, a.g.e., s. 8

³⁶⁰ Nihat Bulut, "Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?", *AÜHFİD*, Cilt: 52, Sayı: 2, 2003, s. 186, 187

Küreselleşme ile birlikte bireysel, yerel, küresel taleplerin hepsinin en önemli hedefi ulus devlet olarak görülmektedir ve kim neyi talep ediyorsa öncelikli muhatabı ulus devlet olmaktadır. Birkaç yüzyıl içinde geçirdiği değişimde ulus devletin edindiği güç ve vatandaşlarına sunmuş olduğu hizmetler ona çok önemli meşruiyet temelleri oluşturmaktaydı. Ancak, değişen dünyada yaşanan gelişmeler ulus devletin gücünün ve meşruiyetinin aşınmakta olduğu izlenimini vermektedir.³⁶¹

Son yıllarda yoğunluk kazanan küreselleşme tartışmalarında ulus devletin merkezi bir konumda yer almasının nedenlerinden biri siyasal meşruiyetin sorunsallaştırılmış olmasıdır. Küresel ortamdaki küresel ve yerel güçler ulus devletin geleneksel birçok işlevini sınırlandırmaya ve bazen de onun yerine geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla ulus devlet, yükselen yeni taleplerin önünde geleneksel haliyle bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Örneğin, etnik veya dini temeldeki yerel, kültürel özelliklerin bireylerin kimliklerinde daha gösterişli bir yer elde etmeleri, ulusal kimliğin önemini ikinci plana itmeye başlamıştır.³⁶²

Demokrasi, klasik ulus devlet modeline meşruiyet temeli hazırlayan bir konumda görülmektedir. Demokraside bireyler kendi kaderleri hakkında kamu alanındaki karar verme sürecine katılmaktadırlar. Modern dönemde bu karar alma sürecine katılma temsil ve çoğunlukla karar alma yöntemleriyle yapılmaktaydı. Çoğulculuk ve farklılık gibi kavramlar küresel ölçekteki eşitsizlik, adaletsizlik ve nesneleştirme gibi sonuçları belirsizleştirmekte ve göreceli bir hale getirmektedir. Böylelikle, radikal demokrasi küresel ölçekte uygulanabilir olmaktan uzaklaşmaktadır.³⁶³

2. 2. 7. Egemenliğin Uluslararası ve Ulusalüstü Örgütler Çerçevesinde Sınırlanması

Egemenlik uluslararası sistemin temel aktörü olan devletin yapısını ve kimliğini belirler. Egemenlik ayrıca, devletler arasındaki ilişkinin doğasını da belirler. Egemenlik uluslararası alanda devleti temsil edilir hale getirir ve egemenlik aracılığı ile devlet, devletler topluluğu içinde sosyal bir statü kazanır. Böylece

³⁶¹ Ateş, a.g.e. , s. 32

³⁶² Ateş, a.g.e. , s. 33

³⁶³ Ateş, a.g.e. , s. 36, 37

egemenlik, uluslararası sistemde meşruiyet sağlamış olur. Egemenlik devletler için bir koruma mekanizması da sağlar. Çünkü egemenliğin herhangi bir ihlali tamamen gayri meşru görülür. Uluslararası Adalet Divanı'nın bir kararında bağımsız devletler arasında ülkesel egemenliğe saygı, modern uluslar arası ilişkilerin en önemli ilkelerinden birisi olarak tanımlanmıştır.³⁶⁴

Devletlerin aralarında işbirliği olmaması demek, hiçbir devletin kendi egemenliğinden taviz vermek istemediği anlamına gelmektedir. Devletlerin egemenliklerinde meydana gelen bazı sınırlamalarla, devletlerin birbirleriyle işbirliği de artmaya başlamıştır. Devletlerin işbirliği uluslararası kuruluşların kurulmasıyla güçlenmiştir.³⁶⁵ Devletler uluslararası alanda söz sahibi olmak için birbirleriyle ilişkiler içine girmek zorunda olmuşlardır ve bu durum, karşılıklı olarak birbirlerinin egemenlik yetkilerine saygı göstermeleri ya da birbirlerinin egemenlik yetkilerinden belirli sınırlar dâhilinde vazgeçmeleri sonucunu doğurmuştur.

Dış egemenliğin fiili boyutunda ciddi anlamda bir geriye gidiş vardır. Klasik egemenlik anlayışında Hobbes'tan bu yana alınan mesafelerde bir geriye dönüş vardır. Uluslar arası ilişkilerin fiili durumu açısından bir global Leviathan olma iddiasında bir güç vardır. Bugün mevcut olan kuralları tanımama ısrarıyla hareket etme isteğinde olan bir güç vardır. Uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistem açısından dönüşüm çok gerilere gitmiştir. 1999'daki Kosova olayında, Irak Savaşı'nda devletlerin dış egemenliği ve BM'nin anlaşma hükümleri açıkça ihlal edilmiştir. ABD vesayetinde sınırlı ve güvencesiz egemenlikler sistemi dayatılmak istenmektedir. Oluşturulmak istenilen sistem, bugünkü fiili durum budur.³⁶⁶

Ulus devletlerin egemenlik alanları ne tümüyle daralmaktadır ne de tümüyle güçlenmektedir. Ulus devletlerin egemenlik alanları yeni nitelikler kazanmaktadır. Her bir devletin de farklı egemenlik yaklaşımları şekillenmeye başlamaktadır. Örneğin, ABD'nin egemenlik anlayışı, tehdit daha ortaya çıkmadan tehdidi yok etme anlayışına dayanmaktadır. ABD'nin bu egemenlik tanımlaması, diğer ülkelerin egemenlik alanlarını daraltmaktadır. ABD, bu egemenlik anlayışını meşru kılan bir teorik arka plana oturtmaya çalışmaktadır.³⁶⁷

³⁶⁴ Bacık, a.g.e. , s. 98, 99

³⁶⁵ Özman, a.g.e. , s. 53, 54

³⁶⁶ Sancar, a.g.e. , s. 4, 5

³⁶⁷ Davutoğlu, a.g.e. , s. 8

Uluslararası sistemdeki güç ilişkileri sürekli olarak egemenlik kurumunu etkilemektedir. Egemenlikle ilgili bütün kavramlar ve kurumlar uluslararası sistem içindeki güç dağılımının değişimi ile yeni anlamlar kazanırlar. Uluslararası sistemdeki güç ilişkisi kimin egemen olup olmadığını belirler. Bu güç ilişkisi, farklı egemenlik modellerini ortaya çıkaran bir etken olmuştur. Bu bağlamda diğer ülkeler tarafından tanınmış devletler uluslararası sistemin parçası olabilirler.³⁶⁸

Uluslararası alanda hiçbir güç bir ülkenin imkân alanını bir devletin iç siyasi durumunda olduğu gibi mutlak bir sınıra götüremez. Böyle bir durum uluslararası sistemin nedenselliğini biçimsizleştirir. İç siyasette, devletin varlığı asıl neden olarak bütün olayları açıklayabilir ancak, dış siyasette hiçbir güç böyle tecelli edemez. Bu nedenle de dış siyasette nedensellik açısından karmaşık bir durum ortaya çıkar. Güç ve nedensellik açısından anarşik olan bu modelde egemenlik, uluslararası sistemin analiz edilmesinde anahtar bir kavramdır.³⁶⁹ Egemenlik türlü kurumlar ve aktörler arasında paylaşılmış ve bu çoğulculuk yüzünden sınırlanmış bir kavram haline gelmiştir.³⁷⁰

2. 2. 7. 1. Birleşmiş Milletler ve Devletlerin Egemenliğe Etkisi

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, uluslararası alanda savaşın doğurduğu sakıncalardan ders alınarak, 26 Haziran 1945 tarihinde San Fransisko'da imzalanan anlaşma ile kurulan BM örgütü, barışı tesis etmek ve sürdürmek amacını benimsemiştir.³⁷¹ Kurulduğu günden bugüne kadar hep aynı amaç doğrultusunda hareket etmiştir. Ancak zaman zaman üyelerin kararlarından kaynaklanan olumsuz durumlar da yaşamıştır.

BM sistemi de egemenlik ilkesi üzerine kurulmuştur. BM Anayasası'nın 2. maddesi "ülkelerin egemen eşitliği" ilkesine dayanır. Bu madde ile her türlü egemenlik ihlali kesin bir dille hukuk dışı olarak tanımlanmıştır.³⁷² Bu maddede, BM üyelerinin uluslararası ilişkilerde herhangi bir devletin toprak

³⁶⁸ Bacık, a.g.e. , s. 80, 81

³⁶⁹ Bacık, a.g.e. , s. 96

³⁷⁰ Bacık, a.g.e. , s. 119

³⁷¹ Hakyemez, a.g.e. , s. 217

³⁷² Bacık, a.g.e. , s. 99

bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı bir tavır içersinde bulunmamaları gerektiği ve BM'nin amaçları ile açıklanamayacak şekilde tehdide ya da kuvvet kullanmaya başvurmadan kaçınmalarına vurgu yapılmıştır. Böylelikle BM, üyeleri açısından açıkça uluslararası alanda barışı tesis etme amacını öngörmüştür.³⁷³

BM Anayasası'nda, BM Genel Kurulunun önemli konularda, hazır bulunan ve oy veren üyelerin 2/3 çoğunluğu ile karar vereceği ve almış olduğu kararların üyeleri açısından tavsiye niteliğinde olduğu öngörülmüştür. Genel Kurulun kararlarının üye devletleri bağlayıcı bir yanı olmadığı gibi, yine üye devletlerin ulusal hukuk düzenlerinde bu kararların doğrudan uygulanması gibi bir durum da söz konusu değildir. Bu açıdan BM örgütünün ulusalüstü niteliğinin olmadığı söylenebilir.³⁷⁴

BM Güvenlik Konseyinde beş daimi üyenin diğer devletlerde söz konusu olmayan veto yetkisine sahip olması, devletlerin egemen eşitliği ile açık bir biçimde çelişmektedir. Güvenlik Konseyi kararlarında oybirliğinin esas alınmış olması diğer devletlerin egemenlik yetkisi bakımından sakıncalı bir durum oluşturmaktadır. Bir devletin vereceği bir kararla diğer bir devletin egemenlik yetkisi sınırlanabilmektedir ve bu durum uluslararası hukuk egemenliği ile çelişmektedir.

Türkiye'nin IMF ile olan ilişkilerinde en sıkıntılı durumlarından birisi, sürekli denetlenen konumunda olmasıdır. Böyle bir durumda, egemenlik alanının daralması söz konusudur. BM mekanizmalarında çok ciddi söz sahibi değilseniz ve sürekli denetleniyor durumdaysanız, belli bir egemenlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, katılım egemenlik alanını artırmaktadır, denetim ise sınırlandırmaktadır. Katılım gücü arttıkça denetim üzerindeki egemenlik alanı da artmaktadır.³⁷⁵

2. 2. 7. 2. Avrupa Birliği ve Egemenliğe Etkisi

Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulup 1992 Maastricht Anlaşması'nın 1993'te yürürlüğe girmesiyle şimdiki adını alan Avrupa Birliği, gittikçe güçlenip genişleyerek devletler üstü bir siyasal birleşmeye yönelmektedir.³⁷⁶

³⁷³ Hakyemez, a.g.e. , s. 217

³⁷⁴ Hakyemez, a.g.e. , s. 219

³⁷⁵ Davutoğlu, a.g.e. , s. 9

³⁷⁶ Turhan, a.g.e. , s. 6

Avrupa Birliği'nin ulusal egemenlikler üzerindeki üstünlük iddiası, sağlam meşruluk temellerine dayanmamaktadır. Oysa birliğin temel felsefesi ve işleyişi ile birlikte yasa, yönetmelik ve yönerge niteliğindeki kuralların birikiminden oluşan Birlik hukuku, normlar hiyerarşisine bakılmaksızın, üye devletlerin hukuklarına üstün tutulur ve onların ayrılmaz bir parçası sayılır. Bu üstünlük, doğrudan etkili denilen Birlik işlemleri için de geçerlidir. Bu nedenle, Birlik hukukuyla çatışan ulusal hukuk kuralları “uygulanamaz” kabul edilir. Bu durumda, üye devletlerin Birliğe tanıdığı yetkiler, onların egemenliklerine kesin bir sınırlama getirmektedir.³⁷⁷

Avrupa Birliği, yeni bir uluslararası hukuk düzenidir. Bu düzen, üye devletlerin egemenlik yetkilerinin bir kısmını süresiz olarak Birlik kurumları lehine devretmeleri veya icrasından vazgeçmeleri sonucunda oluşmuş bir hukuk düzenidir.³⁷⁸ Özellikle ulus devletler açısından AB, egemenlik yetkilerini son derece sınırlandıran bir düzendir.

AB egemenliğin değişken doğasına uygun olarak, günümüz koşullarına göre yeni bir egemenlik modeli dayatmaktadır. Batı dünyası artık, ulusal sınırların etkisini kaybettiğini savunmaktadır.³⁷⁹ AB'nin, ulusal egemenliği ortadan kaldıracığı tartışmaları yoğunluk kazanmıştır.

AB, ulus devletlerin kendisine devrettiği yetkiler dâhilinde üye devletleri bağlayıcı nihai kararlar almakta, eskiden ulus devletlere ait olan bazı egemenlik yetkilerini kullanmaktadır. Bu durumda ulus devletlerin egemenlik anlayışının ulusüstü yapı içinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve ne türden yeni açılımlarla her iki hukuki ve siyasal alana ait olma şartlarının sağlandığına bakmak gerekmektedir.³⁸⁰

AB'nin kuruluşundan bu yana yaşadığı gelişim çizgisi, sürekli olarak, yapılan uluslararası sözleşmelerle sağlanmıştır. Bu sözleşmeler kurucu anlaşma niteliğindedirler ve bir ulusalüstü örgüt niteliğindeki AB'nin anayasal belgelerini oluşturmaktadırlar. AB'nin ulusal üstü niteliği, kuruluşundan beri sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Birlik, ortaya çıktığı tarihten bu yana, ulus devletlerin

³⁷⁷ Turhan, a.g.e. , s. 8, 9

³⁷⁸ Sait Güran, “Egemenlik Ulusundur Üstünlük Anayasadadır”, *AYD*, Cilt: 17, 2000, s. 50

³⁷⁹ Bacık, a.g.e. , s. 117

³⁸⁰ Göztepe, a.g.e. , s. 59

üstünde, ulusalüstü hukuksal yetkileri kullanabilen bir model olarak varlığını sürdürmektedir.³⁸¹

Topluluk hukuku iç hukuka üstündür. Bu üstünlük, topluluğa üye devletlerin topluluğa ait kurumlara yetki devretmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Üye devletler, kendi yasama organları dışında, Topluluk hukukunun kendi iç hukuklarına üstün olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle Topluluk hukuku üye devletlerde hiçbir değişikliğe uğramaksızın aynen uygulanmakta ve üye devletlerin iç hukuku gibi kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, Topluluk hukuku sadece üye devletleri değil, aynı zamanda onların tüm resmi kurumlarını, mahkemelerini ve hatta vatandaşlarını doğrudan doğruya ve hiçbir ara işleme gerek kalmaksızın kendiliğinden bağlamaktadır.³⁸²

Bugün gelinen aşamada AB, doğrudan uygulanabilen ve üstün nitelikli bir hukuk düzenine sahiptir. AB üye devletlerin egemenlikten kaynaklanan yetkilerini sürekli biçimde sınırlamaktadır. AB hukuksal, siyasal ve ekonomik bütünleşmeyi ve sonuçta bir Avrupa devleti idealini hedef alan bir birlik olarak tanımlanmaktadır. Bazı devletler egemenlikten kaynaklanan yetkileri konusunda aşırı derecede hassasiyet göstermektedirler. Ancak, bu devletler bile kimi egemenlik yetkilerinden feragat ederek, ekonomik nedenlerden dolayı AB'ye girmek istemektedirler.³⁸³ Türkiye de bu devletlerden biridir.

2. 3. Egemenliğin Yeniden Tanımlanması veya Yeni Anlamı

Bir tanıma göre, egemenlik devlet otoritesinin meşru olarak iç ve dış siyasi alanın her düzeyinde nasıl örgütlendiğini ifade eden güç ilişkilerini belirleyen bir kavramdır. Bu tanımda egemenlik kavramı, hem iç hem de dış ilişkilerde anahtar bir kavram olarak ele alınmaktadır. Burada egemenlik gücün nasıl dağıldığı ve örgütlendiği ile ilgilidir. Yani güç, egemenliğin bütün unsurlarını etkileyen olmazsa olmaz bir yanıdır. Her toplumun gücü organize edilmiş şekli de otoriteyi oluşturur. Bir toplumda otorite nasıl inşa edilirse egemenliğin kurgulanması da o şekilde

³⁸¹ Hakyemez, a.g.e. , s. 230

³⁸² Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik*, s. 282

³⁸³ Hakyemez, a.g.e. , s. 233

gerçekleşir. Toplumsal destekten yoksun yöntemlerle inşa edilen otoritelerde büyük çaplı egemenlik krizleri ortaya çıkar.³⁸⁴

Günümüzde artık demokrasi ve hukuk devleti fikri, egemenliğin birtakım kayıt ve şartlarla sınırlanmasını ifade etmektedir. Devlet egemenliğinin sınırları, içerde bireyin temel hak ve özgürlükleri, dışarıda ise uluslararası hukuktur. Hatta uluslararası hukukun gelişmesiyle birlikte, insan hakları artık devlet egemenliğinin içişi olmaktan önemli ölçüde çıkmaktadır.³⁸⁵ İnsan hakları hem iç egemenlik hem de dış egemenlik açısından son derece önemli bir konu olmuştur. Ulusal ve uluslararası alanda yapılan düzenlemeler insan haklarını temel olarak yapılmaktadır.

Siyasal iktidarda bulunanlar egemenlik yetkisini kullanırken ahlaki sınırlama ilkeleriyle bağlı olmalıdırlar. Bunlar dürüstlük, hukuka ve demokrasi ilkelerine bağlılık, sorumluluk duygusu, birey hak ve özgürlüklerine saygı gibi oral nitelik ve inançlardan doğan bir çeşit kendi kendini bağlama şeklindeki niteliklerdendir. Toplumu yönetenler ne kadar çok bu özelliklere sahipse özgürlükler de o kadar çok korunmuş olur. Toplumu yönetenler bu niteliklerden yoksunsa özgürlükler kolayca engellenebilir, en iler düzeydeki bir anayasa bile bu boşluğu dolduramaz.³⁸⁶

Egemenliğin sınırlanmasında basın rolü de yadsınamaz. Basın, olayların yorumlanması ve değerlendirilmesi yoluyla kamuoyunun oluşumunu etkiler. Kamuoyu da siyasal iktidarı kullananlar üzerinde etki yaratır. Basın siyasal iktidarın kullanılmasını sürekli olarak gözetir, eleştirir ve böylece yönetenler tarafından yetki sınırlarının aşılmasını önler. Bu nitelikteki bir basın, zaman zaman hükümetin hatalı görünen politikasının değiştirilmesinde etkili olmaktadır.³⁸⁷

Sosyal gruplar da siyasal iktidarın keyfi bir şekilde kullanılmasını önleyerek egemenliği sınırlandırmış olur. Sosyal gruplar özgürlüklerin korunmasında etkilidirler. Bunlar siyasal partiler, baskı grupları, sendikalar gibi gruplardır. Demokratik sistemlerde muhalefet partileri siyasal iktidarın kullanılmasını denetler ve özgürlükler alanına yapılan en küçük bir yersiz müdahalede kamuoyunun dikkatini

³⁸⁴ Bacık, a.g.e. , s. 91, 92

³⁸⁵ Akyol, a.g.e. , s. 2

³⁸⁶ Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993, s. 263, 264

³⁸⁷ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 269

çekip onu harekete geçirerek bu müdahaleyi önlemektedirler. Bir ülkede, muhalefet partilerine özgürlükler alanında tanınan imkânlar genişse, özgürlükler de o kadar fazla güvence altında olur. Ancak, siyasal partilerin tutum ve davranışları özgürlükleri korumak yerine kendi çıkarlarını korumak şeklinde olursa demokrasinin geleceğinden endişe edilir. Demokrasinin ve özgürlüklerin yaşaması veya ölmesi siyasal partilerin tutum ve davranışlarına bağlıdır.³⁸⁸

Seçimler de egemenlik yetkisinin sınırlanmasında etkilidir. Seçimlerle birlikte, yönetenler yönetilenler tarafından denetlendiğinden seçimler siyasal bir sınırlama aracıdır. Belli bir süre için seçilmiş olan kişiler kendilerini seçenlere karşı hesap vermek zorundadırlar. Bu hesap vermenin yaptırımı, iktidardan uzaklaştırmadır. Seçmelere karşı duyulan korku, yönetenlerin akıllı ve ölçülü davranmasını sağlar. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir. Yani seçimler her zaman olumlu sonuç vermez. Bunun nedeni, yöneticilerin halkı aldatmaya, halkın da aldanmaya yatkın oluşudur.³⁸⁹

Egemenliğin tartışılmasına yol açan faktörlerin, büyük ölçüde devletlerin yetki alanlarını daralttığı, kontrol kapasitelerini ve hareket yeteneklerini aşındırdığı yaygın olarak dile getirilen bir husustur. Diğer taraftan, bu tür faktörler dolayısıyla, devletlerin, belirli yönlerden daha avantajlı bir konuma gelebildikleri ve böylece egemenliklerinin daha da güçlendiği de dikkat çekilen değerlendirmeler arasında yer almaktadır. Böyle bir değerlendirme doğrultusunda, egemenliğin tartışılmasında merkezi bir konumda yer alan küreselleşmeye, sadece devlet egemenliğini azaltan ya da aşındıran değil, aynı zamanda ulusal çıkarların gerçekleşmesine ve egemenliğin güçlenmesine yarayan bir süreç olarak da bakılabileceği belirtilmektedir.³⁹⁰

Sonuç olarak, küreselleşme, insan hakları, hukuk devleti gibi konuların tartışıldığı bir dünyada, mutlak monarşiler dönemindeki gibi sınırsız, mutlak bir egemenlik anlayışının varlığından söz edilememektedir. Uluslar arası alanda devletlerin birbirleriyle artan ilişkileri de egemenlik yetkisinin sınırlanmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

³⁸⁸ Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, s. 273-275

³⁸⁹ Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, s. 281, 282

³⁹⁰ Sunay, a.g.e., s. 331

SONUÇ

Egemenlik feodal dönemden mutlak monarşilere geçiş döneminde ortaya çıkmıştır. O dönemin koşullarından kaynaklanan değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Modern devletin yaşadığı dönüşüme paralel olarak egemenlik kavramı da bir değişim süreci geçirmiştir. Egemenlik soyut bir kavram olduğu için de tek bir değerlendirme içinde kalmamıştır, farklı bakış açıları çerçevesinde gelişimini sürdürmüştür. Egemenlik ilk ortaya çıktığı dönemde mutlak, sınırsız, bölünemez gibi nitelikleri bünyesinde barındırmıştır ancak, zamanla bu niteliklerinde de dönüşüm geçirmiştir ve sınırlı bir anlayış çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır.

Egemenlik kavramı üzerinde çok sayıda tanımlamaya gidilmiştir. Her medeniyet kendi bakış açısı ölçüsünde egemenliği değerlendirmiştir. Egemenlik üzerinde yapılan ilk değerlendirmelerde daha çok egemenliğin iç boyutuna yer verilmiştir, dış boyutuyla ilgilenilmemiştir. Zamanla yaşanan dönüşüm sürecinde egemenliğin dış boyutunun da önemi artmıştır ve artık egemenlik üzerinde yapılan tanımlarda ya da değerlendirmelerde egemenliğin iç ve dış boyutu bir arada değerlendirilmeye başlanmıştır ve ikisinin birbirinden ayrı olarak ele alınmasının yetersiz kalacağı anlaşılmıştır.

Egemenlik teorileri egemenliği belli ölçülerde sınırlayıcı ilkeler ortaya koymuşlardır. Teokratik egemenlik teorileri egemenliği, Tanrısal bir anlayış çerçevesinde, Tanrı'nın koymuş olduğu doğ yasalalarıyla sınırlamışlardır. Egemenliği elinde bulunduran güçlerin Tanrı'nın koyduğu yasalara aykırı hareket edemeyecekleri bu teorilerde vurgulanmıştır. Demokratik egemenlik teorilerinde ise Tanrısallıktan arınmış bir egemenlik anlayışı söz konusu olmuştur. Bu teorilerde egemenlik millet iradesi ile sınırlanmıştır. Egemenlik yetkisini elinde bulunduran güçlerin millet iradesine aykırı hareket edemeyeceği bu teorilerde ifade edilmiştir.

Egemenlik yetkisinin sınırı da tarih boyunca en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Bu konuda farklı fikirler ortaya konulmuştur. Bir kısım düşünürler egemenliğin mutlak, genel, sınırsız bir anlayış çerçevesinde olması gerektiğini ileri sürerken, bir kısmı da egemenliğin sınırlı olması gerekliliğini savunmuştur. Bu görüşlere bakıldığında hepsinin kendi içinde ve kendi döneminin

koşullarında tutarlı yanlarının olduğu görülmektedir. Özellikle Machiavelli, Bodin ve Hobbes kendi ülkelerinin yaşamış olduğu duruma bir çözüm olarak egemenlik kavramını irdelenmişlerdir. Her ne kadar sınırsız bir egemenlik anlayışını savunmuş olsalar da, kendi döneminin koşullarında öyle olması gerekliliği düşünülmektedir. Machiavelli, egemenliği olgusal düzeyde ele almış, Bodin kavramlaştırmış, Hobbes ise yetkinleştirmiştir. Bu üç düşünürün de ortak özelliği, egemenliğin tek elde ve mutlak, sınırsız olması gerektiğini savunmuş olmalarıdır. Rousseau ile birlikte egemenlik demokratik anlamda konuşulmaya başlanmıştır. Aslında Rousseau da egemenliğin sınırsızlığından yana olmuştur ancak, egemenliğin halka ait olması gerektiğini ifade etmesiyle demokratik egemenliğin tartışılmasını sağlamıştır. Locke, Montesquieu, Constant ve Mill ise bireyin temel hak ve özgürlüklerini temel alan sınırlı bir egemenlik anlayışının savunucuları olmuşlardır.

Egemenliğin dönüşüm sürecinde ulus devletin ve ulusal egemenliğin ortaya çıkışı da bir dönüm noktası olmuştur. Fransız Devrimi'nin etkisiyle birlikte yeni egemen birim olan ulus devlet demokratik egemenliğin başlangıcı olmuştur. Rousseau'nu etkisiyle devrimle birlikte egemenliğin sınırsız, mutlak özelliklerinde bir değişiklik olmamıştır. Yalnızca egemenliğin millete ait olmasına ve temsili demokrasi anlayışına vurgu yapılmıştır.

Sınırsız, mutlak egemenlik anlayışı yerine sınırlı egemenlik anlayışının kullanılmasını zorunlu kılan hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, federal devlet, insan hakları, uluslararası sözleşmeler ve uluslar arası kuruluşlar, küreselleşme gibi kavramlar egemenliğin dönüşümünde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu kavramlarla birlikte bireyin temel hak ve özgürlüklerinin devlet karşısında korunması zorunluluğundan dolayı sınırlı bir egemenlik anlayışının olması gerektiği savunulmuştur. BM ve AB gibi örgütlerin varlığı da egemenliğin uluslararası alanda sınırlandırılmasının zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Günümüzde geleneksel noktada ise egemenlik yetkisi, devletlerin uluslararası alanda birbirleriyle diplomatik ilişkiler kurma zorunluluğundan dolayı ve küreselleşmenin etkisiyle sınırlı bir içerikle anılmaktadır. Egemenliğin her zaman sınırlı olmasının zorunluluğuna işaret edilmektedir. Türkiye'de de son dönemlerde özellikle iç egemenlik anlamında sorunlar yaşanmaktadır. Artan şiddet ve terör olayları ve belli kesimlerin özerklik isteyip kargaşa çıkarması bunun en açık

göstergelerinden biridir. Yine Türkiye’de mahkemelerin bazen yerindelik denetimine girerek karar vermeleri, yargı gücünün elindeki egemenlik yetkisinin sınırlarını aştığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/ KÖKER, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2004

AKYOL, Taha, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

AKAL, Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, 2. Baskı, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995

AKAT, Mehmet/ DİNÇKOL, Bihterin Vural, **Genel Kamu Hukuku**, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2004, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 19, 2009

AKDEMİR, Ferhat, “John Locke’un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arka Planı”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 19, 2009.

AKİPEK, İlhan, “John Locke’un Siyasi Fikirleri”, **AÜHFD**, Cilt: 10, Sayı: 1-4, 1953

ALTHUSSER, Louis, **Machiavelli’in Yalnızlığı ve Başka Metinler/Althusser’in Mirası**, (Çev: Turhan Ilgaz ve diğerleri), 1. Baskı, Epos Yayınları, Ankara, 2003

ALTHUSSER, Louis, **Politika ve Tarih**, Çev. Aleaddin Şenel ve Ömür Sezgin, 1. Baskı, Ankara: V Yayınları, 1987

ARSLAN, Zühtü, “AİHS ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum ve Öneriler”, **Liberal Düşünce**, Sayı: 19

ATEŞ, Davut, “Ulus Devletin Siyasal Meşruiyeti”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 7, 2007

AYDINLI, H.İbrahim/ AYHAN, Veysel, “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2000

BACIK, Gökhan, **Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik**, 1. Baskı, İstanbul: Kalanüs Yayınları, 2007

BELGE, Murat, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü ve Ulusal Egemenliğin Geleceği”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

BERİŞ, H.Emrah, **Küreselleşme Çağında Egemenlik**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006

BODİN, Jean, “Devletin Altı Kitabı”, **Batıya Yön Veren Metinler II**, (Der: Alev Alatlı), 1. Baskı, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2010

BOLAY, S.Hayri, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, 8. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999

BULUT, Nihat, “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?”, **AÜHFD**, Cilt: 52, Sayı: 2, 2003

CEBECİ, Kemal, “Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 71

ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devlette Sivil Topluma**, 3. Baskı, Plato Film Yayınları, İstanbul, 2007

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1995

ÇETİN, Halis, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı”, **AÜHFD**, Cilt: 58, Sayı: 3, 2003

ÇETİN, Beyzade Nadir, “Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Tartışmaları”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, Elazığ, 2008

DAVUTOĞLU, Ahmet, “Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

DAVUTOĞLU, “Ahmet, Küreselleşme ve Medeniyetler Arası Etkileşim Bağlamında Ortak Değerler”, **AYD**, Cilt: 24, 2007

DEMİR, Gülten, “Küreselleşme Üzerine”, **AÜSBFD**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2001

DOĞAN, D.Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayınları, İstanbul, 1996

DUGUIT, Leon, **Kamu Hukuku Dersleri**, (Çev: Sühep Derbil), AÜHF Yayınları, Ankara, 1954

EMEKLİER, Bilgehan, “Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı: 11, 2011

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, 6. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, 3. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara, 2005

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa ve Özgürlük**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2002

ERDOĞAN, Mustafa, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, 4. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2003

ERDOĞAN, Mustafa, “ Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı: 25, 2002

EROĞLU, Müzeyyen, “John Locke’un Devlet Teorisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 21, 2010

EROĞUL, Cem, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına ve Anayasa Yargısına Etkileri”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Haklarının Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul, 1993

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 11. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2007

GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002

GÖZTEPE, Ece, **Avrupa Birliğinin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008

GÜRAN, Sait, “Egemenlik Ulusudur, Üstünlük Anayasadadır”, **AYD**, Cilt: 17, 2000

GÜRKAN, Ülker, “Montesquieu ve Kanunların Ruhu”, **AÜHFD**, Cilt: 40, Sayı: 1-4, 1988

HAKYEMEZ, Y.Şevki, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004

HAKYEMEZ, Y. Şevki, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerine Etkisi”, **AÜHFD**, Cilt: 44, Sayı: 1-4, 1995

HILL, Herman, “Yönetimi Yeniden Düşünmek”, (Çev: Ayşegül Mengi), **AÜSBFD**, Cilt: 52, Sayı: 1, 1997

HOBBS, Thomas, **Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri**, (Çev: Deniz Zarakoğlu), 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2007

HOBBS, Thomas, **Leviathan**, (Çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993

KABOĞLU, İbrahim Ö. , **Anayasa Hukuku Dersleri**, 3. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2006

KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 15. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003

KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993

KAPLAN, İbrahim, “Demokrasi-Hukuk-Otorite”, **AÜSBFD**, Cilt: 49, Sayı: 1, 1994

KARAKAŞ, A.İşıl, “Ulusalüstü Anayasada Temel Haklar Problematiği”, **AYD**, Cilt: 22, 2005

KARAKÖSE, Hasan, **Siyasal Düşünce Tarihi**, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004

KİA, Rukiye Akkaya, **Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk**, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006

KOÇAK, Mustafa, **Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006

KOÇAK, Mustafa, “İngiltere’de Parlamento ve Parlamentonun Egemenliği Doktrininin Tarihsel Kökleri”, **KÜHFD**, Sayı: 5, 2005

LOCKE, John, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Toplumda Devlet**, (Çev: Serdar Taşçı ve Hale Akman), 1. Baskı, Metropol Yayınları, İstanbul, 2002

MACHIAVELLI, Niccolo, **Hükümdar**, (Çev: H.Kemal Karabulut), 5. Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998

MILL, John Stuart, **Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üstüne**, (Çev: Cem Aktaş), 1. Baskı, Ofset Yapımevi, İstanbul, 2003

NEMUTLU, Duran, “Montaigne ve Montesquieu’da İnsan, Erdem ve Trogloditler”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 1, 2003

OKANDAN, R.Galip, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976

OKTAY, Cemil, “Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Önemi ve Türkiye Örneği”, **AYD**, Cilt: 1, 1984

ORAN, Baskın, “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

ÖKÇESİZ, Hayrettin, “Hukuk Kültürünün Yapısını ‘Nomos-Physis’(Toplum-Kültür-Doğa) Çevresinde Yedi Üçüzlü Bir Kurguyla Açıklama Şemasında Egemenliğin İrdelenmesi”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

ÖZCAN, Hüseyin, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, 5. Baskı, Olgaç Matbaası, Ankara, 1980

ÖZER, Atilla, “Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

ÖZMAN, M. Aydoğan, “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, **AÜHFD**, Cilt: 21, Sayı: 1-4, 1964

ÖZTEKİN, Ali, **Siyaset Bilimine Giriş**, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara

POGGI, Gianfranco, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, 2. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Siyasal Fragmanlar Ekonomi Politik Üzerine Söylev**, (Çev: İsmail Yerguz, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2008

SANCAR, Mithat, “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, **AYD**, Cilt : 20, 2003

SAYLAN, Gencay, **Çağdaş Siyasal Sistemler ve Düşünceler**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1978

SCHMITT, Carl, **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2002

SOYSAL, Mümtaz, “Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

SUNAY, Reyhan, **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007

TANNENBAUM, Donald/ SCHULTZ, David, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Adres Yayınları, Ankara, 2005

TDK(Türk Dil Kurumu), **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara

TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1991

TİKVEŞ, Özkan, **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, 3. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982

TUNÇAY, Mete, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005

TURHAN, Mehmet, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

TÜRCAN, Talip, **Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri**, 1. Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003

UYGUN, Oktay, **Federal Devlet**, İstanbul: Çınar Yayınları, 1996

UYGUN, Oktay, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, **AYD**, Cilt: 20, 2003

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Çiğdem Pank

Doğum Yeri : Trabzon

Doğum Yılı : 1984

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : Akçaabat Lisesi, Trabzon

Lisans : Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi
Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2011/... : *Araştırma Görevlisi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü